

ISSN 2524-0129

*Збірник наукових праць
Юридичного факультету
Тернопільського національного економічного
університету*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВознавства

**Випуск 1 (9)
2017**

-
1. Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень. Філософія права.
 2. Конституційне право. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. Міжнародне право.
 3. Цивільне право і цивільний процес. Сімейне право. Міжнародне приватне право. Господарське право. Господарсько-процесуальне право.
 4. Кримінальне право та кримінологія. Кримінально-виконавче право. Кримінальний процес та криміналістика. Судова експертиза. Оперативно-розшукова діяльність. Судустрой. Прокуратура та адвокатура.

Тернопіль – ТНЕУ – 2017

**Збірник наукових праць
Юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету
у співпраці з НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України**

Засноване у 2011 році
Виходить 4 рази на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу інформації
КВ № 1784106691 від 17.03.2011р.

ISSN 2524-0129

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВознавства

Випуск 1 (9)
2017

Включений до переліку фахових видань України з юридичних наук Наказом МОН України від 10.05.2017р. № 693 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 27 квітня 2017 року»

Засновник та видавець Тернопільський національний економічний університет

Рекомендовано до друку Вченою радою Тернопільського національного економічного університету (протокол № 10 від 31.05.2017 р.)

Головний редактор

Гречанюк Сергій Костянтинович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Тернопільського національного економічного університету

Заступник головного редактора

Калаур Іван Романович, завідувач кафедри цивільного права і процесу ТНЕУ, доктор юридичних наук, доцент

Редакційна колегія:

Крупчан Олександр Дмитрович, директор Інституту НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

Галантич Микола Костянтинович, заступник директора з наукової роботи НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

Галай Андрій Олександрович, професор кафедри цивільного права і процесу ТНЕУ, доктор юридичних наук, доцент

Кіндюк Борис Володимирович, професор кафедри теорії та історії держави і права ТНЕУ, доктор юридичних наук, професор

Литвак Олег Михайлович, радник ректора ТНЕУ, доктор юридичних наук, професор, Член-кореспондент НАПрН України

Стефанчук Руслан Олексійович, Голова ГО «Ліга професорів права», доктор юридичних наук, професор, Член-кореспондент НАПрН України

Рибалка Наталія Олегівна, проректор з навчальної роботи Національної академії прокуратури України, доктор юридичних наук, доцент

Волошин Юрій Олексійович, завідувач відділу теорії та практики законотворчої діяльності Інституту законодавства Верховної Ради України, доктор юридичних наук, професор

Янчук Артем Олександрович, заступник директора Інституту законодавства Верховної Ради України, доктор юридичних наук, професор

Пузирний В'ячеслав Феодосійович, професор кафедри трудового права, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету, доктор юридичних наук, доцент

Сердюк Павло Павлович, науковий співробітник науково-методичного забезпечення організації роботи та управління в органах прокуратури Національної академії прокуратури України, доктор юридичних наук, професор

Соболь Євген Юрійович, завідувач кафедри правознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, доктор юридичних наук, доцент

Банах Сергій Володимирович, декан юридичного факультету ТНЕУ, кандидат юридичних наук

Слома Валентина Миколаївна, заступник декана юридичного факультету ТНЕУ, кандидат юридичних наук, доцент

Кравчук Микола Володимирович, завідувач кафедри теорії та історії держави і права ТНЕУ, кандидат юридичних наук, доцент

Рогатинська Ніна Зіновіївна, завідувач кафедри кримінального права та процесу ТНЕУ, кандидат юридичних наук, доцент

Жукорська Ярина Михайлівна, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук

Іноземні члени редакційної колегії

Цоль Фредерік (Польща), dr. hab

Флогайтіс Спілідон (Греція), dr. hab

Відповідальний за випуск Банах Сергій Володимирович

Адреса редакції: 46400 м. Тернопіль, вул. Микулинецька, 46а
E-mail: zbirnyktneu@ukr.net
www.tneu.ua

ЗМІСТ

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА.

Баран Анжеліка

Участь українських депутатів парламенту Габсбурзької монархії у створенні українських освітніх, економічних та військових організацій на території Східної Галичини.....5

Грубінко Андрій

Роль Великої Британії у нормативній фіксації спільної зовнішньої політики Європейського Союзу в Лісабонському договорі11

Подковенко Тетяна

Медіація як спосіб альтернативного розв'язання конфліктів: генеза та інституційні засади 17

2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО.

Дракохруст Тетяна

Розвиток міграційної політики України під впливом євроінтеграційних процесів..... 23

Колесніков Андрій, Зяйлик Марія

Економіко-правові засади розвитку кіберзлочинності та методів боротьби з нею26

Муравська (Якубівська) Юлія

Парадигма розвитку державно-правового регулювання оборони і безпеки в Європейському Союзі.....30

Саванець Людмила

Права споживача у разі придбання товару неналежної якості за законодавством Європейського Союзу та України..... 36

Терехов Віталій

Удосконалення адміністративно-правового регулювання реалізації політики інформаційної безпеки в органах місцевого самоврядування.....43

Струкова Крістіна

Адміністративно-правові засади діяльності мережі центрів безоплатної правової допомоги в системі юстиції48

Терещук Галина

Окремі аспекти реформування системи ювенальної юстиції в Україні53

Гречанюк Сергій

Administrative activity as part of activity of law enforcement agencies of Ukraine.....57

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО.

Вербіцька Мар'яна

Деякі аспекти правової природи та укладення мирової угоди в господарському процесі61

Гнатів Оксана

Забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування як спосіб захисту їх прав66

Ольга Зигрій

Організаційно-правовий аспект використання та охорони земель70

Ментух Наталія, Шевчук Оксана

Теоретичні аспекти класифікації лізингу75

**4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО.
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА.**

Баранецька Ольга

Протидія корупції в Україні: аналіз стану і законодавча підтримка81

Берега Надія

Відповідальність державних службовців за порушення законодавства про державну службу87

Олійничук Олександра

Банківські картки як об'єкт шахрайства: стан і протидія явищу91

Яремко Оксана

Інститут виконання покарань України у радянський період: репресивно-каральна парадигма95

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА.

УДК 34 (477.83/86) «1867/1918»: (091)

Анжеліка Баран,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
Тернопільського національного
економічного університету

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ ПАРЛАМЕНТУ ГАБСБУРЗЬКОЇ МОНАРХІЇ У СТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ОСВІТНІХ, ЕКОНОМІЧНИХ ТА ВІЙСЬКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

Проаналізовано окремі аспекти парламентської діяльності українських депутатів щодо створення українських освітніх, економічних та військових формувань на території Східної Галичини на поч. ХХ ст. Визначено, що боротьба за ключові для українського сегменту населення Австро-Угорщини права на створення власних освітніх, економічних та військових формувань велася виключно легальними методами.

Ключові слова: депутат, парламент, Габсбурзька монархія, освіта, військо, університет.

Баран А.

Участие украинских депутатов парламента Габсбургской монархии в создании украинских образовательных, экономических и военных организаций на территории Восточной Галиции

Проаналізовані окремі аспекти парламентської діяльності українських депутатів щодо створення українських освітніх, економічних та військових формувань на території Восточної Галиції на поч. ХХ ст. Визначено, що боротьба за ключові для українського сегменту населення Австро-Угорщини права на створення власних освітніх, економічних та військових формувань велася виключно легальними методами.

Ключевые слова: депутат, парламент, Габсбургская монархия, образование, армия, университет.

Baran A.

The participation of the Ukrainian deputies of the Parliament of the Habsburg monarchy in the creation of Ukrainian educational, economic, and military organizations on the territory of Eastern Galicia

The article analyzes some aspects of the parliamentary activities of the Ukrainian deputies regarding the creation of the Ukrainian educational, economic, and military formations on the territory of Eastern Galicia beginning of XX century. Determined that the struggle for the key for the Ukrainian segment of the population of Austria-Hungary the right to create their own educational, economic, and military forces conducted exclusively legal methods.

Keywords: Deputy, Parliament, the Habsburg monarchy, education, the army, University.

Вдосконалення правового представництва народу, підвищення дієвості влади неможливе без глибокого, всебічного вивчення і переосмислення політичного досвіду українського народу, накопиченого ним у попередні періоди історії, та без практичного використання цього досвіду сучасними органами державної влади. В цьому контексті історичний досвід українців у парламентських установах Австро-Угорщини як конституційно-парламентської монархії з порівняно високим рівнем забезпечення громадянських

© Анжеліка Баран, 2017

прав та свобод населення має особливе значення. Адже українські депутати австрійського парламенту заклали підвалини національного державотворення, ініціюючи та реалізуючи створення таких важливих складових майбутньої незалежної держави, як україномовні освітні заклади, український університет, економічні організації та, що надзвичайно важливо, – власних збройних формувань.

Першочергове значення у боротьбі українських депутатів австрійського парламенту за національні права та інтереси української нації відіграла справа розвитку системи україномовної освіти на території західноукраїнських земель під владою Австро-Угорської монархії. Більшість політичних партій, до яких належали українські депутати, у своїх програмах ставили вимоги про розвиток освіти з українською мовою навчання. Серед основних положень програми Української націонал-демократичної партії були досить прогресивні вимоги щодо поділу крайової, окружних та місцевих шкільних рад на українські і польські секції, призначення українців на посади окружних шкільних інспекторів, заснування нових державних українських шкіл на території Східної Галичини та Буковини та введення в них навчання українською мовою [1, с. 195].

Українські депутати – члени УНДП у австрійському парламенті, на партійних з'їздах, нарадах і вічах постійно вказували на потребу реалізації програмних засад партії щодо розвитку українського шкільництва. Проти утисків польської влади українського шкільництва на території Східної Галичини особливо гостро на засіданнях австрійського парламенту виступав український депутат від УНДП Є. Олесницький. Ним написані численні звернення до віденського уряду, у яких був фактичний матеріал про незаконне закриття шкіл з українською мовою викладання, нав'язування польської мови, гостра критика антиукраїнської політики уряду [2, арк. 14].

У 1908 р. депутатом Ю. Романчуком разом з Ю. Стефановичем засноване товариство українських вчителів середніх і вищих шкіл «Учительська громада» [3, арк. 19].

Члени організації ініціювали відкриття початкових і середніх україномовних навчальних закладів, видання українських підручників, розробку планів навчання предметів з українознавства. За допомогою українських депутатів австрійського парламенту розгляд українського питання відбувався як на місцевому, так і на державному рівнях. Головним відділом «Учительської громади» склалися численні меморандуми до Крайової шкільної ради, Галицького сейму, міністра освіти та віросповідань з пропозиціями сприяти українському шкільництву [4–6].

На початку ХХ ст. організація встановила опіку над приватними українськими гімназіями.

Визначну роль українські депутати австрійського парламенту відіграли у функціонуванні товариства «Просвіта». Серед них назвемо першого голову товариства та інших його керівників, а також співзасновників і голів міських відділень. Першим президентом і співзасновником «Просвіти» був А. Вахнянин. Членом товариства від самого його початку були Д. Танячкевич, Ю. Романчук (пізніше – голова центрального відділення «Просвіти» у 1896–1906 рр.), віце-президент О. Колесса. До керівництва належав К. Левицький, місцевими відділками керували Т. Окуневський, Є. Олесницький (керував Стрийським відділенням «Просвіти»), Є. Петрушевич, адвокат у м. Сокаль і там президент відділення; Д. Стахура, адвокат у Самборові, і там керівник відділення; Т. Старух, сільський господар у Золотій Слободі і там керівник місцевого відділення; С. Онишкевич, священник в с. Чижевичі і там керівник «Просвіти» [7, с. 600].

Засноване у 1868 р. товариство «Просвіта» стало осередком об'єднання нової української інтелігенції, що вбачала своє першочергове завдання у піднесенні просвітнього рівня, самосвідомості й добробуту широких народних верств, вважаючи це необхідною запорукою реалізації національних устремлінь і введення українців до числа вільних європейських націй [8, с. 30].

Українські депутати – діячі «Просвіти» вважали діяльність серед простого люду своїм обов'язком перед рідним народом. З іншого боку, робота з населенням забезпечувала українській інтелігенції тісний зв'язок із ним, розуміння його потреб та інтересів. Підтвердженням цьому є слова К. Левицького: «Не забуду ніколи пам'ятних слів першої відозви «Просвіти»: «Нехай всякий, хто може, жертвує для рідного народу й свою лепту (...)». Отсі слова були для мене благородним живчиком в моїм молодечім віці, що мені вказав перший шлях праці національної. Та я давав свою лепту по змозі (...), я вступив в члени «Просвіти» (1883) і міг діяти в центральнім відділі товариства «Просвіта» у Львові. Тут працював я двадцять і п'ять років ідейно, щоб дати мою духову лепту для рідного народу, та уступив аж тоді, коли мене покликано до важкого обов'язку: проведу політичного...» [9, с. 117–118]. Найактивнішими українські депутати-діячі «Просвіти», звичайно, ставали під час передвиборчої боротьби, оскільки контакт із сільським населенням часто був потрібен для завоювання депутатського мандату.

Протягом кількох десятиліть популярні видання «Просвіти» та її місцеві читальні належали до головних засобів формування національної свідомості та правової культури українського населення Галичини.

Вагому роль відігравали депутати-українці австрійського парламенту у діяльності Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка, яке напередодні Першої світової війни фактично набуло статусу Всеукраїнської академії наук. Ця організація створена у Львові у 1873 р. під назвою Літературне товариство імені Шевченка. Їїго співзасновником і президентом був депутат О. Барвінський, а членами – депутати С. Дністрянський, О. Колесса, К. Левицький, В. Охримович, Є. Олесницький, Ю. Романчук [10, с. 602]. Метою товариства окреслено «...вспомогати розвій рускої (малоруської) словесности». Матеріальною базою стала друкарня, що мала бути «підставою літературного руху» [9, с. 142].

Депутат австрійського парламенту О. Барвінський був головою НТШ у 1893–1896 рр. Завдяки лояльній політиці до польських органів влади у Східній Галичині, йому вдалося забезпечити регулярну фінансову підтримку товариства Галицьким крайовим сеймом та Міністерством віросповідань та освіти Габсбурзької монархії, а також взяти під своє керівництво організацію державного замовлення на друк українських шкільних підручників, яким раніше опікувався Ставропігійський інститут [11, с. 145]. Так, у 1912 р. австрійський уряд надав НТШ 390 тис. крон субсидій, що сприяло значному покращенню матеріального стану товариства. У 1913 р. на потреби товариства із бюджету Австро-Угорської монархії було надано 25 тис. крон [8, с. 38–39].

Українські депутати австрійського парламенту ініціювали створення різного роду сільськогосподарських, економічних та фінансових організацій. Йдеться, зокрема, про товариство «Сільський господар», засноване у Золочівському окрузі. З 1909 р. воно активно співпрацювало з «Просвітою» і розвинулося до найважливішого українського сільськогосподарського об'єднання. Найбільшу роль у перетворенні цього товариства у ієрархічно-впорядковану масову організацію зіграв український депутат австрійського парламенту Є. Олесницький (у 1909 р. обраний президентом), а інші депутати були засновниками та уповноваженими місцевих філій цього товариства (М. Петрицький, Т. Старух (Снятин), Д. Танячкєвич (Золочів), К. Трильовський (Яблунів).

Відкривалися численні кредитні товариства, ощадні каси та страхові спілки, якими займалися та керували депутати австрійського парламенту. Як правило, такі спілки діяли у тому місці, де працював той чи інший депутат (Л. Бачинський – директор ощадної каси в Станіславі; Г. Цеглинський – голова Української ощадної каси в Перемишлі й президент кредитної спілки «Віра» там же; В. Яворський – засновник Лемківського банку в Новому Сяні; М. Лагодинський – директор кредитного товариства «Руська каса» у Делятині, а також директор Галицької ощадної каси у Львові; К. Левицький – директор «Центробанку» у Львові, Лев Левицький – засновник Райфайзен каси у м. Сколе, К. Мандичевський – засновник окружної ощадної каси у Надвірній, В. Охримович – директор страхового товариства «Дністер» у Львові; Є. Олесницький – засновник і директор кредитної каси у Стрию; С. Онишкевич – засновник ощадного і кредитного товариства у Чижєвичах; Є. Петрушевич – член правління окружної кредитної спілки у Сокалі; Д. Танячкєвич – засновник кредитного товариства «Правда» та інші) [10, с. 601].

Значною заслугою українських депутатів австрійського парламенту у досліджуваній період (К. Левицького, К. Трильовського) були їх ініціативи зі створення й організації військових формувань, а саме Українського січового стрілецтва (УСС) як майбутньої військової сили для розбудови Української Держави. УСС виражав надії національно свідомої частини населення Східної Галичини на виборення української держави.

Уже наприкінці ХІХ ст. створювались перші молодіжні спортивні організації (руханкові) в містах та спортивно-пожежне спрямування в селах, які називались «Січ» та «Сокіл». Першу «Січ» організував депутат австрійського парламенту, представник Української радикальної партії – Кирило Трильовський у 1900 р.

Перед Першою світовою війною в Галичині налічувалось близько 900 сокільських організацій та понад 1000 організацій «Січ». Цей рух поширювався також і на Буковині.

У 1913 р. завдяки старанням К. Трильовського було затверджено Статут січової організації «Січові Стрільці» [12, с. 26].

Українська бойова управа була створена у складі двох самостійних секцій – організаційної та військової [13, арк. 1].

Після вибуху світової війни К. Левицькому довелося подолати чимало труднощів у переговорах з австрійським урядом, щоб домогтися формування українських військових частин. На заклик про організацію добровольчого українського легіону відгукнулося понад 28 тис. юнаків, багато з яких належали до організацій «Сокіл», «Січ», «Пласт». Стурбовані можливістю виникнення великих українських військових сил, польські політичні сили домовилися з австрійським урядом, щоб до українського легіону прийняли лише 2,5 тис. чол.

Довготривалість вирішення питання пояснювалася ще й тим, що «ледве не всякий вважав себе покликаним переговорювати з урядом в справі стрільців на власну руку». К. Левицький вів переговори з цього питання з галицьким намісником В. Коритовським і Львівським військовим керівництвом. 14 серпня 1914 р. він виїхав до Відня, де відбулося слухання справи про українських добровольців у прем'єр-міністра К. Штюрка за участю міністрів закордонних справ і оборони, але наразі ці переговори виглядали, як «вияв політичної куртуазії та ввічливості».

Позиція Львівського військового командування не відповідала запевненням, які отримали українські політики у Відні: «Одні говорили одне, а другі робили друге. Але й одні й другі дивилися на нашу добровольчу формацію, як на зайвий, в умовах воєнного часу клопіт». Лише в середині серпня 1914 р. К. Левицький отримав від австрійської влади остаточний дозвіл на формування українського військового легіону під назвою «Українські Січові Стрільці», який «за задумом творців, мав стати зав'язком українського війська» [8, с. 115]. Урядові кола не дозволили сформувати окреме військо, а погодились лише на формування обмеженого легіону УСС, що став частиною австрійського війська [13, с. 52].

Українська бойова управа була створена у складі двох самостійних секцій – організаційної та військової [14, арк. 1].

Після вибуху світової війни українському депутату австрійського парламенту К. Левицькому довелося подолати чимало труднощів у переговорах з австрійським урядом, щоб домогтися формування українських військових частин. На заклик про організацію добровольчого українського легіону відгукнулося понад 28 тис. юнаків, багато з яких належали до організацій «Сокіл», «Січ», «Пласт». Стурбовані можливістю виникнення великих українських військових сил, польські політичні сили домовилися з австрійським урядом, щоб до українського легіону прийняли лише 2,5 тис. чол.

Довготривалість вирішення питання пояснювалася ще й тим, що «ледве не всякий вважав себе покликаним переговорювати з урядом в справі стрільців на власну руку». К. Левицький вів переговори з цього питання з галицьким намісником В. Коритовським і Львівським військовим керівництвом. 14 серпня 1914 р. він виїхав до Відня, де відбулося за участю міністрів закордонних справ і оборони слухання справи про українських добровольців у прем'єр-міністра К. Штюрка, але наразі ці переговори виглядали як «вияв політичної куртуазії та ввічливості».

Позиція Львівського військового командування не відповідала запевненням, які отримали українські політики у Відні: «Одні говорили одне, а другі робили друге. Але й одні й другі дивилися на нашу добровольчу формацію, як на зайвий, в умовах воєнного часу клопіт». Лише в середині серпня 1914 р. К. Левицький отримав від австрійської влади остаточний дозвіл на формування українського військового легіону під назвою «Українські Січові Стрільці», який «за задумом творців, мав стати зав'язком українського війська» [8, с. 115]. Урядові кола не дозволили сформувати окреме військо, а погодились лише на формування обмеженого легіону УСС, що став частиною австрійського війська [13, с. 52].

Український клуб у австрійському парламенті докладав також значних зусиль для створення українського університету у Львові.

19 листопада 1901 р. депутат Ю. Романчук у австрійському парламенті виступив із пропозицією, щоб уряд подав проект закону про заснування власного українського університету у Львові, а до того часу, щоб було утворено паралельні кафедри з українською мовою викладання.

Ця вимога не набрала необхідної (2/3) кількості голосів, у результаті чого 3 грудня 1901 р. 440 українських студентів застосували новий вид протесту – сецесію (масовий вихід студентів з університету. – А. Б.) та залишили Львівський університет [15].

Діяльність українських депутатів австрійського парламенту в університетській справі істотно активізував новий виборчий закон 1907 р. про загальне виборче право, який значно збільшив представництво українського народу Галичини в парламенті. Вперше депутатами парламенту стали викладачі Львівського університету С. Дністрянський та О. Колесса. Вимогу утворення українського університету у Львові як одне з найважливіших завдань було включено в програму Руського клубу в парламенті.

Українські депутати XI каденції ініціювали переговори з урядом, шукали союзників серед парламентських представництв інших народів, зверталися з запитам до уряду. Однак позиція австрійської влади щодо створення українського університету залишалася суперечливою і непослідовною.

4 червня 1912 р. Австрійський уряд розробив перший проект в справі створення українського університету, який більшою мірою відповідав інтересам польського населення Галичини, ніж українців. Заснування українського університету відкладалося на 10 років; місце його перебування не вказувалося, його мав визначити парламент окремим законом.

У відповідь українські депутати розпочали обструкцію в парламентських комісіях нескінченними промовами, а потім перенесли їх до парламенту. Зокрема, депутат Л. Бачинський під час нарад над військовим бюджетом промовляв безперервно 13 годин. В результаті цього міністр освіти Гусарек дав завірення, що український університет буде заснований протягом 6 років, розпочнеться підготовка українських кандидатів на кафедри та буде визначено місце знаходження університету. Обструкцію було припинено та розпочато нові переговори [16, с. 72].

Наприкінці 1912 р. – на початку 1913 рр. університетська справа увійшла в завершальний етап. Проект цісарського листа від 27 грудня 1912 р. передбачав заснування українського університету до початку 1916 р. [9, с. 637]. Однак на початку 1913 р. переговори знову зайшли у безвихідь, бо «поляки ніяк не хотіли згодитись на осідок українського університету у Львові» [17, с. 74].

У січні 1913 р. голова українського парламентського союзу К. Левицький знову подав запит до міністра освіти з вимогою рівноправного трактування українських та польських студентів у Львівському університеті та 27 січня 1913 р., у відповідь на запрошення К. Штюрка продовжити переговори щодо відкриття українського університету, заявив: «Український Парляментарний Союз констатує, що правительсто відступило від занятого ним становища, на користь Поляків, – домагаючись, щоби зараз був установлений польський характер львівського університету, – та уважає всякі дальші переговори з правительством в університетській справі за виключені, доки воно стояти буде при односторонній – Польським Колом уложеної формулі» [9, с. 642].

Під час Першої світової війни боротьба за український університет тривала. Українські депутати австрійського парламенту й надалі зверталися до австрійської влади із вимогою про заснування українського університету.

Берестейський мир та його додатковий таємний протокол, який гарантував поділ Галичини на дві частини: польську і українську тим самим вирішував справу українського університету у Львові та умови його виконані не були. Станом на 1918 р. Львівський університет залишався утраквістичним [15].

Отож, ініціатива українських депутатів парламенту Габсбурзької монархії щодо створення освітніх, економічних та військових організацій відіграла важливе значення у боротьбі за національні права та інтереси української нації. Головними формами цієї боротьби були виключно легальні методи: діяльність політичних партій і громадських організацій, використання парламентської трибуни, організація віч, маніфестацій, страйків тощо. Незважаючи на всі перешкоди, що виникали на шляху захисту прав українського народу за україномовні освітні заклади, економічні організації, військові формування та власний університет, українські депутати австрійського парламенту своєю діяльністю сприяли формуванню національної свідомості, відродженню української культури та подальшій боротьбі українського народу Галичини за свої права та створення власної української держави.

Список використаної літератури

1. *Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті: документи і матеріали* / Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Т. 2 – Мюнхен : Сучасність, 1983. – 510 с.
2. ЦДІАУ у м. Львові. Фонд 309. Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів, Опис 1. Спр. 2775 Інтерпеляція депутата Державної думи у Відні Олесницького Євгена австрійській владі та стаття про організацію шкіл з викладанням на українській мові, арк. 1–16.
3. ЦДІАУ у м. Львові. Фонд 382. Романчук Ю. – український політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст, Опис 1. Спр. 38 Листи М. Павлика до Ю. Романчука, 1881–1913 рр., 26 арк.
4. Меморіал Головного відділу товариства «Учительська Громада» у Львові, внесений до галицького Сейму в справі утраквізму // *Наша школа*. – 1909. – Кн. 3–4. – С. 10–17.
5. Меморіал товариства «Учительська громада» до ц. к. Краєвої Шкільної Ради в справі науки української мови й літератури в середніх школах з польською викладовою мовою // *Наша школа*. – 1910. – Кн. 1. – С. 76–80.
6. Меморіал Товариства «Учительська Громада» до міністра-президента бар. Бека й міністра Просвіти Мархета в справі заснування українського університету у Львові // *Наша школа*. – 1909. – Кн. 1–2. – С. 142–153.
7. *Kieniewicz S. Adam Sapieha (1828-1903) / S. Kieniewicz*. – Lwow: Wydawnictwo zakladu Narodowego imenia Ossolinskich, 1939. – 474 s.
8. *Василик І. Б. Кость Левицький: від адвоката до прем'єра ЗУНР : монографія* / І. Б. Василик. – К. : Експрес-Поліграф, 2012. – 175 с.

9. *Левецький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. / К. Левецький. – Львів : накладом власним з друкарні оо. Василіан у Жовкві, 1926. – 736 с.*
10. *Binder H. Galizien in Wien: Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik / Harald Binder. – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. – 741 s.*
11. *Купчинський О. До взаємин Олександра Барвінського з Михайлом Грушевським (документи та матеріали) / О. Купчинський // Олександр Барвінський: матеріали конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Олександра Барвінського, Львів, 14 травня 1997 р. / ред. кол. М. Гнатюк [та ін.]; Наукове товариство ім. Шевченка, Історично-філософська секція. – Львів : [б.в.], 2001. – 205 с.*
12. *Кравчук М. В. Правові основи будівництва Національних збройних сил України в 1914–1993 рр.: (Орг., структура, штати): Історико-правове дослідження / М. В. Кравчук / Івано-Франківськ : «Плай», 1997. – 292 с.*
13. *Сухий О. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / О. Сухий. – Львів : Каменярь, 1998. – 132 с.*
14. *ЦДІАУ у м. Львові. Фонд. 581 Колекція документів про діяльність урядів армій УНР та ЗУНР, Опис 1., Спр. 90 Інформація (намісництва у Львові) про створення у місті Головної Української Ради, очолюваної д-ром Костем Левецьким і її структурної частини Української Бойової Управи, 1914–1939 рр., арк. 1.*
15. *Баран А. В. Діяльність депутатів-українців зі створення українського університету у Львові [Електронний ресурс] / А. В. Баран // Юридичний науковий електронний журнал. – №4. – 2016. – С. 12–15 // Режим доступу : <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/7942>.*
16. *Мудрий В. Боротьба за огнище української культури в західних землях України / В. Мудрий. – Львів : накладом української крайової студентської ради, 1923. – 130 с.*
17. *Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / В. Мудрий. – Львів – Нью-Йорк: [б.в.], 1999. – 190 с.*

Стаття надійшла до редакції 22.04.2017.

Андрій Грубінко,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
Тернопільського національного
економічного університету

РОЛЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У НОРМАТИВНІЙ ФІКСАЦІЇ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ЛІСАБОНСЬКОМУ ДОГОВОРІ

Представлено результати дослідження особливостей участі Великої Британії у реформуванні Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС на етапі розробки і прийняття Лісабонського договору (2006 – 2009 рр.). Проаналізовано позицію урядів Т. Блера і Г. Брауна щодо розвитку СЗППБ ЄС в контексті трансформацій європейської політики країни зазначеного періоду. Показано головні новели договору, на формування яких безпосередній вплив мало керівництво країни. Автор прийшов до висновків, що в зазначений період британська влада відійшла від реалізації стратегії лідерства в Європі. Лісабонський договір відповідав помірній британській стратегії європейської інтеграції. У той же час укладення договору, який вніс суттєві зміни в СЗППБ, стало формальною причиною і точкою відліку перегляду відносин Британії з ЄС, який відбувся в період правління урядів Д. Кемерона, і в кінцевому підсумку привів до початку процесу її виходу з об'єднання.

Ключові слова: Велика Британія, ЄС, Спільна зовнішня політика і політика безпеки, Спільна політика безпеки та оборони, Лісабонський договір.

Грубінко А.

Роль Великобритании в нормативной фиксации общей внешней политики Европейского союза в Лиссабонском договоре

Представлено результати дослідження особливостей участі Великобританії в реформуванні ОВПББ ЄС на етапі розробки і прийняття Лісабонського договору (2006–2009 гг.). Проаналізовано позицію урядів Т. Блера і Г. Брауна по розвитку ОВПББ ЄС. Показано головні новели договору, на формування яких безпосереднє вплив мало керівництво країни. Автор прийшов до висновків, що в зазначений період британська влада відійшла від реалізації стратегії лідерства в Європі. Лісабонський договір відповідав помірній британській стратегії європейської інтеграції. В той же час укладення договору, який вніс суттєві зміни в ОВПББ, стало формальною причиною і точкою відліку перегляду відносин Британії з ЄС, який відбувся в період правління урядів Д. Кемерона, і в кінцевому підсумку привів до початку процесу її виходу з ЄС.

Ключевые слова: Великобритания, ЕС, Общая внешняя политика и политика безопасности, Общая политика безопасности и обороны, Лиссабонский договор.

Hrubinko A.

The UK's role in normative fixing of common foreign policy of the European Union in Lisbon Treaty

The article presents results of research participation of the UK in reforming the CFSP of the EU on the stage of development and adoption Lisbon Treaty (2006-2009). Position of governments of T. Blair and G. Brown regarding development of the CFSP is analyzed. Main novelties of the Treaty, formation of which is directly influenced by the country's leadership are shown. The author came to the conclusion that in this period the Britain authorities departed from the strategy of leadership in Europe. The Treaty was consistent with a moderate British strategy of European integration. At the same time, the conclusion of the contract, who has made the most significant changes in CFSP, became a formal cause and a starting point for further revision of the relations Britain with the EU, which led to the beginning process of countries exit from the Union.

Keywords: Great Britain, the EU, Common Foreign and Security Policy, Common Security and Defence Policy, the Lisbon Treaty.

Актуальність статті та постановка наукової проблеми. Криза системи регіональної інтеграції, що наочно проявляється у зв'язку з російсько-українським конфліктом та іншими сучасними проблемами міжнародної безпеки, безпосередньо стосується такої специфічної сфери функціонування ЄС, як Спільна зовнішня політика і політика безпеки (далі – СЗППБ). З огляду на сучасні тенденції у міжнародних

© Андрій Грубінко, 2017

відносинах для розвитку СЗППБ та Союзу загалом існують такі головні виклики: послаблення економічних позицій ЄС, що зменшує політичні і військові можливості інституцій та учасників об'єднання; вплив мігрантів з Близького Сходу; посилення відцентрових тенденцій у зовнішній політиці держав-членів; поширення євроскептицизму і початок виходу Великої Британії з ЄС (т. зв. «Brexit»). Останній процес став каталізатором як проблем розвитку об'єднання, так і традиційної специфічної позиції в ньому Сполученого Королівства. Результати виходу країни з Співтовариства матимуть далекосяжні і недостатньо прогнозовані наслідки для її подальшого розвитку, майбутнього ЄС і його взаємин з США, євроінтеграційних перспектив України. Тому важливо дослідити причини та особливості непростих відносин Великої Британії з європейськими партнерами у визначальні періоди становлення Євросоюзу, зокрема, в ході розробки і прийняття Лісабонського договору, зміст якого відобразив специфіку британської концепції СЗППБ і став одним з чинників загострення відносин країни з об'єднанням.

Мета статті – проаналізувати позицію керівництва Великої Британії та її вплив на процес і сутність нормативної фіксації Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Євросоюзу на етапі прийняття Лісабонського договору (2006 – 2009 рр.)

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика участі Великої Британії у СЗППБ на етапі прийняття Лісабонського договору ЄС загалом не знайшла широкого висвітлення в історіографії. Західні дослідники європейської інтеграції І. Бейч, Н. Нагента [1], П. Ріддел [2] приділили певну увагу її вивченню в контексті аналізу зовнішньої політики урядів Т. Блера. Дослідники Б. Бротаган [3], С. Лен [4] запропонували загальний аналіз позицій керівництва країни щодо євроінтеграції під час розробки і прийняття Лісабонського договору. В російській історичній науці певну увагу проблемі приділили британіст Н. Капітонова [5], дослідник історії СЗППБ Д. Данілов [6]. Найбільшу цінність становить дисертація І. Яньшиної, в якій представлено результати дослідження європейської політики Великої Британії в контексті розробки і реалізації Лісабонського договору, в тому числі щодо СЗППБ ЄС [7]. В українській історіографії вчені окремо не вивчали зазначену проблему, що також визначає актуальність дослідження вказаної теми статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Назріла політико-правова криза в Європейському Союзі, викликана провалом ратифікації Конституційного договору у 2005 р. внаслідок результатів референдумів у Франції і Нідерландах, зумовила продовження пошуків суб'єктами інтеграційного процесу оптимального шляху реформування нормативно-інституційної бази об'єднання. Політичні і громадські кола європейських держав пропонували різні варіанти вирішення проблеми прийняття договірних змін в Євросоюзі – від повної відмови від новел до відродження ідеї схвалення Конституційного договору повторним референдумом у згаданих країнах. Однак їх влада не наважилася на другу спробу. Остерігалася його проведення і британська влада. Позиції Т. Блера, який втрачав рейтинг суспільної довіри і політичний вплив у завершальний період правління, були непевними. В Британії набирали силу євроскептичні настрої і політичні сили, що робило ідею референдуму дуже ризикованою.

Після провалу Конституційного договору спершу ініціативу в обговоренні подальшої долі Союзу взяли на себе його інституції. Єврокомісія на брюссельському саміті ЄС 15–16 червня 2006 р. запропонувала програму дій у сфері СЗППБ, яка передбачала вдосконалення стратегічного планування, підвищення ефективності роботи дипломатичних представництв, покращення взаємодії між інституціями Союзу і його державами [6]. Однак надалі основні ролі у процесі розв'язання політичної кризи ЄС і модифікації договірної бази відігравали провідні держави-члени. Адептами розробки і прийняття нового акту стали Франція і Німеччина. Обраний у травні 2007 р. президент Франції Н. Саркозі наполягав на збереженні основних положень Конституційного договору в новому акті та формуванні автономної європейської системи безпеки та оборони [8, с. 29].

Упродовж завершальної каденції прем'єр-міністра Т. Блера (травень 2005 – червень 2007 рр.) уряд лейбористів, на відміну від попередніх періодів свого правління, не висував нових ініціатив у сфері СЗППБ, роблячи наголос переважно на економічних та соціальних аспектах інтеграції. Це підтверджує зміст Білої книги із зовнішньої політики 2006 р. [9, с. 25]. Політика Лондона щодо СЗППБ надалі відзначалася більшою стриманістю і поступово скочувалася до рівня поміркованого євроскептицизму. Тоні Блер, наполягаючи на неможливості відродження проекту Конституційного договору, підтримував французькі ініціативи щодо укладення нового договірного акту про поправки, який би не мав конституційного характеру [10].

Саміт Європейської Ради 21–22 червня 2007 р. в Брюсселі затвердив початок процесу розробки нового акту – Договору про реформи, який мав зафіксувати доповнення і зміни до чинних базових договорів ЄС. Передбачалося збереження тих позицій попереднього договору, які не викликали заперечень в політичних колах і серед широкої громадськості, відповідали реаліям розширення ЄС до 27 держав. Британська

сторона одразу визначила гранично прийнятний рівень можливих поступок на користь наднаціонального управління. Заручившись підтримкою насамперед керівництва Польщі, Чехії і Нідерландів, уряду Т. Блера вдалося відстояти ряд принципових позицій в частині СЗППБ. На пропозицію Т. Блера учасники саміту відмовилися від запровадження посади міністра закордонних справ Євросоюзу. Велика Британія підтримала позицію Польщі щодо продовження застосування одноставного голосування в Раді ЄС і відтермінування практики голосування подвійною більшістю до 1 січня 2014 р. Прийнято рішення запровадити посаду Президента ЄС. Збережено практику піврічного ротаційного головування держав-членів в Раді ЄС. Учасники інтеграції фактично досягли принципової згоди щодо відмови від ідеї створення єдиної централізованої наддержави, що підтвердило виключення пунктів проекту Конституційного договору про герби і гімн Євросоюзу, що відповідало інтересам британської сторони. Суперечність окремих положень домовленостей зумовили їх критику на рівні урядів держав і Європарламенту. Британська делегація зайняла загалом помірковану позицію, віддавши роль основних опонентів Польщі, Чехії і ряду інших партнерів по ЄС.

Червневий саміт ЄС в Брюсселі 2007 р. став заключним для Т. Блера на посаді прем'єр-міністра. В історіографії не склалося єдиної думки щодо ролі урядів лейбористів та їх лідера у розвитку євроінтеграції. Дослідники Я. Бейч і Н. Нагент зазначають, що в основу відносин Великої Британії з ЄС було покладено тактику конструктивної взаємодії [1, с. 549]. На думку П. Ріддла, Т. Блеру в силу об'єктивних причин не вдалося реалізувати європейські завдання, а Велика Британія залишилася в ролі «незграбного партнера» ЄС [2, с. 383]. Як зазначає Н. Капітонова, європейська політика Т. Блера стала «найбільш дружньою» у відносинах з ЄС серед усіх британських урядів після вступу країни до Співтовариства у 1973 р., але йому не вдалося зробити Велику Британію лідером об'єднання [5, с. 297]. Завдяки активній європейській політиці лейбористів Велика Британія посіла провідні позиції в ЄС, а її імідж як учасника інтеграційних процесів набув більш позитивної характеристики. Участь в ЄС стала частиною стратегії зміцнення позицій Сполученого Королівства на міжнародній арені. Особливу активність лейбористи проявили на рівні СЗППБ, що стала об'єктивно сприятливою сферою для реалізації британських ініціатив. Певною мірою підвищилася популярність європейських ідей всередині країни. Принаймні європейські проблеми стали активніше обговорюватися. Однак з огляду на вірність проамериканським орієнтирам, позитивні здобутки Британії на європейському напрямі були поставлені під сумнів. Поглиблення розвитку ЄПБО/СПБО великою мірою стало жертвою британського атлантизму. Лейбористи не зуміли чи не захотіли відійти від традиційних британських підходів до євроінтеграції. Завдання здобуття лідерства в інтеграційних процесах після відставки Т. Блера 26 червня 2007 р. залишилося невиконаним. Хоча країна підтвердила місце в когорті провідних учасників функціонування ЄС, насамперед на рівні СЗППБ.

До укладення нового договору Європейського Союзу новий уряд британських лейбористів повів прем'єр-міністр Гордон Браун (червень 2007 – травень 2010 рр.). Погодження Договору по реформу ЄС відбувалося в ході Міжурядової конференції (далі – МУК), яка розпочала роботу 23 липня 2007 р. і протримала рекордно швидко до жовтня цього ж року. Основні позиції Лондона в частині СЗППБ були детально прописані в урядовій Білій книзі і засвідчили посилення євроскептичних настроїв в оновленому уряді. Вони полягали насамперед у суворому дотриманні незалежності зовнішньої та оборонної політики держави, підтвердженні міжурядового характеру СЗППБ (на відміну від інших сфер інтеграції) і збереженні практики одноставності голосування з найважливіших питань. Лондон залишав за собою право вибірково брати участь у спільному вирішенні і розробці позицій з тих питань, які не вважалися виключною компетенцією національної влади. Сформульовано завдання сприяти розвитку «гнучкої, надійної у воєнному плані і дружньої НАТО» СПБО [11, с. 8–9]. Британська сторона підтвердила можливість надання державами-членами взаємної допомоги у випадку збройної агресії на їх території в рамках Статуту ООН та водночас традиційно наголошувала на збереженні першості НАТО в гарантуванні колективної оборони, підтримала фіксацію механізму «постійної структурної співпраці» для проектів СПБО і створення бойових груп в рамках формування сил швидкого реагування ЄС.

Урочисте підписання нового договору ЄС («Лісабонський договір, що змінює Договір про Європейський Союз і Договір про заснування Європейського Співтовариства») главами держав та урядів відбулося в столиці Португалії 13 грудня 2007 р. Новий акт зняв суперечливі пункти Конституційного договору про «Європейську конституцію», міністра закордонних справ, символи Союзу. ЄС, набувши правосуб'єктності (ст. 47 Договору про Європейський Союз, далі – ДЄС), став юридично цілісною структурою без поділу на «опори» (pillars), що відкрило якісно нові можливості для міжнародної діяльності, дозволило створювати повноцінні дипломатичні представництва за кордоном, укладати угоди від імені Союзу. Визначено головні завданнями ЄС на міжнародній арені (ч. 2. ст. 10А ДЄС). Договір уточнив перелік механізмів здійснення СЗППБ (ст. 12 ДЄС) [12]. Стаття 7а передбачила «особливі відносини» з країнами-сусідами.

Одним з досягнень Лісабонського договору стала спроба оптимізації інституційної структури управління СЗППБ. З Конституційного договору перенесено статтю про запровадження посади постійного голови Європейської Ради – Президента ЄС, який отримав повноваження представляти Союз на міжнародній арені. Головною дійовою особою у розробці, координації та впровадженні СЗППБ став Верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки, який одночасно обійняв посади віце-президента Єврокомісії і голови Ради з питань зовнішньої політики. Йому підпорядковано дипломатичну інституцію – Європейську службу зовнішніх дій (ЄСЗД) із закордонних представництв ЄС. Змінено конфігурацію взаємин між ключовими органами Союзу у сфері СЗППБ, зокрема, збільшено роль Європейської Ради, робота якої переведена на постійну основу, і повноваження Європарламенту. Головні нововведення для розвитку СПБО передбачали: запровадження механізму «постійної структурної співпраці» для окремих держав-членів; фіксацію принципу «солідарності» дій держав-членів ЄС у відповідь на терористичні, природні чи антропогенні катастрофи; включення статті про «взаємну допомогу» як зобов'язання членів ЄС допомагати іншим країнам (країні) у випадку збройної агресії; створення Європейського оборонного агентства. Завдання СПБО залишилися незмінними.

Інституційні новації, передбачені договором, створили правові умови для більш послідовної і впливової зовнішньої політики ЄС, розвитку співпраці держав-членів у сфері безпеки і оборони. Однак концептуально цей напрям політики Союзу залишився на міждержавному рівні з більш чітким окресленням тенденції до наднаціональної інституціоналізації, що задовольняло британську сторону. За наполяганням уряду Великої Британії до тексту договору увійшли Декларації 13–14, які окремо передбачали непорушність повноважень держав щодо зовнішньої політики, безпеки та оборони, представництва в третіх країнах і міжнародних організаціях у зв'язку із запровадженням секретаріату Верховного представника та ЄСЗД. Так Лондон прагнув попередити можливість виділення місця постійного члена РБ ООН для Європейського Союзу. Зрештою стаття 50 передбачала право виходу держави-члена з ЄС. Водночас визначено обов'язок держав-членів «активно та беззапечно» підтримувати СЗППБ «в дусі лояльності і взаємної солідарності». Звідси випливає імперативний характер рішень інституційних органів ЄС (ст. 28 ДЄС). Передбачено зобов'язання держав представляти інтереси об'єднання на міжнародній арені. Союз забезпечує діяльність інституцій та оперативні витрати за рахунок союзного бюджету, окрім операцій військового характеру. Підвищено статус Верховного представника ЄС. Лісабонський договір став результатом компромісу між євроскептиками і єврооптимістами. В умовах безпрецедентного розширення Союзу, економічних труднощів і необхідності виходу з інституційної кризи цей документ створив юридичні можливості для більш ефективного функціонування ЄС.

Фіксація базових положень щодо СЗППБ в дусі реалістичної інтерговернменталістської парадигми дала підстави тодішній правлячій більшості британського політикуму схвально оцінити Лісабонський договір ЄС [13, с. 3]. Разом з тим, в середовищі парламентарів висловлювалося стурбування щодо недооцінки нових зовнішньополітичних органів управління Союзу [14, с. 6]. Як зазначає С. Лен, поміркована позиція Британії контрастувала з її активним використанням можливостей ЄС у відстоюванні національних інтересів і позиції на міжнародній арені [4, с. 17].

Економіст Г. Браун не мав великого досвіду у зовнішньополітичних питаннях, тому очікувано упродовж перебування на чолі уряду не робив різких кроків на міжнародній арені. Як переконаний атлантист, особливу увагу він приділяв підтриманню тісних відносин з Вашингтоном, що вдавалося робити з перемінним успіхом і значно гірше, ніж Т. Блеру. На європейському напрямі підписання і ратифікація Лісабонського договору стали чи не єдиними вагомими здобутками уряду Г. Брауна. Прем'єр-міністру вдалося зберегти для Британії особливий статус, зокрема, право вето у питаннях зовнішньої політики і безпеки. Він розглядав ЄС у традиційно британському ракурсі насамперед як торговий блок держав [3, с. 4]. Главі уряду вдалося витримати натиск опозиційних консерваторів і частини лейбористів, які виступили з вимогами проведення референдуму, і завершити ратифікацію акта на рівні парламенту 19 червня 2008 р. Уряду Г. Брауна загалом вдалося проявити наступність політичного курсу лейбористів. Однак подальше пропагування традиційних гасел лідерства Британії в Європі на фоні посилення євроскептицизму в урядовій політиці не додали довіри до відносин Лондона з європейськими партнерами [5, с. 302]. Регіональна політика уряду стала більш прагматичною і поступалася глобальним (позаєвропейським) напрямом зовнішньої політики. Тому СЗППБ ЄС не надавалося належної уваги. Упродовж правління уряду Г. Брауна визріли передумови для істотних змін у зовнішній політиці країни, пов'язані з приходом до влади у 2010 р. Консервативної партії.

Як зазначає І. Яньшина, набрання чинності Лісабонським договором 1 грудня 2009 р. формально мало що змінило для Сполученого Королівства і його відносин з Євросоюзом [7, с. 97]. Керівництво Великої Британії знову уникло ролі призвідника можливого провалу нового договору, досягнуло базових завдань в ході реформування ЄС і відстояло власні інтереси. Фінансово-економічні та соціальні проблеми країни на певний час відтіснили питання зовнішньої політики і євроінтеграції на другий план. Разом з тим, саме укладання Лісабонського договору, який вніс найбільш істотні зміни у сферу СЗППБ, визначило тематику внутрішньополітичного дискурсу і відносин з ЄС після повернення до влади консерваторів у 2010 р., стало формальною підставою і відправною точкою для найбільш радикального в історії Великої Британії перегляду відносин з Європейським Союзом.

У період правління уряду Г. Брауна Велика Британія не виступала в ролі генератора ідей у процесі розвитку СЗППБ, дотримуючись тактики вибіркової участі у спільних проектах і послідовної проатлантичної позиції. Європейські лідери не підтримали кандидатуру британського экс-прем'єра Т. Блера на посаду Президента ЄС. Водночас призначення Верховним представником Союзу із закордонних справ і політики безпеки баронеси К. Ештон засвідчило вагому роль британської дипломатії у формуванні європейської дипломатії.

Висновки. Процес виходу Європейського Союзу з «конституційної кризи», пов'язаний з прийняттям нового договору, припав на завершальний період правління Т. Блера. Характер участі британської сторони в розробці проекту «спрощеного» договору ЄС підтвердив неоднозначність оцінок ролі самого прем'єр-міністра та уряду лейбористів у європейській політиці. Стримано-прагматичне ставлення уряду Т. Блера останньої каденції до європейської інтеграції і розвитку ЄС відрізнялося від активно-прогресивної позиції попередніх періодів. Британська влада фактично відійшла від реалізації стратегії лідерства в Європі.

Європейська політика лейбористського уряду Г. Брауна загалом стала продовженням лінії попередника і мала найбільшим досягненням укладання Лісабонського договору ЄС. Прем'єр-міністру вдалося зберегти для Британії особливий статус, право вето у питаннях зовнішньої політики і безпеки. Упродовж правління уряду Г. Брауна динамізм участі Великої Британії у СЗППБ ЄС був остаточно втрачений. З набранням чинності Лісабонським договором 1 грудня 2009 р. та закінченням періоду правління лейбористів у травні 2010 р. констатуємо завершення чергового окремого періоду участі Великої Британії в СЗППБ ЄС (2004 – 2010 рр.), безпосередньо пов'язаного з процесом невдалого переведення на конституційний рівень євроінтеграції та її поміркованого поглиблення у Договорі про реформи.

Лісабонський договір передбачив нові можливості для розвитку співпраці держав-членів у сфері зовнішньої політики і політики безпеки. Рівень нормативної фіксації СЗППБ в новому договорі став відображенням компромісу суб'єктів інтеграційного процесу в умовах гострої необхідності його політичної стабілізації, що вплинуло на більш поміркований, у порівнянні з Конституційним договором, зміст нового договору, та загалом відповідав британській стратегії євроінтеграції. Ряд суперечливих статей, відсутність визначення єдиного центру здійснення СЗППБ свідчили про незавершеність проекту. Водночас навіть помірковані новації договору, в тому числі в частині СЗППБ, стали формальною підставою для подальшої радикалізації позиції політикуму королівства щодо євроінтеграції і перегляду участі Британії в Євросоюзі упродовж періоду правління урядів Д. Кемерона (2010 – 2016 рр.).

Список використаної літератури

1. Bache I. *Europe* / I. Bache, N. Nugent // *Blair's Britain, 1997–2007* / ed. by A. Seldon. – New York: Cambridge University Press, 2007. – pp. 529–550.
2. Riddell P. *Europe* / P. Riddell // *The Blair's Effect* / ed. by A. Seldon, D. Kavanagh. – New York: Cambridge University Press, 2005. – pp. 362–383.
3. Brogan B. *Brown rules out EU referendum as opponents begin 3-month battle to block treaty* / B. Brogan // *Daily Mail*. – 2007. – 14 December.
4. Lehne S. *The Big Three in EU Foreign Policy* / S. Lehne // *The Carnegie Papers*. – Washington, July 2012. – 32 p.
5. *Дилеммы Британии: поиск путей развития* / под ред. Ал. А. Громыко (отв. ред.), Е.В. Ананьевой. – М.: Весь Мир, 2014. – 480 с.
6. Данилов Д. *Общая внешняя политика и политика безопасности [Электронный ресурс]* / Д. Данилов; под ред. Ю. А. Борко, О. В. Буториной, В. В. Журкина, О.Ю. Потемкиной // *Европейский Союз: факты и комментарии*. – Декабрь 2005 г. – февраль 2006 г. – Вып. 43. – Режим доступа: http://www.edc-aes.ru/ru/union/archive/vipusk_43.

7. Яньшина И. В. *Политика Великобритании в вопросе европейской интеграции в свете Лиссабонских соглашений (2007 – 2011): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.15.* / Яньшина Ирина Валерьевна. – М., 2013. – 144 с.
8. Зверева Т. В. *Внешняя политика современной Франции: монография* / Т. В. Зверева. – М. : Канон плюс, 2014. – 344 с.
9. *Active Diplomacy for a Changing World. The UK's International Priorities. Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty. March 2006.* – London: FCO, 2006. – 59 p.
10. *Press conference with Dutch PM. 16 April 2016 [Електронний ресурс] / A National Archives. 10 Downing Street. Tony Blair archive.* – Режим доступу: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20070701080624/http://www.pm.gov.uk/output/Page11479.asp>.
11. *The Reform Treaty. The British Approach to the European Union. Intergovernmental Conference, July 2007. Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. By Command of Her Majesty July 2007.* – London: TSO (The Stationery Office), 2007. – 37 p.
12. *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 // Official Journal of the European Union.* – Volume 50. – 17 December 2007.
13. *Foreign Policy Aspects of the Lisbon Treaty Third Report of Session 2007–08. House of Commons Foreign Affairs Committee. 20 January 2008.* – London: The Stationery Office Limited, 2008. – 112 p.
14. *Government Response to the House of Commons. Foreign Affairs Committee Report HC 87 of Session 2013–2014. The future of the European Union: UK Government policy Presented to Parliament by the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs by Command of Her Majesty September 2013.* – London: The Stationery Office Limited, 2013. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2017.

Тетяна Подковенко,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави
і права юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ АЛЬТЕРНАТИВНОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ: ГЕНЕЗА ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ

Розглянуто особливості інституту медіації як альтернативного способу розв'язання конфліктів. Проаналізовано проблеми та перспективи забезпечення відповідності національної правової системи України стандартам Європейського Союзу та створення ефективного механізму захисту прав та свобод людини і громадянина шляхом запровадження медіації в Україні.

Ключові слова: альтернативні способи вирішення спору, медіація, медіатор, принципи медіації, альтернативне вирішення спору, спір (конфлікт).

Подковенко Т.

Медіація как способ альтернативного решения конфликтов: генезис институциональные основы

Рассмотрено особенности института медиации как альтернативного способа разрешения конфликтов. Проанализированы проблемы и перспективы обеспечения соответствия национальной правовой системы стандартам Европейского Союза и создания эффективного механизма защиты прав и свобод человека и гражданина за счет внедрения медиации в Украине.

Ключевые слова: альтернативные способы разрешения спора, медиация, медиатор, принципы медиации, спор (конфликт).

Podkovenko T.

Mediation as an alternative way of resolving conflicts: genesis and institutional framework

The article discusses the features of the institute of mediation as an alternative method of conflict resolution. Also analyzed problems of law enforcement practice of trial are revealed. The ways of their solving are proposed, recommendations directed on the introduction of Alternative Dispute Resolution (ADR) on Ukraine.

Keywords: alternative methods of dispute resolution, mediation, mediator, principles of mediation, dispute (conflict).

Постановка проблеми. Підтримка та розвиток свободи і безпеки, гарантія прав та свобод людини, забезпечення здійснення справедливого правосуддя є першочерговими завданнями сучасного демократичного суспільства. У складних, але закономірних та вкрай необхідних процесах інтеграції, міжнародного співробітництва постає проблема ефективної взаємодії, проблема подолання різноманітних конфліктів та суперечок, що виникають на різних рівнях. Універсальною та основоположною потребою сучасного суспільства у межах різних правових систем є забезпечення справедливості та згоди. Одним з таких практичних напрямків досягнення примирення та згоди при вирішенні різноманітних конфліктів (спорів) є процедура медіації.

Світова практика свідчить про те, що на сьогоднішній день медіація є однією з найбільш популярних форм врегулювання конфліктів, адже практично 90% усіх процедур медіації успішно завершуються для конфліктуючих сторін [1]. Як зазначає Л. Марчук, розробка та аналіз наукових праць щодо впровадження медіації, послідовне прийняття спеціального закону «Про медіацію» – актуальна необхідність завдяки вагомим перевагам медіації, у тому числі істотній економії часу та засобів, досягненню виключно сторонами взаємоприйняттого рішення, добровільність та неупередженість процедури, гнучкості процедури, швидкому вирішенню спорів, яка дасть можливість сформуванню у нашій державі правову основу для ефективного врегулювання конфліктів (спорів) [2, с. 88].

Саме тому вирішення різноманітних спорів та конфліктів на підставі досягнення згоди – за участі нейтрального та безстороннього, професійного посередника, яким повинен бути медіатор, – це істотна риса медіації та безумовна підстава зростаючого інтересу до цієї процедури при вирішенні різноманітних юридичних конфліктів.

© Тетяна Подковенко, 2017

Метою дослідження є науковий аналіз концептуальних положень щодо розуміння процедури медіації та її практичного застосування при вирішенні юридичних конфліктів. Вивчення та врахування досвіду інших країн у сфері альтернативного вирішення конфліктів, зокрема країн Європейського Союзу, дасть можливість пришвидшити процес формування інституту медіації в Україні, відкриє якісно нові та ефективні способи вирішення конфліктів.

Стан дослідження. Проблеми та перспективи становлення і розвитку альтернативних способів вирішення юридичних конфліктів, зокрема медіації, є актуальною темою дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, практиків-представників різних сфер людської діяльності (юристів, психологів, педагогів, політологів та інших). Варто звернути увагу, що з прийняттям Верховною Радою України у 2015 р. за основу проекту закону «Про медіацію», кількість наукових досліджень значно зросла. Зокрема, слід звернутися до наукових розвідок у сфері альтернативного вирішення конфліктів таких вчених, як: Н. Бондаренко-Зелінська, С. Загайнова, С. Запара, Г. Гончарова, О. Кармаза, В. Комаров, Д. Кушерець, С. Кузьменко, Н. Мазаракі, Ж. Мірімановф, Ю. Притика, В. Пухаленко, Е. Рунессон, Н. Турман, В. Резнікова, С. Фурса, В. Ярков та ін. Водночас правова доктрина і надалі потребує подальших наукових пошуків, вивчення зарубіжного досвіду та розробки практичних рекомендацій щодо забезпечення дієвості та ефективності інституту медіації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Медіація відноситься до так званих альтернативних способів розв'язання спорів, скорочена назва ADR (Alternative Dispute Resolution). Поняття ADR було введено в практику у 70-х роках XX століття у Сполучених Штатах Америки і уже через десять років набуло досить широкого застосування. Без медіаторів у сфері економіки, політики, бізнесу в цій державі не відбувається жоден серйозний переговорний процес. Функціонує Національний інститут вирішення спорів, який займається розробкою нових методів медіації, діють приватні та державні служби медіації. Великий вплив має Американська арбітражна асоціація (American Arbitration Association), яка затвердила свої Правила третейського розгляду (арбітражу) та медіації, що використовуються, у том числі, і при розгляді внутрішніх спорів.

У 90-х роках англomовний термін ADR практично став міжнародним поняттям. У деяких країнах були спроби замінити його певними відповідниками, зокрема MARC (*les modes alternatives de resolution des conflicts*) або RAD (*reglement alternatif des differends*) у Франції та канадійському Квебеку, або AKR (*aussergerichtlichen Konfliktregelung*) в Німеччині. Однак, такі спроби не набули широкого практичного застосування.

Використання терміну «альтернативний» одразу зумовлює логічне запитання: альтернативний до чого? Можна визначити принаймні чотири концепції відповіді на нього. Відповідно до першої, під альтернативним способом розв'язання конфліктів розуміється будь-який підхід щодо вирішення конфліктів, відмінний від класичного судового процесу. Згідно з другим підходом, то це такі дії в межах цивільного процесу і здійснення судової влади, які уможливають неантагоністичне завершення конфлікту, перш за все, передбачають дії самих суддів, які сприяють укладенню угоди. Третій підхід до розуміння ADR передбачає систему різних метод, що складають альтернативу судовому процесу, в тому числі і арбітраж. Четверта концепція передбачає виключення з сфери ADR не тільки судового процесу, а й позасудового арбітражу (і механізмів, наближених до нього), що полягають на прийнятті рішення, яке зобов'язує обидві сторони конфлікту.

Н. Бондаренко-Зелінська визначає ADR як групу процесів, за допомогою яких вирішуються спори і конфлікти без звернення до формальної системи судочинства. Як правило, ADR здійснюється недержавним органом або приватною особою, виходячи з принципів добровільності, нейтральності, конфіденційності, диспозитивності, рівноправності [3, с. 163].

До ADR, крім медіації, відносяться також такі методи, як: med-arb, arb-med, mini-trial, fact-finding, earlyneutralevaluation, summary jury trial, dispute review boards. Їх назви вказують на походження з країн англосаксонської правової системи [4, с. 24]. Спільними ознаками різних метод ADR є: участь безсторонньої третьої особи, яка позбавлена компетенції щодо вирішення конфлікту, відсутність формалізму, примат дійсних інтересів сторін конфлікту над юридичною догмою права, а також безпосередня участь і конструктивна співпраця між конфліктуючими сторонами. Основною засадою ADR є відмова від конфронтаційного способу дій і зосередження на вирішенні проблеми, а не на протистоянні з супротивником. Саме такі переваги зумовлюють звернення до альтернативних способів вирішення конфліктів у досягненні згоди і примиренні сторін.

Аналіз іноземного законодавства у сфері медіації свідчить про те, що у країнах Європи закони про медіацію було прийнято наприкінці XX – на поч. XXI ст. Варто також пам'ятати, що в деяких країнах медіація розвинулася набагато швидше ніж в інших, головним чином з причин культурних. До таких держав, крім Сполучених Штатів Америки, варто віднести Японію, Китай, Австралію, а на європейському континенті – Великобританію.

Дуже цікавим є приклад США, де вся система права спрямована на те, щоб більшість спорів вирішувались добровільно до суду, а суддя може призупинити процес і порадити сторонам попрацювати з медіатором. У 2001 р. в США було прийнято єдиний закон про медіацію, який узгодив багато законів, виданих в окремих штатах (приблизно 2500 нормативних актів, які так чи інакше було пов'язані з медіацією).

В той же час, у державах існують істотні відмінності у правовому регулюванні процедури медіації: частині з них вдалося детально врегулювати процедуру медіації, визначаючи для сторін модель і характер такого процесу, інша група законодавців залишила більшу сферу свободи для використання такого альтернативного способу розв'язання спорів.

Світова практика демонструє багато прикладів законодавчого врегулювання процедури медіації. Прикладами держав, що детально врегулювали процедуру медіації та повноваження медіатора, є Австрія та Німеччина. Саме в Австрії було розроблено у 2001 р. Закон «Про медіацію», а через три роки набула чинності Директива про медіацію у цивільних спорах.

У Німеччині 26 липня 2012 р. набув чинності Закон про медіацію, який регулює питання медіації в усіх видах судового процесу, а також визначає засади набуття статусу медіатора, їх обов'язки та механізми забезпечення їх нейтральності та об'єктивності. Наступним прикладом держави, яка комплексно регулює питання стосовно медіаційного процесу, є Японія. Інші концепції врегулювання цього питання полягають на укладенні приписів, що стосуються самої процедури медіації, а також положень стосовно осіб, які проводять процедуру медіації в правових актах, що безпосередньо стосуються здійснення судочинства, наприклад, цивільного процесу. Як приклад такої форми можна вказати законодавства Франції та Бельгії [5]. Цікавий підхід у Португалії, де прийняті законодавчі положення стосовно застосування медіації відрізняються між собою залежно від галузі права (окремі правові норми щодо права цивільного, господарського, а ще інші щодо сімейного і трудового).

В певній опозиції щодо детального правового врегулювання процедури медіації виступають законодавства держав, в яких відсутні такі положення як щодо самої медіації, так і щодо медіаторів. Як приклад, можна вказати Великобританію та Голландію, де у правових нормах лише визначено вартість медіаційного процесу, а питання щодо здійснення процедури медіації та професійних вимог до медіаторів є предметом регулювання локальних правових актів окремих інституцій, представлених на ринку послуг у сфері альтернативного розв'язання спорів [5].

У Румунії прийнято Закон «Про медіацію та організацію професії медіатора», у Литві – Закон «Про медіацію в цивільних спорах», у Німеччині – Закон «Про підтримку медіації та інших форм позасудового врегулювання конфліктів», у Болгарії, Білорусі та Казахстані – Закони про медіацію, в Австралії – Акт про медіацію, Розділ VI Цивільно-процесуального кодексу Франції містить ст. ст. 131-1–131-15, спрямовані на врегулювання відносин медіації [6, с. 24].

Ідея медіації як альтернативного способу вирішення конфліктів була запроваджена у польське право Законом «Про вирішення колективних спорів» від 1991 р. Згодом сфера застосування медіації була розширена кримінальними кодексами 1997 р., Законом «Про судочинство у справах щодо неповнолітніх» 2001 р., можливостями застосування медіації в адміністративному судочинстві від 2004 р., а з 2005 р. процедура медіації застосовується і при розгляді цивільних справ.

Для пострадянських країн також є характерним процес формування та законодавчого регулювання процедури медіації. Зокрема, Законом Республіки Молдова «Про медіацію» від 14 липня 2007 р. визначено медіацію як альтернативний спосіб вирішення конфлікту між сторонами за взаємною згодою за допомогою третьої особи [7].

У Росії 27 липня 2010 р. було прийнято Федеральний Закон «Про альтернативну процедуру врегулювання спорів за участю посередника (процедура медіації)». Цей Закон визначає медіацію як спосіб врегулювання спорів за сприяння медіатора на основі добровільної згоди сторін із метою досягнення ними взаємоприйнятної рішення [8]. Головним чином акцент робиться на знятті соціальної напруги, адже процес медіації заснований на тому, що сторони за участю медіатора повинні прийти до консенсусу і досягти взаємоприйнятної угоди.

28 січня 2011 р. Президентом Республіки Казахстан було підписано два нові нормативно-правові акти – Закон «Про медіацію» та Закон «Про внесення змін і доповнень у деякі законодавчі акти Республіки Казахстан з питань медіації». Закон визначає медіацію як процедуру врегулювання спору (конфлікту) між сторонами за сприяння медіатора (медіаторів) з метою досягнення ними взаємоприйнятної рішення, що реалізується на підставі добровільної згоди сторін [9].

Подібне законодавче визначення процедури медіації передбачено і Законом Республіки Білорусь «Про медіацію» від 12 липня 2013 р. Зокрема, у Законі визначено, що медіація передбачає переговори сторін за участю медіатора з метою врегулювання спору (спорів) сторін шляхом напрацювання ними взаємоприйнятого рішення [10].

Медіацію як суспільний феномен та особливий вид діяльності людини доволі складно відтворити у рамках короткої дефініції. Спроби формулювання єдиної загальноприйнятної та методологічно правильної дефініції пов'язані з деякими труднощами. Найперше, пов'язані вони з великою кількістю видів медіації залежно від сфер її застосування та медіаційних технологій проведення, а також очікуваних результатів, цілей та функцій, які медіація повинна виконувати. Окрім того, проблеми при відповіді на питання чим є медіація, також зумовлюються визначенням ролі медіатора, а особливо якою має бути його участь у досягненні згоди, можливості проведення медіації в суді або безпосередньо під час судового процесу і т. д.

Варто одразу зазначити і вказати на незвично широкі можливості застосування медіації, що виходять за рамки приватноправових відносин: сімейних, господарських, трудових та інших цивільних справ, і стосуються кардинально відмінних галузей права – кримінального та адміністративного.

Термін «медіація» походить з грецької (*medos* – нейтральний, що не належить до жодної сторони) та латинської мов (*mediatio* – посередництво). Сучасна правова доктрина сформувала різні підходи до розуміння цього процесу. Зокрема, О. Спектор визначає медіацію в якості самостійного способу в системі альтернативних підходів до розв'язання конфліктів, який полягає в забезпеченні прийняття сторонами самостійного компромісного взаємоприйнятого рішення зі спору в процесі безпосереднього або опосередкованого спілкування за сприянням обраної сторонами за взаємною згодою незалежної третьої особи [11, с. 135].

Дефініція медіації у праві Угорщини акцентує увагу на добровільній природі медіації і вимогах безсторонності медіатора. В Австрії законодавча дефініція медіації визначає чотири структурні елементи: засада фаховості (професійності) і нейтральності медіатора, його ролі у сприянні налагодження комунікації між сторонами, а також відповідальності самих сторін за розв'язання конфлікту.

Польські науковці, зокрема А. Каліш та А. Женкевіч, визначають медіацію як таку форму розв'язання спорів, що ґрунтується на діяльності третьої особи, яка є нейтральною та безсторонньою щодо сторін та предмету їх спору, основні завдання якої полягають:

- сприянні досягненню порозуміння, яке є взаємоприйнятним та враховує інтереси та потреби обох сторін (*problem-solving/interest-based paradigm of mediation*);

- формуванні позитивних взаємовідносин та підстав співпраці між сторонами спору, а також сприяння у самопізнанні, самовдосконаленні і так званому внутрішньому моральному зростанню (*transformati-ve paradigm of mediation*) [12, с. 42].

Як бачимо, у більшості випадків медіацію визначено як неформальний метод розв'язання спорів, що ґрунтується на засаді довіри, у якому нейтральна та безстороння третя особа допомагає сторонам у взаємній комунікації, визначенні інтересів та основних дискусійних, спірних питань, а також у знаходженні спільного взаємоприйнятого рішення на основі порозуміння. Відповідно таке трактування медіації визначає одразу її чотири основоположні елементи. Медіатор є завжди особою нейтрально та безсторонньою; медіація ґрунтується на довірі; сторони, а не медіатор приймають остаточне рішення щодо існуючого спору; а роль медіатора полягає у допомозі сторонам у досягненні порозуміння. Саме тому варто наголосити, що медіатор контролює процес, а не результат. На відміну від суддів, медіатор не має юрисдикційних повноважень. У жодному випадку він не є уповноваженим до прийняття якогось остаточного рішення чи висловлювання своєї позиції, думки у конкретній ситуації.

Проект закону України «Про медіацію» визначає її також в якості альтернативного (позасудового) методу вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору в рамках структурованого процесу намагаються самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення їх спору за допомогою медіатора [13].

Варто зазначити, що виразом домінуючого сьогодні широкого трактування медіації є дефініція, що міститься в ст. 3 а) Директиви Парламенту Європейського і Ради 2008/52/WE від 21 травня 2008 р. «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах», відповідно до якої медіація означає структурований процес, незалежно від того, як він називатиметься або як на нього посилятимуться, в якому принаймні дві сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі досягти згоди для вирішення їхнього конфлікту, користуючись при цьому допомогою медіатора (посередника) [14]. Така процедура може бути ініційована як самими сторонами, так і визначена рекомендацією або розпорядженням суду, або передбачена законодавством держави-члена ЄС.

Мета медіації полягає у досягненні порозуміння, тобто таких домовленостей, які будуть прийнятні для усіх сторін спору. Звичайно, ідеалом є знаходження такого розв'язання, яке відображає та оптимально узгоджує їх інтереси в розумінні того, що кожна з сторін щось отримує і нічого істотно не втрачає. Однак медіація не завжди мусить бути пов'язана з детальним узгодженням усіх фактичних та правових обставин справи. Медіатор не проводить формалізованого процесу, не викликає свідків та експертів, а його метою не є встановлення правди – ні об'єктивної, ні процесуальної. Фактично завдяки медіації люди вчаться по-новому розмовляти між собою, слухати та розуміти іншу сторону. Медіація формує почуття відповідальності за власну поведінку і розвиває діалог та активність. Тим самим формує засади суспільної комунікації та громадянського суспільства. Будучи дружнім і поєднаним способом розв'язання спорів, медіація опирається на певні ідейні прагнення до порозуміння або знаходження компромісного виходу з конфліктної ситуації [12, с. 26]. Як стверджує З. Кмецьк, безумовним на сьогодні є той факт, що національні правові системи повинні забезпечувати ефективну дію більш різноманітних та гнучких методів розв'язання спорів, спрямованих на співпрацю, узгодження інтересів та комунікацію між суб'єктами, які безпосередньо беруть участь в процесі прийняття рішення [15, с. 23].

Висновки. Таким чином, медіація розуміється як добровільний і конфіденційний процес, вміло підготовлений незалежною і нейтральною особою, яка, допомагаючи конфліктуючим сторонам впоратися з конфліктом, сприяє досягненню згоди та порозуміння між сторонами. Медіація дозволяє учасникам визначити причини та своєрідні «гострі кути» суперечки, зменшити бар'єри комунікації, розробити пропозиції та рішення, та за наявності волі сторін укласти взаємоприйнятну угоду.

Успіх медіації як ефективного способу вирішення конфліктів багато в чому залежить від професіоналізму медіаторів та їх високого рівня професійної етики. Важливо також, щоб сторони конфлікту усвідомлювали для себе важливість підтримання подальших відносин на засадах порозуміння та консенсусу. Тільки за таких умов буде ефективною взаємодія та результативність процесу медіації для усіх її учасників.

Українська правова дійсність демонструє той факт, що класична модель судочинства полягає в утвердженні своєї позиції кожною з сторін конфлікту, підтвердженні її доказами, показами свідків і фактично є протистоянням сторін та їх інтересів. Говорити про подальші нормальні відносини між сторонами у такому протистоянні дуже складно. Саме тому і для нашого суспільства питання формування та розвитку інституту медіації є досить актуальним.

Медіацію можна розглядати як додатковий та ефективний механізм захисту прав людини і забезпечення правового порядку та згоди у суспільстві. Медіація може забезпечити швидке розв'язання спорів із найменшими витратами через процеси, спеціально пристосовані до потреб сторін. Окрім того, існує більша ймовірність того, що домовленості, досягнуті в процесі медіації, будуть добровільно дотримуватись, а між сторонами надалі збережуться дружні та тривалі партнерські відносини. Такі переваги стають все більш очевидними та дієвими у ситуаціях, що мають, зокрема, міжнародний характер між суб'єктами господарювання.

Необхідність запровадження інституту медіації у вітчизняній системі права ґрунтується на позитивних результатах практики застосування інституту примирення в багатьох країнах світу, що свідчить про його ефективність. Крім того, це відповідає загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, оскільки питанню примирних процедур присвячено низку рекомендацій і рішень Ради Європи [16]. Актуальним на сьогодні залишається питання щодо створення правової основи для формування інституту медіації та забезпечення ефективних механізмів його реалізації. Введення на державному рівні програм альтернативного розв'язання спорів, розроблення процедур для врегулювання спорів шляхом переговорів, створення медіаційних центрів формуватиме якісні умови не тільки для популяризації медіації у нашому суспільстві, а й зумовить певні зміни у суспільній свідомості щодо медіації та її практичного застосування.

Саме тому запровадження дієвих механізмів альтернативного вирішення спорів є доцільним на сучасному етапі розвитку національної правової системи. Це не тільки сприятиме зменшенню навантаження на судову систему, а й пришвидшить вирішення спорів. Звичайно, медіація не є своєрідною панацеєю щодо вирішення усіх проблемних аспектів національного судочинства, але в той же час відкриває нові, більш ефективні можливості щодо альтернативного розв'язання спорів.

Список використаної літератури

1. Адамантис Е. Медіація в Україні: «за» і «проти» / Е. Адамантис // *Юрист & Закон*. – 2011. – № 42. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/I_doc2.nsf/link1/EA002546.html.
2. Марчук Л. *Міжнародно-правове регулювання медіації в Україні: теорія і практика реалізації* [Електронний ресурс]. / Л. Марчук // С. 88–91. Режим доступу : <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2014/9-2/24.pdf>.

3. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Запровадження альтернативних способів врегулювання спорів: європейський досвід для України / Н. Л. Бондаренко-Зелінська // *Приватне право і підприємництво*. – 2009. – Вип. 8. – С. 162–165.
4. Gmurzyńska Ewa, Morek Rafał. *Mediacje. Teoria i praktyka*. – Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business. – 2014. – 492 s.
5. Gieras P. *Mediacja w systemach prawnych innych państw* / P. Gieras [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://caim.gov.pl/images/user_media/41/O%20mediacji/Nowe%202/Mediacja%20w%20systemach%20prawnych%20innych%20pa%C5%84stw%20-%20Piotr%20Gieras.pdf.
6. Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку / О. Кармаза // *Підприємництво, господарство і право*. – 2017. – № 2. – С. 24–28.
7. О медіації. Закон Республіки Молдова № 137 от 14.07.2007 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=78300.
8. Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации). Федеральный закон Российской Федерации от 27.07.2010 г. № 193-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_103038.
9. Ажибаева Ж. К. Медиация как альтернативный способ разрешения споров в Республике Казахстан [Електронний ресурс] / Ж. К. Ажибаева. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/38_NIEK_2014/Pravo/9_181732.doc.htm.
10. О медіації. Закон Республіки Беларусь от 12.07.2013 г. № 58-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_mediatsii.htm.
11. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук: «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. М. Спектор. – 2012. – 219 с.
12. Kalisz A., Zienkiewicz A. *Mediacja sądowa i pozasądowa. Zarys wykładu*. Warszawa Wolters Kluwer Polska. 2014. – 344 s.
13. Про медіацію. Проект закону № 2480 від 27.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2480&skl=9.
14. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE z dnia 21 maja 2008 r. w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2008.136.01.0003.01.POL&toc=OJ:L:2008:136:TOC.
15. Kmieciak Z. *Mediacja i concyliacja w prawie administracyjnym* / Z. Kmieciak. Krakow: Kantor Wydawniczy «Zakamycze». – 2004. – 195 s.
16. Висновок Комітету з питань правової політики та правосуддя від 02.09.2015 щодо проекту Закону України про медіацію від 27.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2480&skl=9.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2017.

2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО.

УДК 314.74

*Тетяна Дракохруст,
кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедри міжнародного
права та європейської інтеграції
Тернопільського національного
економічного університету*

РОЗВИТОК МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглянуто основні етапи розвитку міграційної політики України. Проаналізовано ключові нормативно-правові акти, що регулюють міграційні правовідносини. Звернуто увагу на нормативно-правові акти, які удосконалено під впливом євроінтеграційних процесів. Визначено позитивні та негативні сторони введення біометричних паспортів.

Ключові слова: міграційна політика, правовідносини, Європейський Союз, інтеграція, біометричний паспорт, біженці, нелегальна міграція

Дракохруст Т.

Развитие миграционной политики Украины под влиянием евроинтеграционных процессов

Рассмотрено основные этапы развития миграционной политики Украины. Проанализировано ключевые нормативно-правовые акты, регулирующие миграционные правоотношения. Обращено внимание на нормативно-правовые акты, которые были усовершенствованы под влиянием евроинтеграционных процессов. Определены положительные и отрицательные стороны введения биометрических паспортов.

Ключевые слова: миграционная политика, правоотношения, Европейский Союз, интеграция, биометрический паспорт, беженцы, нелегальная миграция

Drakokhrust T.

The development of migration policy of Ukraine under the influence of European Integration processes

In the article the basic stages of the migration policy of Ukraine have been given. The main legal acts which regulate the migration relationship have been analyzed. In the article attention was given to the regulations that have been improved under the influence of European integration processes. Also the positive and negative aspects of the introduction of biometric passports have been pointed.

Keywords: migration policy, legal relationship, European Union, integration, biometric passport, refugees, illegal migration

Постановка проблеми. Розвиток міграційної політики України періоду незалежності відбувався нерівномірно. І хоча було досягнуто значних успіхів в розбудові законодавства в цій сфері, створення адміністративних органів з його реалізації, та коли у 2007 р. Рада безпеки і оборони України розглядала питання про міграційну політику та її удосконалення – висновок був доволі невтішним. На думку РНБОУ, міграційна політика держави залишалася концептуально невизначеною – її принципи, стратегічні завдання, поточні цілі, стандарти захисту прав людини були відсутні.

© Тетяна Дракохруст, 2017

Виклад основного матеріалу. У наступні роки ситуація дещо змінилась. Наприкінці 2010 р. було створено Державну міграційну службу, тобто центральний орган виконавчої влади у сфері міграції. Впродовж 2011 р. прийнято Концепцію державної міграційної політики України, низку міграційних законів, розпоряджень Уряду. Хронологія прийняття важливих нововведень, що безуспішно дискутувалися роками, дає підстави припустити, що основний спонукальний мотив таких дій був зумовлений зовнішнім чинником. Адже реформування міграційної сфери помітно активізувалося лише після того, як на саміті Україна – ЄС у листопаді 2010 р. Україні було надано План дій з лібералізації візового режиму.

У Плані також зверталася увага на необхідність удосконалення правил в'їзду і перебування іммігрантів, боротьбу з нелегальною міграцією, включаючи процедури повернення, права осіб, які підлягають поверненню, умови їх утримання тощо. Відповіддю на цю вимогу було прийняття нової редакції Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Донедавна одна з найбільших прогалин в законодавстві України щодо біженців полягала у тому, що в ньому не було передбачено надання додаткових, не передбачених Конвенцією ООН 1951 р. форм захисту, які застосовуються в країнах Європи у відповідності до Європейської конвенції «Про права і основоположні свободи людини», і які надаються особам, що у разі повернення наражаються на ризик смертної кари, тортур, негуманного або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Біженці чи іммігранти стикаються на батьківщині із серйозною небезпекою внаслідок збройного конфлікту чи масових порушень прав людини. Ця ситуація була виправлена завдяки прийняттю Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту».

На удосконалення міграційної політики України було спрямовано й завдання Плану дій з лібералізації візового режиму щодо запровадження моніторингу міграційних потоків як легальних, так і нелегальних, який має забезпечити надійну і постійно оновлювану інформацію про стан речей, необхідну для прийняття управлінських рішень. У перспективі цю проблему має розв'язати Єдиний державний демографічний реєстр, який має бути створений відповідно до прийнятого у жовтні 2012 р. Закону, поява якого також зумовлена виконанням Плану дій з лібералізації візового режиму, адже, крім іншого, він передбачає запровадження документів для виїзду за кордон з електронним носієм біометричної інформації, що є однією з умов надання українцям безвізового режиму [1, с.41–42].

У рамках виконання Угоди про асоціацію з ЄС, 1 жовтня 2016 р. набув чинності закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, спрямованих на лібералізацію Європейським Союзом візового режиму для України».

Такий документ містить фотографію, ім'я, особистий номер, зразок підпису та біометричну інформацію. Усе це записано в електронному чипі або на магнітній смужці. На українській картці біометричних даних не буде, також не передбачений і електронний підпис.

Відповідно до запланованих державних нововведень, вже з 1 січня 2016 р. в Україні офіційно ввійшли в обіг нові електронні паспорти які, як передбачається, протягом п'яти років мають замінити звичайні паперові документи всіх громадян України. У контексті даного питання є доцільним висвітлити основні принципи отримання та оформлення ID-картки [2].

Про збільшення кількості охочих отримати біометричні паспорти звітують у Державній міграційній службі України. Щодня документи нового зразка отримують щонайменше 10 тисяч українців, а загалом на сьогодні видано понад 3 млн. 25 тис. біометричних паспортів. Про це під час години запитань до уряду в п'ятницю, 7 квітня, повідомив Голова відомства Максим Соколюк.

«За статистику, на 9:00 сьогоднішнього дня вже 3 млн. 25 тис. 129 громадян отримали біометричні документи для виїзду за кордон», – зазначив Соколюк. Він також запевнив, що усі підрозділи Міграційної служби оснащені необхідним обладнанням, додатково до процесу видачі документів долучилися центри надання адміністративних послуг – наразі працює 18 таких центрів.

З його слів, у Службі розраховують, що до 1 червня до процесу долучаться ще 10 установ у Києві. Щодня понад 10 тисяч громадян України отримують нові біометричні паспорти для виїзду за кордон. А в деякі дні їх кількість перевищує 12 тисяч, – відзвітував керівник ДМС [3].

Ми вважаємо, що ідея впровадження ідентифікаційних документів європейського зразка є перспективним кроком в системі загального реформування, але сама процедура здійснюється не кваліфіковано. Так, з-поміж гарантованих урядовцями позитивних переваг, все ж таки є кілька інновацій, які не відповідають інтересам громадян та держави. Європа вимагає належної ідентифікації громадян за внутрішніми документами. Для нас таким документом є паспорт. ID-карта – це, за суттю, той же паспорт, і це перший

недолік, тому що таким чином копіюється радянська система двох паспортів – звичайного і для виїзду за кордон, а у європейських країнах це посвідчення особи.

Наступне – в цій карті не передбачено графічного нанесення інформації про прописку. «Це, за думом уряду, має бути зафіксовано тільки електронно», – зазначає посадовець. Із життєвого досвіду ми знаємо, що в будь-якій державній установі зазвичай дивляться на прописку. В такому випадку виходить, що до цієї картки також потрібно буде носити «паперовий додаток», в результаті чого будуть виникати певні незручності для пересічних громадян. Краще було б нанести цю інформацію на карту графічно.

І ще один недопрацьований момент – формат документа. «Україна вибрала найдорожчий варіант з електронним носієм, хоча вистачило б більш дешевого, як у Молдові, – без носія. В результаті чого уповноваженим органам потрібно встановлювати дороге обладнання, щоб приймати заявки на ці паспорти і обробляти їх. Всі органи та інші установи потрібно обладнати спеціальними зчитувачами карт. Це багатомільйонні інвестиції, час і незручності», – каже Віктор Тимошук. Ця ситуація яскраво демонструє не стільки спрощення процедури, скільки зміну суб'єкта, який буде проводити операції із заміни паспортів.

Нові паспорти дозволять вирішити одразу кілька проблем: швидший перехід до електронного урядування, підвищення рівня захисту документів, візова лібералізація з країнами Європейського Союзу. Це – «...готовність та наявність фінансування у держави та бажання у громадян України рухатись в напрямку ліберизації безвізового режиму з Європейським Союзом» [4].

Висновки. Таким чином, можемо сказати, що співпраця України з ЄС в сфері міграції страждала на певну фрагментарність і формальність, що, власне, роками було характерно для всього спектру відносин, спрямованих на євроінтеграцію. Причинами такої ситуації, крім загальної непослідовності євроінтеграційних зусиль, була відсутність чіткого розуміння національних пріоритетів щодо міграції, у зв'язку з чим напрями співпраці здебільшого визначалися ЄС в односторонньому порядку, слабке інституційне забезпечення міграційної політики, що перешкождало успішному використанню наявних європейських інструментів для поглиблення співробітництва, зокрема Східного партнерства. Не знайшли належного врахування міграційні процеси й в ході підготовки угоди про асоціацію. Проте на сьогодні можемо стверджувати, що введення безвізового режиму привело до виходу України з кола пострадянських країн, залучило Україну до спільного європейського цивілізаційного простору.

Список використаної літератури

1. *Міграційна політика Європейського союзу: виклики та уроки для України* / О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2014. – 48 с.
2. *Т. Копитко. Заміна ідентифікаційного документу українців у контексті зближення із Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuvip.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1880:zakonodavchi-aspekti-vprovadzennya-id-kartok-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350.*
3. *Українці ринули отримувати біометричні паспорти: у Міграційній службі поділились статистикою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.5.ua/suspilstvo/ukraintsi-posunuly-otrymuvaty-biometrychni-pasporty-u-mihratsiinii-sluzhbi-nazvaly-kilkist-vydanykh-dokumentiv-142645.html>.*
4. *Набув чинності закон про перехід на біометричні паспорти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/news/nabuv-chinnosti-zakon-pro-perehid-na-biometrychni-pasporti-375529.html>.*

Стаття надійшла до редакції 17.04.2017.

Андрій Колесніков,

кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань Тернопільського національного економічного університету

Марія Зяйлик,

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту у виробничій сфері Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ТА МЕТОДІВ БОРОТЬБИ З НЕЮ

Уточнено дослідження проблематики визначення сутності кібербезпеки з урахуванням правової компоненти наказовості за кіберзлочини. Визначено основні ознаки суттєвого загострення загроз кіберзлочинності в Україні. Окреслено загрози для України в контексті посилення боротьби з кіберзлочинністю у світі.

Ключові слова: кіберзлочинність, кібербезпека, кібершахрайство, передумови кіберзлочинності в Україні.

Колесніков А., Зяйлик М.

Економіко-правовые основы развития киберпреступности и методов борьбы с ней

Уточнено исследования проблематики определения сущности кибербезопасности с учетом правовой компоненты наказуемости за киберпреступления. Определены основные признаки существенного обострения угроз киберпреступности в Украине. Определены угрозы для Украины в контексте усиления борьбы с киберпреступностью в мире.

Ключевые слова: киберпреступность, кибербезопасность, кибермошенничество, предпосылки киберпреступности в Украине.

Kolesnikov A., Zaylyk M.

Economic and legal basis of development the cybercrime and the methods of fighting it

In the article it is refined the research on issues of defining the essence of cyber security considering legal component of punishment by law for cybercrime. The main characters of significant exacerbation the threats of cybercrime in Ukraine are determined. It is outlined the threats to Ukraine in the context of strengthening the fight against cybercrime in the world.

Keywords: cybercrime, cyber security, cyber fraud, backgrounds of cybercrime in Ukraine.

Постановка проблеми. В час глобальної інформатизації суспільства приватна і публічна безпека знаходиться під динамічно змінюваними загрозами.

Глобалізація застосування сучасних інформаційних та комунікаційних технологій у всіх сферах життя суспільства, державних і недержавних структур супроводжується випереджаючим виникненням кіберзагроз і їх матеріалізації.

Новітність загроз інформаційному простору, поглиблена умовами асиметричної війни, визначає необхідність глибшої ідентифікації загроз кібербезпеці та окреслення засобів та інструментів боротьби з ними. Такі інструменти мають охоплювати комплекс організаційних, економічних та правових механізмів протидії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження термінологічної сутності та сучасних тенденцій розвитку кіберзлочинності і методів боротьби з нею здійснювали О. Баранов [6], В. Бурячок [8; 9], О. Корченко [9], О. Шаховал, І. Лозова, С. Гнатюк [4], О. Вівчар [10; 11].

Цілями даної статті є поглиблення аспектів розвитку кіберзлочинності в Україні та окреслення економіко-правових засад протидії кіберзагрозам.

Вклад основного матеріалу дослідження. Дослідження аспектів кіберзлочинності та кібербезпеки України передбачає вивчення категорійного апарату та його динаміки в умовах вітчизняної та світової кіберстратегій. Охарактеризувавши шість аспектів досліджуваного об'єкту, О. А. Баранов визначив, що кібербезпека – це такий стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави

в умовах використання комп'ютерних систем та/або телекомунікаційних мереж, за якого мінімізується завдання їм шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки функціонування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [6, с. 61]. Разом з тим значна охоплюваність у визначенні об'єктів кібербезпеки не повністю передбачає аспекти кримінальної та цивільної відповідальності за акти кіберзлочинності. Так, категорія негативного інформаційного впливу в чинному законодавстві не передбачена, однак відповідальність за доведені факти антиреклами передбачена статтями 28 (Публічне спростування недобросовісної та неправомірної порівняльної реклами) та 29 (Права об'єднань громадян, об'єднань підприємств у галузі реклами) Закону України «Про рекламу» [7]. Зрозуміло, що такий приклад є не всеохопним, а лише одним з аспектів.

Елемент «негативні наслідки функціонування інформаційних технологій» також варто уточнити з правової точки зору. Раціональним вважаємо трактування «незаконні дії з платіжними картками та іншими технічними та інформаційними засобами з метою отримання особистої вигоди або спричинення шкоди стороннім особам чи суб'єктам господарювання». Згадування у визначенні платіжних карток як прикладу зумовлено активним розвитком даного виду кіберзлочинності в Україні за останні роки. В такому разі відповідальність за такі злочини передбачена статтями 200 (Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення) та 232 (Незаконне використання інсайдерської інформації) Кримінального кодексу України [5].

Врахування зазначених рекомендацій поглибить правовий аспект обґрунтованого визначення.

Множинність і постійна динаміка векторів кіберзлочинності ускладнює розробку їх універсальної класифікації. Типовим підходом є запропонований у Конвенції про кіберзлочинність Ради Європи, у якій виокремлено наступні види правопорушень: злочини проти конфіденційності, цілісності і доступності комп'ютерних даних і систем; злочини, пов'язані з комп'ютерами; злочини, пов'язані з контентом; злочини, пов'язані з правами власності [2].

В розвинених країнах економічні збитки від прогресування кіберзлочинності вимірюються дуже значними сумами. За даними Інтерполу, втрати економік Європи від кіберзлочинців щорічно складають 750 млрд. євро [1]. За статистикою організації IACNIC, що займається аналізом Інтернет-активності, щорічні втрати США від кіберзлочинності складають від 20 до 140 млрд. доларів, або близько 1% від ВВП країни, а в Латинській Америці фінансові втрати від діяльності кіберзлочинців склали 1,1 млрд. доларів [3].

Зведені дані щодо втрат економіки України від кіберзлочинців відсутні, однак про їх масштаби свідчать оцінки експертів Kaspersky Lab, які сформулювали перелік загроз, що роблять Україну однією з головних «гарячих точок» на кіберкарті світу [3]. Це стало результатом абсолютного лідерства за кількістю внутрішніх і зовнішніх кіберзагроз в Європі. За останні роки наша держава неодноразово ставала жертвою не тільки для дрібних шахраїв, але і для широкомасштабних кібероперацій найвищого рівня.

Результати ряду досліджень свідчать про низьку ефективність вітчизняних методів боротьби з кіберзлочинністю і недостатню практику їх здійснення. Серед ознак та передумов суттєвого загострення загроз кіберзлочинності виокремлюють:

1. Деградація науково-технічного потенціалу України та нерозвиненість національної інноваційної системи в сфері інформаційної безпеки.
2. Значну вразливість інформаційної сфери України через надмірно широке використання матеріально-технічних засобів іноземного виробництва [8].
3. Низька захищеність користувачів програмного забезпечення від вірусних атак внаслідок його неоновлення чи використання піратських копій.
4. Поширення спаму з проханнями допомоги від імені українських інтернет-користувачів, спекулюючи складним економічним, політичним та безпековим становищем в країні.
5. Україна посідає перші місця у рейтингах світу за ризиками зіткнення з веб-загрозами. Майже третина українських користувачів мережі зіткнулися із загрозами, що поширюються через Інтернет.
6. Україна має найбільший ризик зараження шкідливими мобільними застосунками. Досить високий для українців і ризик зіткнення з локальними загрозами, до яких відносяться об'єкти, що проникли на комп'ютери шляхом зараження файлів, знімних носіїв або спочатку потрапили на комп'ютер не у відкритому вигляді (наприклад, ПЗ в складі складних інсталяторів, зашифровані файли і т. д.).

7. В Україні виявлено значну кількість шкідливого програмного забезпечення (програм-вимагачів чи шифрувальників), що розроблене для блокування пристроїв або браузерів чи шифрування файлів користувача недоступними для нього кодами з метою подальшого отримання викупу за передачу ключа коду.

8. Комп'ютери українських чиновників стали жертвами однієї з найскладніших кібершпигунських кампаній Turla. Це угруповання здійснило зараження сотні комп'ютерів більш, ніж в 45 державах світу, які є власністю державних установ.

9. Українці були серед жертв таких кампаній, як: CosmicDuke, MiniDuke, Agent.btz, Epic Turla, TeamSpy, BlackEnergy і Red October [4, 57–58].

За даними Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем ЕМА, у 2015 р. було зроблено 257 спроб списання коштів з рахунків клієнтів банків (їх загальна сума 108 700 000 грн.). Результати цих злочинів фактично не розслідуються через низьку розробленість правового механізму захисту.

Ще однією проблемою є низький рівень правового захисту громадян при здійсненні інтернет-покупок через відповідні сайти.

Складністю досягнення Україною стану кібербезпеки є як недостатня кількість державних експертів в сфері комп'ютерно-технічної експертизи, так і складнощі з введенням в правове поле досліджень фахівців.

Важливою проблемою в протидії кібершахрайству є низький рівень обізнаності українських громадян у питаннях безпеки та конфіденційності інформації.

Серед реалізованих контрзаходів світової спільноти для протидії кібертероризму визначимо наступні:

- 2009 р. – введення в США посади Національного радника щодо кібербезпеки;
- 2011 р. – заснування у Великобританії Міжнародного альянсу забезпечення кібербезпеки;
- 2009 – 2013 рр. – створення підрозділів кібервійськ у КНР, США, Росії (зародження створення аналогічних служб в Україні), організація агентств кібероборони у Австрії (ARCIIP), Великобританії (CPNI), Німеччині (NCAZ), Швейцарії (MELANI) та Нідерландах (NICC), а також включення вимог щодо забезпечення кібербезпеки у ключові нормативні документи критично важливих галузей народного господарства [9, с. 43].

Глобальна програма кібербезпеки передбачає реалізацію наступних засад: правові; технічні й процедурні; організаційні; створення потенціалу; міжнародна співпраця [12]. Поряд з вагомистю усіх зазначених засад вагомість і обґрунтованість правових рішень є одими з базових. Ці рішення передбачають фахове застосування основних положень кримінального законодавства на предмет відповідальності за ряд таких злочинів, як: комп'ютерне шахрайство, незаконний доступ, спотворення даних, порушення авторських прав і дитяча порнографія. Методи та механізми розслідування кіберзлочинів, зважаючи на технічну та просторову специфіку їх здійснення, змістово суттєво відрізняються від кримінальних злочинів загального характеру. Міжнародні масштаби боротьби з кіберзлочинністю передбачають уточнення і гармонізацію національного законодавства з тим, щоб мати можливість спільної співпраці з правоохоронними органами за кордоном.

Недотримання даних принципів та посилення правового та технічного захисту від кіберзлочинності в ЄС і США потенційно переорієнтує кіберзлочинців на країни з менш розвинутою системою захисту, в тому числі і в Україну. Разом з тим, кібербезпека не може бути досягнута лише за рахунок технічних засобів. Парадокс полягає в тому, що в період надінтенсивної інформатизації суспільства підвищення складності програмного забезпечення підвищує і його вразливість, знижує ефективність традиційних організаційних заходів і засобів інженерного та технічного захисту інформації в комп'ютерних та інформаційних системах, зокрема стосовно несанкціонованого доступу до комп'ютерів та мереж.

Нормативно-правовою основою протидії кіберзлочинності на національному рівні є Кримінальний кодекс України, в якому окремі види комп'ютерних злочинів виокремлено в розділ VI Особливої частини – «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж (ст. 361, 361, 363)». Окремі види злочинів, в яких комп'ютерні продукти визначені як засіб злочину, розміщені в інших розділах.

В Розділі V Особливої частини зазначені окремі види злочинів, в яких комп'ютерні продукти визначені як засіб злочину (ст. 163, 176, 177) та злочини у сфері господарської діяльності (ст. 200) в Розділі VII [5].

Висновки. Описані приклади свідчать про низьку ефективність сучасної системи кібербезпеки України і першочергову потребу її удосконалення та оптимізації. Досягнення цього вирішить не тільки проблему безпеки інформаційного простору, але і забезпечить безперервність та сталість розвитку економіки України.

Список використаної літератури

1. *Европа объявила войну киберпреступности* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.de/европа-объявила-войну-киберпреступности/a-15988857-1>.
2. *Конвенція про кіберзлочинність* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
3. *Финансовые потери от киберпреступности в Латинской Америке превысили \$1 млрд.* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itar-tass.com/mezhdunarodnaya-panorama/1001716>.
4. *Шаховал О. Рекомендації щодо розробки стратегії кібербезпеки України* / О. Шаховал, І. Лозова, С. Гнатюк // *Захист інформації*. – 2016. – № 1. – С. 57–65.
5. *Кримінальний кодекс України* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. *Баранов О. А. Про тлумачення та визначення поняття «кібербезпека»* / О. А. Баранов // *Правова інформатика*. – 2014. – №2. – С. 54–62.
7. *Про рекламу. Закон України № 271/96-ВР від 03.07.1996* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80/page>.
8. *Бурячок В. Л. Кібернетична безпека – головний фактор сталого розвитку сучасного інформаційного суспільства* / В. Л. Бурячок // *Сучасна спеціальна техніка*. – 2011. – № 3 (26). – С. 104–114.
9. *Корченко О. Кібернетична безпека держави: характерні ознаки та проблемні аспекти* / О. Корченко, В. Бурячок, С. Гнатюк // *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. – 2013. – № 19 (1). – С. 40–44.
10. *Vivchar O. Contemporary pragmatics and vectors of combating cybercrime in the context of information and economic security strengthening* / O. Vivchar // *Актуальні проблеми правознавства*. – 2017. – № 1. – С. 27–30.
11. *Вівчар О. І. Соціогуманітарний вимір: кіберзлочинність як основна загроза економічній безпеці підприємств* / О. І. Вівчар // *Матеріали Шостої Всеукраїнської наук.-практ. конф. пам'яті почесного професора ТНТУ, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича «Інноваційний розвиток: стратегічний погляд у майбутнє»*. ТНТУ імені Івана Пулюя, Тернопіль, 6 квітня 2017 року. – С. 18–19.
12. *Глобальная программа кибербезопасности (ГПК) МСЭ* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ifar.ru/pr/2008/080908aa.pdf.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2017.

Юлія Муравська (Якубівська),
кандидат економічних наук, доцент
кафедри економічної безпеки та фінансових
розслідувань юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБОРОНИ І БЕЗПЕКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Дослідженню парадигму розвитку системи державно-правового регулювання оборони та безпеки в Європейському Союзі. Вказано, що установи, відповідальні за безпеку суспільств, які активно розвиваються на протязі останніх двох десятиліть в Європейському Союзі, у своїй діяльності зорієнтовані на надання найвищого рівня захисту. Україна активно зміцнює свої позиції в контексті інтеграційної політики до структур ЄС. Зазначено, що Європейський Союз бере на себе додаткові завдання щодо військових операцій, що проводяться Організацією Об'єднаних Націй та НАТО. Проаналізовано інституційне забезпечення оборони і безпеки ЄС. Сформульовано висновки щодо сучасного стану та рівня ефективності системи державно-правового регулювання оборони та безпеки в Європейському Союзі.

Ключові слова: безпека, оборона, економічна безпека, Європейський Союз, правове регулювання.

Муравская (Якубивская) Ю.

Парадигма развития государственного правового регулирования обороны и безопасности в Европейском Союзе

Исследовано парадигму развития системы государственного правового регулирования обороны и безопасности в Европейском Союзе. Указано, что учреждения, ответственные за безопасность обществ, активно развиваются в течении последних двух десятилетий в Европейском Союзе, в своей деятельности ориентированы на предоставление высокого уровня защиты. Украина активно укрепляет свою позицию в контексте интеграционной политики в структуры ЕС. Европейский союз берет на себя дополнительные задачи по военных операций, проводимых Организацией Объединенных Наций и НАТО. Проанализированы институциональное обеспечение обороны и безопасности ЕС. Сформулированы выводы о современном состоянии и уровне эффективности системы государственного правового регулирования обороны и безопасности в Европейском Союзе.

Ключевые слова: безопасность, оборона, экономическая безопасность, Европейский Союз, правовое регулирование

Muravska (Yakubivska) Y.

Paradigm of defence and security regulation development in European Union

The article is devoted to the investigation of the paradigm of defence and security regulation development in European Union. The organizations responsible for the safety of those societies technologically advanced in the last two periods in the European Union. Ukraine is actively strengthening its position in the context of euroinegration to EU structures. The European Union undertakes extra tasks in relation to military actions run by NATO and United Nations. The institutional defense and security providing of the EU is analyzed in the article. The conclusions about current state and efficiency level of defense and security state and legal regulation in the European Union are formed.

Keywords: security, defense, economic security, European Union, legal regulation

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В останні роки з'являється багато нових публікацій у сфері європейської політики безпеки. Цим напрямком цікавляться цивільні та військові аналітики. Європейський Союз, на відміну від Північноатлантичного Союзу, не військово-політична організація, стати такою організацією ніколи не мав намірів. Але вже на початку існування його держави-члени у своїй співпраці усвідомлювали, наскільки важливим елементом суспільного та економічного життя є безпека, яка є необхідною умовою для процвітання і свободи демократичного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Серед фахівців, чії дослідження охоплюють питання безпекознавства в ЄС, можемо відзначити таких вчених, як: Б. Бальцерович [2], Р. Кужняр [5], К. Лідел [6], Єж. Станьчик [4],

І. Грицяк [10], В. Шатун [11], Ю. Якубівська [9] та ін. На основі опрацювання джерел за даною тематикою прослідковується необхідність дослідження власне парадигми розвитку системи державно-правового регулювання у сфері безпеки та оборони в Європейському Союзі в контексті визначення євроінтеграційного курсу України. Науковці приділяють значну увагу нормативно-правовим аспектам. Однак поза увагою залишається удосконалення регуляторної системи безпеки та оборони ЄС.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основними цілями наукової статті є дослідження парадигми розвитку системи державно-правового регулювання оборони та безпеки в Європейському Союзі. Задля досягнення зазначених цілей потребують вирішення наступні завдання:

- дослідити парадигму формування та розвитку органів управління та контролю у сфері оборони та безпеки в Європейському Союзі;
- проаналізувати інституційне забезпечення оборони і безпеки ЄС;
- сформулювати висновки щодо сучасного стану та рівня ефективності системи державно-правового регулювання оборони та безпеки в Європейському Союзі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. ЄС вже близько півстоліття намагається охопити інтеграцією сферу безпеки і оборони. Уже в 1952 р. представники країн, що входять до складу Європейської Спільноти Вугілля і Сталі, підписали в Парижі договір про створення Європейського оборонного співтовариства, діяльність якого була направлена на створення єдиної європейської армії під керівництвом спільного міністра оборони. План військової інтеграції між країнами не вдался, оскільки проект твердо втручався в національні закони країн-учасниць, що призвело до виникнення правових колізій [1]. Протягом наступних чотирьох десятиліть баланс в Європі підтримували дві конкуруючі між собою сторони: країни-учасниці Варшавського Договору і НАТО.

Розпад біполярної системи (періоду Холодної війни) створив нові можливості з точки зору європейської безпеки. Роль гегемона у даному аспекті взяли на себе Сполучені Штати Америки. Вважалося, що цей стан буде носити тимчасовий характер. Розвиток приніс нову дисципліну – полемологію або науку про світ. Розпочався повільний процес інституціоналізації європейської безпеки. Платформою для діалогу європейських країн стала Конференція з безпеки та співпраці в Європі. В листопаді 1990 р. в Парижі члени конференції прийняли декларацію про припинення визнання один одного в якості супротивників, підписавши також Договір про Звичайні Збройні Сили в Європі. З цього часу починається етап формування багатонаціональних військових формувань. Справедливо зазначив Б. Бальцерович: «...успіх або провал багатонаціональних військових формувань перебуває в тісній залежності від мотивів їх створення» [2]. У військових коаліціях та союзах ці проблеми поставали в якості загроз безпеці держави; в процесі створення миротворчих сил основним мотивом виступає необхідність підтримання миру в зазначеному регіоні. У разі створення багатонаціональних сил Європейського Союзу мотиви трохи відрізняються і їх можна згрупувати наступним чином:

- 1) міжнародні прагнення Європейського Союзу в контексті глобалізації та фрагментації міжнародна життя, а також зміцнення ідентичності важливих учасників міжнародних відносин;
- 2) прагнення розширити площину інтеграції військової сфери;
- 3) необхідність забезпечення безпеки.

Втім, Європі не загрожує війна у великих масштабах, але залишається загроза тероризму, наприклад, в останні роки невизначена ситуація в провідних європейських країнах, де раз за разом проявляються терористичні акти, на Балканах, в Північній Африці і Близькому Сході. Почуття безпеки, що дає суспільству НАТО, амбіції окремих держав і різне бачення військової інтеграції призвели до того, що створення збройних сил Європейського Союзу розвивається доволі вільно. Територією військової інтеграції ще в межах Західноєвропейського союзу був франко-німецький загін, створений в 1989 р. До 1995 р. завершено створення «Єврокорпусу», операційного союзу, що склався з п'яти країн (Німеччина, Франція, Бельгія, Іспанія і Люксембург). В даний час дана структура залишається в розпорядженні НАТО і ЄС. Як зазначає В. Шатун, під час проведення операцій ЄС використовує матеріально-технічні ресурси НАТО. Таким чином, можна говорити про взаємодоповнюючі зусилля та про взаємовигідну співпрацю ЄС та НАТО [11, 65].

Справжнім випробуванням європейського співробітництва в галузі безпеки стала війна в Югославії, що відбулася в останнє десятиліття ХХ ст. Це був найбільший конфлікт в Боснії і Герцеговині (1992–1996 рр.), в якому брали участь НАТО і Західноєвропейський Союз (контроль за дотриманням заборони на постачання зброї до охоплених ембарго колишніх республік Югославії і гуманітарної допомоги в Сараєво).

Маастрихтський договір (02.07.1992 р.) постановив не лише створення Європейського Союзу, але і її другий компонент – спільна зовнішня політика та безпека. Через пів року була прийнята в Бонні так звана «Петербурзька

декларація» (міжнародний акт, який заборонив вживання в європейських арміях розривних куль), що уможливила співпрацю Європейського Союзу у військових операціях поза межами держав-членів. Держави зобов'язалися зробити доступними всі види збройних сил звичайного характеру. Практичний аспект реалізації цих завдань все ще далекий від декларованої ефективності. Втручання НАТО в Косово в 1999 р. тільки підтвердило безсильність ЄС проти конфліктів на нашому континенті. У червні 1999 р. в Кельні провідні країни сформували Європейську політику безпеки та оборони (ESDP). У той же час підтвердилося, що «Союз повинен мати здатність до проведення самостійних дій, що підкріплюються надійними збройними силами, можливістю прийняття рішення про їх вживання і готовністю до їх впровадження, щоб відповісти на потенційну міжнародну кризу, незалежно від дій НАТО» [3]. Також встановлено так звані «європейські операційні цілі», що зобов'язують держави-члени представити до кінця 2003 р. збройні формування ЄС в кількості 50–60 тис. солдат, які були б силами швидкого реагування, розділеними на 15 бригад, та були б здатними в 60-денний термін мати готовність до розміщення в зоні конфлікту. Було вирішено, що ці сили повинні бути самодостатніми і здатними працювати в зоні загрози принаймні рік. Ці сили мали бути кинуті в потенційну зону потенційного конфлікту разом із близько 400-ма літаками [4]. На наступних зустрічах міністрів закордонних справ і оборонної політики ЄС було уточнено деталі, що стосуються побудови європейських сил кризового реагування. Ініціатором даного формування був президент Лех Качиньські, який публічно закликав про необхідність створення сил ЄС.

В межах Ради Європи було прийнято рішення про створення певних політичних і військових органів:

1) Постійний Комітет з політики та безпеки (PSC) в Брюсселі, що складається з національних представників на рівні послів, та який займається політичним і стратегічним контролем над військовими операціями ЄС;

2) Військовий Комітет, що складається з начальників штабів, який розглядає військові питання. Голова Комітету розглядає проблеми захисту на засіданнях Ради;

3) Військовий Штаб, який безпосередньо керує антикризовими акціями. Створено також групу експертів, яких запропоновано в Секретаріат Ради Європи.

Європейський Союз досяг до 2003 року здатностей реагувати на кризу на встановленому раніше рівні. Значна частина заявлених сил і антикризових засобів залишалася на стадії створення або «на папері».

У той час, НАТО прийняла рішення про створення сил швидкого реагування у кількості 21 тис. солдат (Сили Реагування НАТО). Це призвело до зміни Європейських операційних програм. Було прийнято рішення про створення менших і більш мобільних бойових загонів. 22 листопада 2004 р. міністри національної оборони вирішили обмежити їх кількість до 13 і сформувати їх до 2010 р.

Нестача довіри європейців і відсутність єдиної стратегії дали знати про себе вже навесні 2003 р. навколо спірного питання щодо американської інтервенції в Іраку. В результаті в Брюсселі повстало твердження, що, незважаючи на відсутність агресії в значних масштабах щодо ЄС, варто звернути увагу на нові загрози. До них відносяться: тероризм, незаконне розповсюдження зброї масового знищення, існування так званих деградуючих країн і організованої злочинності. Теракти 11 вересня 2001 р. розпочали новий етап інституціоналізації безпеки Європейського Союзу. Десять днів по тому на саміті глав держав і урядів в Брюсселі був прийнятий так званий «План дій щодо боротьби з тероризмом». Перераховано понад тридцять видів злочинів, які є частиною діяльності терористичних груп, а саме: викрадення людей з метою викупу, взяття заручників, злочини в Інтернеті, так звані відмивання коштів та інші. На підставі даного документу країни ЄС погодилися ввести так званий «Європейський ордер на арешт» на всій території ЄС, що з 1 січня 2004 р. замінив тривалі екстрадиційні процедури між державами. Це значно полегшило питання отримання та передачі особливо тяжких злочинців. Крім того, кожна з країн-членів ЄС повинна коригувати свою правову систему, в тому числі положення Кримінального кодексу, щоб встановити мінімальні штрафи для такого роду операцій.

12 грудня 2003 р. Європейська Рада прийняла першу в історії Європейського Союзу «Стратегію безпеки». Документ під назвою «Стратегія європейської безпеки: безпечна Європа в кращому світі» була розроблена під керівництвом Хав'ера Солана. В ній визначено і перераховано загрози європейській безпеці. Серед них вказано на тероризм, поширення зброї масового знищення, регіональні конфлікти, розпад держав і організованої злочинності [5]. До вирішальних кроків призвели також наступні терористичні дії: 11 березня 2004 р. в Мадриді і 7 липня 2005 р. у Лондонському метро. Наслідком стало прийняття документу під назвою «Стратегія Європейського Союзу боротьби з тероризмом тероризму».

Було вирішено впорядкувати систему протидії і інформаційного забезпечення як це можливо в найкоротший час всіх держав-членів ЄС. З тією ж метою залучено наступні інституції ЄС:

– «Європол» або Європейський поліцейський офіс, що розташований в Гаазі. Даний орган було сформовано в 1995 р., але свою активну діяльність він розпочав тільки в 1999 р. Мета діяльності цього

офісу полягає в забезпеченні більш тісної та ефективної співпраці у запобіганні та боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, тероризмом. «Європол» не має виконавчої сили, однак є допоміжною установою для держав-членів ЄС. Службовці не мають дозволу на проведення арештів і розслідування, а лише здійснюють роботу з аналізу, обміну інформацією та підготовки кадрів. Лише після терактів в європейських столицях було прийнято рішення про створення спеціальної групи для боротьби з тероризмом.

– Європейська Агенція з питань управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу (FRONTEX) створена на підставі Постанови Ради ЄС з жовтня 2004 р. Агенція базується у Варшаві і її мета полягає в тому, щоб координувати і стимулювати співпрацю поміж країнами в галузі управління зовнішніми кордонами, а також надавати допомогу в підготовці фахівців, визначати стандарти навчання, здійснювати аналіз ризиків і дослідження в цій сфері.

– «Євроюст» (Європейське бюро судової співпраці), створене в 2002 р. з метою поліпшення співробітництва між судовими органами в області розслідування і боротьби з міжнародною та організованою злочинністю. Місцем розташування є Гаага. «Євроюст» нараховує 27 досвідчених суддів, прокурорів і співробітників поліції. Тісно співпрацює з «Європолом», «Інтерполом» і Європейським агентством по боротьбі з шахрайством.

– Європейське агентство з питань боротьби з тероризмом, створений 25 березня 2004 р. Воно контролює роботу всіх робочих груп, які займаються явищем тероризму в рамках ЄС. Відповідальне за співпрацю з США і діалогом з арабськими країнами. Агентству також підзвітний Об'єднаний Ситуаційний центр Європейського Союзу (STICEN), що складається з представників держав-членів ЄС. STICEN відповідає за збір інформації з усіх кризових аспектів, готує ситуаційний аналіз, а також здійснює збір розвідувальної інформації. Свої висновки передає Комітету з питань політики та безпеки або Військовому комітету ЄС [6].

Посилено співпрацю поліції та різних розвідувальних служб держав-членів ЄС (зустрічі керівників служб, створення команд по боротьбі з тероризмом тощо). Також укладено угоду з американськими колегами про обмін даними про осіб, підозрюваних в тероризмі.

До системних заходів по боротьбі з тероризмом варто зарахувати правотворчу діяльність в рамках ЄС. Удосконалено Європейську Конвенцію про боротьбу з тероризмом, а в 2003 р. створено Комітет експертів Ради Європи з питань боротьби з тероризмом, головна мета якого полягає в заповненні прогалин в європейській правовій системі, що стосується боротьби з тероризмом. Найбільш важливим результатом цих дій є введення «Європейського ордеру на арешт» (13 червня 2002 р.). Цей акт спростив процедуру передачі терористів. Раніше цей процес відбувався на основі положення про видачу і тривав в середньому 10 місяців, а тепер передача терористів відбувається автоматично після отримання запиту (ENA). Список злочинних дій включає в себе 32 позиції, в тому числі участь у злочинній організації, тероризм, незаконну контрабанду зброї і боєприпасів та наркотиків, вбивства, корупцію і комп'ютерні злочини [7]. 23 листопада 2001 р. в Будапешті підписано «Конвенцію про кіберзлочинність». Це був перший акт міжнародного права, що стосувався злочинів, які здійснювалися за участю Інтернету та інших комп'ютерних мереж. У Європейському Союзі питаннями телеінформаційної безпеки підіймаються переважно спеціалізованою Європейською мережею інформації, створеною в 2004 р. [8].

Як уже згадувалися раніше, удосконалення системи безпеки та оборони ЄС полягає в тому, щоб створити нові бойові групи. Вони входять в склад європейських сил швидкого реагування та мають приступати до військових дій не пізніше, ніж за 10 днів від моменту прийняття рішення про їх реалізацію. Загони нараховуватимуть приблизно 1500–2000 солдатів та будуть швидкими і мобільними антикризовими силами ЄС. З метою виконання своїх завдань, ЄС повинен володіти стратегічним повітряним і морським транспортом. Лише швидке переміщення цих груп може запевнити успіх антикризових операцій. Спочатку Франція, Німеччина і Великобританія пропонували, щоб територією їхньої активності був африканський континент, але решта країн-членів ЄС вирішили застосовувати географічні обмеження. Частка країн-членів в створенні та виборі груп є добровільною, а бойові групи створюються трьома способами:

- 1) створення національної групи однієї держави-члена (цей спосіб використовують Франція, Іспанія, Італія і Великобританія);
- 2) створення багатонаціональної групи під командуванням однієї країни, так званого провідника, яка відповідає за формування і функціонування групи;
- 3) створення багатонаціональної групи, що формується ротаційно, наприклад:
 - Північна (Швеція, Норвегія, Фінляндія та Естонія);
 - Балканська (Греція, Болгарія, Кіпр і Румунія);

- Морська (Італія, Іспанія, Греція і Португалія);
- Франція і Бельгія;
- Німеччина, Чехія та Австрія;
- Великобританія і Нідерланди.

Загалом нараховується 17 сформованих бойових груп, з яких ЄС буде мати у розпорядженні близько 22 тис. солдатів. Вони створені за участі 24 країн-членів ЄС і Норвегії. У деяких країнах виокремлено групи спеціалізованих підрозділів, наприклад, Фінляндія – загін по боротьбі з хімічними і біологічними загрозами; Греція – Координаційний центр морського транспорту; Кіпр – санітарна група; Литва – група обробки питної води. З 1 січня 2010 р. бойові групи виконують ротаційні шестимісячні чергування [10].

Наступною групою є «Вишеградська» (Чехія, Словаччина, Угорщина і Польща). Передбачається, що вона досягає бойової здатності в 2015 р. У довгостроковій перспективі планується запросити до її складу Україну. Питання безпеки і оборони набуває значущості для України в контексті вибору євроінтеграційного напрямку розвитку. Питання безпеки було раніше визнане Міністерством закордонних справ України в якості одного з основних. Серед найбільш важливих пропозицій можемо зазначити наступні:

- в складі Європейської Служби Зовнішніх Справ створити відділ, що спеціалізуватиметься на безпеці та обороні;

- створення Європейського оперативного командування та нагляду за цивільними та військовими місіями;

- реформування бойових груп шляхом їх розширення повітряним і морським компонентом. Модернізовані бойові групи стануть відправною точкою для створення Європейських стабілізаційних сил;

- більш тісна співпраця між НАТО і ЄС;

- розвиток Східного партнерства, що полягає в посиленні співпраці з Вірменією, Азербайджаном, Грузією, Україною і Молдовою (авт. – Україна активно підтримує «Східне партнерство» і Парламентську асамблею «Europest»), а також поступово активізує свої зусилля для забезпечення більшої демократії та верховенства права [9]);

- створення механізму енергетичної солідарності.

Остання позиція є найважчою в реалізації з точки зору можливості великих витрат. Інакше кажучи, фізичне поєднання з газовими трубопроводами Західної Європи, а також доступ до сировини з Норвегії і Близького Сходу зменшили б залежність від Росії.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Незважаючи на зазначені вище заходи у сфері безпеки та оборони, так звана «європейська оборона» в даний час є перспективним постулатом, амбітною метою політичних кіл Європейського Союзу. Однак слід зазначити, що в найближчому часі не буде остаточно сформована європейська армія під єдиним командуванням і в рівній мірі уніфікована. Не буде двох НАТО, оскільки поряд із інтегрованими силами Північноатлантичного Союзу паралельно не повстануть збройні сили ЄС. Слід вважати, що політики ЄС можуть свідомо зайняти другопланову позицію в рішенні кризових ситуацій у світі. Таким чином, ЄС взяла на себе додаткову роль щодо операцій, що проводяться Організацією Об'єднаних Націй, США або НАТО. Можливо, прийняті рішення є необхідним компромісом, щоб на мінімальному рівні бути ефективними у взятих на себе антикризових зобов'язаннях в міжнародному середовищі.

Список використаної літератури

1. *Wiaderny-Bidzińska K. (2001), Polityczna integracja Europy Zachodniej, Toruń, p. 130.*
2. *Balcerowicz B. (2006), Siły zbrojne w państwie i stosunkach międzynarodowych, Warszawa, p. 99.*
3. *Dobrowolska-Polak J. (2004), Działania państw europejskich w celu ochrony i pomocy ofiarom konfliktów zbrojnych, w: Współczesna Europa, red. S. Wojciechowski, Poznań, p. 223.*
4. *Stańczyk J. (2009), Powstanie Grup Bojowych Unii Europejskiej i udział w nich Polski, w: Polska w Unii Europejskiej. Aspekty polityczne, międzynarodowe, społeczno gospodarcze i wojskowe, podred. J. M. Fiszer, Warszawa, s. 599–600.*
5. *Kuźnia R. (2005), Polityka i siła, Warszawa, p. 236–237.*
6. *Liedel K., Misja ewaluacyjna UE dotycząca zdolności Polski w zakresie zwalczania terroryzmu, [Online], available at: <http://www.terroryzm.com/article/279> (Accessed 12.04.2017).*
7. *Kuczyński K. (2005), Znaczenie ENA w zwalczaniu terroryzmu w Unii Europejskiej, «Studia Europejskie», nr 1, p. 64.*

8. *Silicki K. (2009), Unia Europejska a bezpieczeństwo teleinformatyczne – inicjatywy i wyzwania, w: Bezpieczeństwo teleinformatyczne państwa, red. M. Madej, M. Terlikowski, Warszawa, p. 189–204.*
9. *Yakubivska Y. Eurointegration als die wichtigste der strategischen Prioritäten im Kontext der Wirtschaftssicherheit der Ukraine / Yuliya Yakubivska // Osteuropa: Schwierigkeiten bei der Neuorientierung. Forschungsinstitut der Internationalen Wissenschaftlichen Vereinigung Weltwirtschaft und Weltpolitik (IWVWW) e.V. – Berichte, 23. Jg., Nr. 200, Juli 2013. – P. 16–24.*
10. *Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підруч. / за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого [та ін.]. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 620 с.*
11. *Шатун В. Т. Оборонна і безпекова політика Європейського Союзу: формування та еволюція / В. Т. Шатун // Наукові праці. Політологія. – 2014. – Т. 230, Вип. 218. – С. 60–67.*

Стаття надійшла до редакції 16.03.2017.

Людмила Саванець,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та європейської інтеграції
Тернопільського національного
економічного університету

ПРАВА СПОЖИВАЧА У РАЗІ ПРИДБАННЯ ТОВАРУ НЕНАЛЕЖНОЇ ЯКОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

Досліджено питання прав споживача у разі придбання товару неналежної якості за законодавством Європейського Союзу та України. Здійснено порівняльно-правовий аналіз норм законодавства Європейського Союзу та України у сфері купівлі-продажу товарів споживання. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного споживчого законодавства України, яке визначає права споживача у разі придбання товару неналежної якості.

Ключові слова: товар неналежної якості, європейське споживче право, захист прав споживачів, недолік товару, істотний недолік товару.

Саванець Л.

Права потребителя в случае приобретения товара ненадлежащего качества по законодательству Европейского Союза и Украины

Исследовано вопрос прав потребителя в случае приобретения товара ненадлежащего качества по законодательству Европейского Союза и Украины. Осуществлен сравнительно-правовой анализ норм законодательства Европейского Союза и Украины в сфере купли-продажи товаров потребления. Сформулированы предложения по совершенствованию действующего потребительского законодательства Украины, определяющего права потребителя в случае приобретения товара ненадлежащего качества.

Ключевые слова: товар ненадлежащего качества, европейское потребительское право, защита прав потребителей, недостаток товара, существенный недостаток товара.

Savanets L.

Consumer rights in case of purchase of nonconforming goods in the European Union legislation and Ukraine legislation

The article investigates the issue of consumer rights in case of purchase of nonconforming goods in the European Union legislation and Ukraine legislation. The author makes a comparative legal analysis of the European Union legislation and Ukrainian legislation on the sale of consumer goods. The proposals to improve existing Ukrainian legislation concerning the consumer rights in case of purchase of nonconforming goods are formulated.

Keywords: nonconforming goods, the European consumer law, consumer protection, defect in goods, substantive defect in goods.

Постановка проблеми. Споживче право є однією із найбільш розвинених галузей права Європейського Союзу (далі – ЄС) в умовах сьогодення. Відповідно до ст. 153 Договору про заснування ЄС та ст. 38 Хартії основних прав ЄС, до пріоритетних завдань ЄС належить забезпечення високого рівня захисту прав споживачів. З метою підвищення ефективності правового регулювання договірних відносин за участі споживачів активно проводяться роботи щодо гармонізації законодавства 28 держав-членів ЄС. Вважаючи споживача слабшою стороною в зобов'язанні, європейський законодавець визначає захист його прав своїм безпосереднім обов'язком.

Намір України набути членства в ЄС зумовлює необхідність приведення її законодавства до вимог законодавства ЄС. Відповідне зобов'язання визначене в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, – з іншої сторони.

На цей час, на виконання взятих на себе в Угоді про асоціацію зобов'язань, розпорядженням Кабінету Міністрів України № 164 від 4 березня 2015 р. затверджено план імплементації деяких актів законодавства ЄС з питань захисту прав споживачів з метою забезпечення підвищення рівня захисту прав споживачів в Україні. Однією із Директив Європейського Парламенту та Ради, включених до плану

© Людмила Саванець, 2017

імплементатії, є Директива 1999/44/ЄС про певні питання продажу та гарантії товару споживання (далі – Директива 1999/44/ЄС), спрямована на встановлення мінімального однорідного рівня захисту споживачів в межах внутрішнього ринку ЄС за договорами купівлі-продажу товарів споживання.

Стан дослідження та формування цілей статті. Окремим аспектам проблеми захисту прав споживача у разі придбання товару неналежної якості присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема: О. Бурлаки, С. Бичкової, Г. Грабовської, А. Колоджей, А. Кошовскі, Й. Крауса, Х. Міклітц, М. Ольчик, М. Пецини, Н. Райх, П. Ротт, Е. Террин та ін.

Метою цієї статті є проведення порівняльно-правового аналізу норм споживчого законодавства ЄС та України та з'ясування обсягу прав споживача у разі придбання товару неналежної якості.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні правове регулювання договорів купівлі-продажу товарів споживання у ЄС здійснюється Директивою 1999/44/ЄС і Директивою 2011/83/ЄС про права споживачів (далі – Директива 2011/83/ЄС), що передбачають мінімальний (Директива 1999/44/ЄС) та максимальний (Директива 2011/83/ЄС) рівень гармонізації споживчого законодавства.

В Україні відсутній єдиний нормативний акт, присвячений питанням правового регулювання договорів купівлі-продажу товарів споживання. Законодавство у цій сфері характеризується різноманітністю та поєднанням регулювання як нормами законів, так і нормами підзаконних нормативно-правових актів, які доволі часто містять дублювання та колізії.

Питанням правового регулювання договорів купівлі-продажу товарів споживання присвячені положення ст. 698–709 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та спеціального закону – Закону України «Про захист прав споживачів», у яких частково враховані вимоги актів законодавства ЄС у сфері захисту прав споживачів. За загальним правилом ЦК України має переважне застосування при регулюванні будь-яких правовідносин у сфері цивільного обороту. У той же час, відповідно до ч. 3 ст. 698 ЦК України, до відносин за договором роздрібною купівлі-продажу за участю покупця-фізичної особи, не врегульованих цим Кодексом, застосовується законодавство про захист прав споживачів. Таким чином, ЦК України і розглянутий Закон діють в комплексі, доповнюють один одного.

Варто зазначити, що тенденція до регулювання захисту прав споживачів у разі продажу товару неналежної якості на кодифікованому рівні властива Італії (*II Codice Civile Italiano* 16 marzo 1942, n. 262, *Codice del consumo Italiano* 6 settembre 2005, n. 206), Німеччині (*Bürgerliches Gesetzbuch* vom 18. August 1896), Австрії (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* von 1811), Польщі (*Kodeks cywilny* z dnia 23 kwietnia 1964 r.).

За загальним правилом, встановленим у Директиві 1999/44/ЄС, продавець несе відповідальність перед споживачем за неналежну якість товару, що існує на момент його передачі (ч. 1 ст. 3), якщо вона виявиться протягом двох років з моменту передачі товару (ч. 1 ст. 5). Держави-члени ЄС можуть встановити у внутрішньому законодавстві обов'язок споживача, з метою реалізації власних прав повідомити продавця про неналежну якість товару в двомісячний строк з моменту її виявлення (ч. 2 ст. 5). Не застосували цієї норми: Австрія, Чехія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Латвія, Люксембург, Великобританія [1, с.432] і Польща.

У Директиві 1999/44/ЄС не передбачено зобов'язання покупця перевіряти якість товару в момент його передачі. Проте відповідно до Віденської конвенції 1980 р. про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, покупець зобов'язаний перевіряти якість товару та повідомляти продавця про неналежну якість товару в розумний строк після того, як вона була чи повинна була б бути ним виявленою. Здебільшого у судовій практиці оцінке поняття «розумний строк» стосовно даної категорії справ визначається в межах одного місяця після того, як покупець виявив чи зобов'язаний був виявити неналежну якість товару. Положення Директиви 1999/44/ЄС закріплюють дуже високий рівень захисту прав покупця, в той час як положення Віденської конвенції 1980 р. про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, а також судова практика, яка на ній ґрунтується, забезпечують вищий рівень захисту прав продавця [2, с.187–188].

Якщо не буде доведено інше, то припускається, що неналежна якість товару, виявлена впродовж шести місяців з моменту його передачі, існувала в цей момент, за виключенням несумісності такого припущення з природою товарів чи характером неналежної якості (ч. 3 ст. 5 Директиви 1999/44/ЄС). Це презумпція невідповідності товару протягом шести місяців передбачає, що обов'язок її доведення покладений не на споживача, а на продавця [3, с. 36–46]. Споживач не зобов'язаний доводити причину цієї невідповідності або встановлювати, що вона виникла з вини продавця [4].

Український законодавець встановлює вимоги щодо якості товару, який продавець передає або зобов'язаний передати покупцеві з покладенням на нього відповідальності за недоліки товару. Проте

обов'язок доведення того, що вони виникли до передання товару покупцеві або з причин, які існували до цього моменту, за загальним правилом покладений на покупця (ч. 1 ст. 679 ЦК України). Таким чином, у порівнянні із положеннями Директиви 1999/44/ЄС, яка встановлює презумпцію невідповідності, та передбачає, що споживач не зобов'язаний доводити факт неналежної якості товару, вітчизняне законодавство займає сторону захисту передусім інтересів продавців, а не споживачів, залишаючи обов'язок доведення невідповідності за останніми. Вважаємо, що у договорах купівлі-продажу, в яких однією із сторін виступає фізична особа-непрофесіонал (слабка сторона), що не має достатнього рівня знань стосовно правил ведення бізнесу, спеціального законодавства, а з іншої сторони – суб'єкт підприємницької діяльності-професіонал (сильна сторона), законодавець повинен зайняти сторону захисту саме прав споживачів. Обов'язок доведення належної якості проданого споживчого товару повинен бути покладений саме на продавця. Адже він, здійснюючи підприємницьку діяльність, яка завжди пов'язана із ризиком, повинен бути готовим до відповідальності, навіть за відсутності його вини.

Відповідно до ч. 14 ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів», вимоги споживача, передбачені цією статтею, не підлягають задоволенню, якщо продавець та виробник доведуть, що недоліки товару виникли внаслідок порушення споживачем правил користування товаром або його зберігання. Зазначений факт встановлюється за результатом проведення експертизи, що здійснюється за рахунок продавця. Якщо в результаті експертизи буде доведено, що недоліки виникли після передачі товару споживачеві внаслідок порушення ним встановлених правил використання, зберігання чи транспортування, дій третіх осіб, вимоги споживача не підлягають задоволенню, а споживач зобов'язаний відшкодувати продавцю (підприємству, яке виконує його функції) витрати на проведення експертизи.

Немає значення форма вини продавця щодо недоліків проданого товару. Однак у разі доведення умислу продавця існує можливість визнання договору купівлі-продажу недійсним у зв'язку із введенням покупця в оману (ст. 230 ЦК України). У цьому випадку виникає інший склад цивільного правовідношення [5, с. 231].

Український законодавець звільняє покупця від обов'язку доведення неналежної якості товару лише у випадку надання продавцем відповідних гарантій. За умови існування гарантій продавець відповідає за недоліки товару, якщо він не доведе, що вони виникли після його передання покупцеві внаслідок порушення покупцем правил користування чи зберігання товару, дій третіх осіб, випадку або непереборної сили (ч. 2 ст. 679 ЦК України). Проте якщо недоліки товару виявлені покупцем після спливу гарантійного строку або строку придатності, – продавець несе відповідальність, якщо покупець доведе, що недоліки товару виникли до передання йому товару або з причин, які існували до цього моменту (ч. 5 ст. 680 ЦК України). Відповідно до ч. 10 ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів», споживач має право пред'явити виробнику (продавцю) вимогу на безоплатне усунення недоліків товару після закінчення гарантійного строку. Ця вимога може бути пред'явлена протягом установленого строку служби, а якщо такий не встановлено – протягом десяти років, якщо в товарі було виявлено недоліки (істотні недоліки), допущені з вини виробника.

Умовою, що надає право покупцю пред'являти вимогу у зв'язку з недоліками товару, є їх виявлення протягом розумного строку, але в межах двох років (ч. 2 ст. 680 ЦК України). У досліджуваній нормі законодавець вживає оцінне поняття «протягом розумного строку» та встановлює граничну межу – два роки. Виникає слушне питання: чи належатиме покупцю право пред'являти вимогу у зв'язку з недоліками товару, якщо він звернеться до продавця з вимогою після спливу одного року, або одного року і десяти місяців з моменту виявлення недоліків? Чи буде розцінюватися цей факт як «розумний строк»? Чи продавець, обґрунтовуючи його як порушення «розумного строку», зможе відмовити покупцю у задоволенні його вимог? Вважаємо, що використання законодавцем такого виду оцінних понять буде призводити лише до невизначеності в праві та збільшуватиме кількість справ, що розглядаються судами. Саме тому доцільно було б встановити строк у два роки, як це передбачено у Директиві 1999/44/ЄС, та внести відповідні зміни до ч. 2 ст. 680 ЦК України.

Варто зазначити, що у Законі України «Про захист прав споживачів» у ч. 5 ст. 7 не використовується оцінне поняття «протягом розумного строку», а лише встановлено, що споживач має право пред'явити продавцю (виробнику, виконавцю) відповідні вимоги, якщо недоліки було виявлено протягом двох років.

У випадку встановлення на товар гарантійного строку, саме він буде строком, в межах якого покупець має право пред'явити вимогу у зв'язку з недоліками товару (ч. 4 ст. 680 ЦК України).

У ч. 3 ст. 2 Директиви 1999/44/ЄС зазначається, що презумпція невідповідності не застосовується, якщо в момент укладення договору споживач знав або не міг обґрунтовано не знати про неналежну якість товару, або якщо вона зумовлена наданими споживачем матеріалами.

Із аналізу ст. 708 ЦК України випливає, що товар не вважається товаром неналежної якості, якщо в момент укладення договору споживач був повідомлений продавцем про недоліки. В українському законодавстві відсутнє застереження про те, що споживач не може обґрунтовано не знати про неналежну якість товару, або якщо вона зумовлена наданими споживачем матеріалами, а тому посилення продавця на зазначені факти не звільняє його від відповідальності за неналежну якість товару. Вважаємо, що таке трансформування цього поняття, яке існує у ЦК України, слугує більшому захисту прав споживачів, аніж це передбачено у Директиві 1999/44/ЄС.

Доцільно зауважити, що Директива 1999/44/ЄС не встановлює практично жодних винятків стосовно прав споживачів у випадку неналежної якості товарів, що були у користуванні, за виключенням строку відповідальності продавця. Відповідно до ч. 1 ст. 7 Директиви 1999/44/ЄС, держави-члени ЄС можуть встановлювати у внутрішньому законодавстві право продавця та споживача у договорі купівлі-продажу товарів, що були у користуванні, зменшити строк, в межах якого може наступити відповідальність продавця, що встановлений у ч. 1 ст. 5, але не менше одного року.

В українському законодавстві це питання також вирішується неоднозначно. Керуючись ЦК України, споживач, який придбав непродовольчі товари, що вже були в користуванні (про що він був проінформований продавцем), має право пред'явити вимоги, пов'язані із їх недоліками лише за умови, що вони містили істотні недоліки та були не застережені продавцем (ч. 2 ст. 708 ЦК України). Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів», вимоги споживача, пов'язані із недоліками непродовольчих товарів, що перебували у використанні та були реалізовані через роздрібні комісійні торговельні підприємства, підлягають задоволенню лише за згодою продавця та в межах гарантійного строку на цей товар. У результаті постає проблема колізії законодавства у механізмі регулювання одних і тих же правовідносин. Вважаємо, що у наведеному випадку потрібно керуватися саме нормами ЦК України. Відповідно до ч. 2 ст. 4 ЦК України, основним актом цивільного законодавства є ЦК України. Інші закони застосовуються згідно із ЦК України і повинні йому відповідати. Таким чином, пріоритетність положень ЦК України зумовлюється його вищим місцем в ієрархії цивільного законодавства. А тому у випадку захисту прав споживачів, в тому числі і придбання непродовольчих товарів, що перебували у користуванні, необхідно керуватися нормами ЦК України. А норми Закону України «Про захист прав споживачів» підлягають застосуванню лише в тій частині, в якій вони не суперечать ЦК України.

Директива 1999/44/ЄС закріплює ієрархію прав споживача у разі придбання товару неналежної якості. В першу чергу споживач може вимагати від продавця усунення недоліків товару або заміни товару на безоплатній основі, окрім випадків неможливості або непропорційності. У другу чергу – зменшення ціни або відмовитися від договору. Як зазначається в літературі, неналежна якість товару не є підставою для розірвання договору, як встановлено у законодавстві держав романо-германської правової сім'ї [6, с. 119].

Споживач має право на відповідне зменшення ціни чи відмовитися від договору:

- якщо не може вимагати ні ремонту, ні заміни;
- якщо продавець не може провести гарантійний ремонт в розумний термін;
- якщо продавець не може провести гарантійний ремонт без значних незручностей для споживача.

Відповідно до ч. 6 ст. 3 Директиви 1999/44/ЄС, споживач не має права відмовитися від договору, якщо неналежна якість придбаного товару є незначною. Це положення було імплементовано у законодавстві більшості держав-членів ЄС, за виключенням Чехії, Естонії, Португалії, Словенії, Великобританії. У перелічених державах-членах ЄС споживач може розірвати договір, якщо продавець не відремонтував або не замінив товар, навіть якщо неналежна якість товару є незначною [1, с. 434]. Оцінку поняття «незначна неналежна якість товару» здійснювали суди ряду держав-членів ЄС. Так, Верховний суд Австрії дійшов до висновку, що з метою з'ясування питання незначної невідповідності товару слід оцінювати не тільки істотність самого недоліку, але також пропорційність наслідків розірвання договору, у порівнянні з неналежною якістю товарів [7]. Позиція судової практики Німеччини зводиться до того, що у випадку купівлі автомобіля, що був у користуванні, його неналежна якість буде розглядатися як незначна, якщо витрати пов'язані із усуненням недоліку будуть меншими, ніж 3% від вартості придбаного товару [8]. Більше того, якщо продавець навмисно приховав недолік, його також не слід розглядати як незначний [9]. Розглядаючи справу між S. Duarte Hueros a Autociba SA і Automóviles Citroën España SA, Automóviles Citroën España, суд

першої інстанції п^о2 в Бадахос (Іспанія) визнав нещільність даху кабриолету, через який протікала вода під час дощу, за незначну невідповідність товару. Інші європейські суди, зокрема також і найвищі суди, займають протилежну позицію [10; 11].

У ст. 708 ЦК України не встановлений поділ прав споживача у разі придбання товару неналежної якості на дві групи, задоволення яких можливе лише в черговості. Споживачу у такому випадку належить і право відмовитися від договору, і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми. Таким чином, законодавство не надає продавцю шансу на виправлення ситуації, заміни його на аналогічний товар належної якості чи безоплатного усунення недоліків товару або відшкодування витрат, здійснених покупцем або третьою особою, на їх виправлення.

Із аналізу ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів» слідує, що права споживачів у разі придбання товару неналежної якості поділяються на дві групи в залежності від існування недоліку чи істотного недоліку товару. Разом із тим, негативні правові наслідки істотного недоліку товару будуть виникати для продавця (виробника) лише у випадку наявності його вини, тобто український законодавець, на відміну від законодавця ЄС, надає споживачу право на розірвання договору та право вимагати заміни товару при істотному недоліку тільки за наявності вини продавця (виробника) товару.

Чи слушним буде питання правомочності споживача у випадку виникнення істотного недоліку без вини виробника (продавця)? Не підлягає сумніву, що видання товару із недоліком є різновидом неналежного виконання зобов'язання. Проте правові наслідки передання товару з недоліками засновані на інших підставах ніж ті, що виникають із загальних принципів відповідальності. Передусім, підставою є недолік товару, а не завдана шкода. У випадку існування недоліку конструкція відповідальності набуває характеру відповідальності продавця незалежно від вини, а також його проінформованості (знання), а тому ця відповідальність ґрунтується на принципі «ризик». Вищенаведене дає підстави розуміти таку відповідальність як засіб захисту покупців [12, с. 5]. Водночас звернення споживача з вимогою про усунення недоліків товару не позбавляє його можливості застосування до продавця інших видів договірної відповідальності (за неналежне виконання договору, в тому числі відшкодування коштів, понесених у зв'язку із укладенням договору). Саме тому відповідальність має об'єктивний характер, обтяжуючи ризиком продавця речі.

Правові позиції Верховного суду України полягають у рекомендації судам при вирішенні питання про відповідальність та про наявність і розмір збитків, заподіяних споживачеві у зв'язку з недоліками товару, керуватися загальними положеннями Закону України «Про захист прав споживачів», ЦК України, умовами укладеного сторонами договору [13].

Таким чином, якщо здійснити порівняльний аналіз ЦК України та Закону України «Про захист прав споживачів», то впливає наступне. У випадку існування недоліку товару споживач може за своїм вибором вимагати від продавця усунення недоліків, або відшкодування витрат, або зменшення ціни. Споживач має право пред'явити одну з вимог, а в разі її невиконання – заявити іншу. Відповідно до норм ЦК України, до прав споживача ще належить і вимога про заміну товару, або право відмови від договору. Аналогічні права, що передбачені в ЦК України, встановлені і у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку гарантійного ремонту (обслуговування) або гарантійної заміни технічно складних побутових товарів».

Натомість Закон України «Про захист прав споживачів» встановлює, що споживач може вимагати розірвання договору або заміни товару тільки у випадку існування істотного недоліку товару, який виник з вини виробника товару (продавця, виконавця), або фальсифікації товару, підтверджених за необхідності висновком експертизи. Такі ж права споживачів передбачені у Наказі Мінекономіки України «Про затвердження Правил роздрібною торгівлі непродовольчими товарами». Чітка правова кваліфікація прав споживачів у випадку придбання неналежної якості товару має важливе значення в механізмі правового регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку із захистом прав споживачів. Право споживача на розірвання договору та заміну товару Закон України «Про захист прав споживачів» пов'язує із тим, чи є недолік істотним чи ні. У ст. 678 ЦК України (присвяченій загальним положенням про купівлю-продаж) містяться аналогічні обмеження. Натомість у ст. 708 ЦК України (що є спеціальною у регулюванні споживчих відносин купівлі-продажу) право споживача на вимогу розірвання договору чи заміни товару не пов'язане із кваліфікацією недоліку як істотного чи не істотного.

Зазначене дає підстави стверджувати про недосконалість механізму регулювання правовідносин, які виникають у зв'язку із захистом прав споживачів. ЦК України і Закон України «Про захист прав споживачів» як акти цивільного законодавства, що регулюють споживчі відносини купівлі-продажу, здійснюють

це по-різному. Положення, спрямовані на захист прав споживачів, містяться саме у ЦК України. Виникає питання: які ж норми є пріоритетними у врегулюванні прав споживачів у випадку купівлі товарів з недоліками: ЦК України чи Закону України «Про захист прав споживачів»? Зважаючи на те, що ЦК України є основою цивільного законодавства, а інші закони, в тому числі і Закон України «Про захист прав споживачів» приймаються відповідно до нього, та те, що норми ЦК України більшою мірою спрямовані на захист прав споживачів, – пріоритетним є ЦК України.

Отже, до правовідносин, пов'язаних із неналежною якістю споживчих товарів, придбаних за договором купівлі-продажу, необхідно застосовувати норми ЦК України, зокрема ст. 708 ЦК України. З метою усунення колізій правових норм, що містяться у ч. 1 ст. 708 ЦК України та ч. 1 ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів», до ч. 1 ст. 8 Закону слід внести зміни, виклавши їх в редакції ЦК України. Аналогічна позиція простежується і у правовій доктрині України [14; 15, с. 33; 16, с. 23]. Разом із тим, з метою врахування інтересів продавців, які відповідають за недолік товару і за відсутності їх вини у вітчизняному законодавстві, зокрема ЦК України і Законі України «Про захист прав споживачів», черговість реалізації прав покупця у випадку придбання товару неналежної якості необхідно визначити як у Директиві 1999/44/ЄС.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Завданням українського законодавства в умовах вступу України до ЄС є забезпечення відповідності рівня захисту прав споживачів у вітчизняному законодавстві до встановленого у ЄС, в тому числі і у Директиві 1999/44/ЄС. Адже умовою членства України в ЄС є пристосування національного права до *acquis communautaire*.

І хоча з моменту прийняття Директиви 1999/44/ЄС минуло більш, як 18 років, застосування її положень на практиці зумовлює виникнення ряду правових питань, про що свідчить практика Суду Справедливості ЄС.

Однією із специфічних рис законодавства України про захист прав споживачів є множинність нормативно-правових актів, що впливають із неповноти охоплення законодавчими актами відносин, що складаються в цій сфері. Здійснення правового регулювання відносин, пов'язаних із реалізацією права споживача у разі придбання товару неналежної якості на кодифікованому рівні ЦК України та Законом України «Про захист прав споживачів», та на підзаконному рівні, зумовлює наявність численних колізій та прогалин.

Формування інституту захисту прав споживачів у разі придбання товару неналежної якості в українському законодавстві має виходити із сучасного розвитку ринкових умов, основних міжнародних тенденцій у цій сфері, враховувати європейський досвід та узгоджуватися із Директивами ЄС.

Список використаної літератури

1. *EC Consumer law compendium. The Consumer Acquis and its transposition in Member State / Ed. by Schulte-Nölke H., Twigg-Flesner Ch., Ebers M. – Munich, 2007. – 529 p.*
2. *Kruisinga S.A. What do consumer and commercial sales law have in common? A comparison of the EC Directive on consumer sales law and the UN Convention on contracts for the international sale of goods / S.A.Kruisinga // European Review of Private Law. – 2001. – No.2, 3 (vol. 9). – P. 178–188.*
3. *Koszowski A. Ciężar dowodu w przypadku niezgodności towaru konsumpcyjnego z umową / A.Koszowski // Przegląd Legislacyjny. – No. 4. – 2012. – S. 36–46.*
4. *Judgment of the Court of Justice of the European Union in case C–497/13 Froukje Faber v Autobedrijf Hazet Ochten BV dated 4 June 2015.*
5. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за відповід. ред. О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – Т. II. – 1088 с.*
6. *EU Sales Directive. Commentary / eds. Bianca M.C., Grundmann S. – Antwerp-Oxford-New York: Intersentia, 2002. – 386 p.*
7. *OGH [Oberster Gerichtshof; AUSTRIA], 8 Ob 63/05f, 21 July 2005.*
8. *OLG Düsseldorf ZGS 04, 197.*
9. *BGH [Bundesgerichtshof] NJW 2006, 1960.*
10. *Judgment of the German Bundesgerichtshof (Federal Court of Justice) of 5 November 2008, VIII ZR 166/07.*
11. *Opinion ECLI:EU:C:2013:128 of 28 February 2013 (2) Case C–32/12 Soledad Duarte Hueros v Autociba SA and Automóviles Citroën España SA.*

12. Krauss J. Nowa regulacja rękojmi przy sprzedaży w stosunkach pomiędzy przedsiębiorcami – zmiany kodeksu cywilnego wprowadzone ustawą o prawach konsumenta / J.Krauss // Przegląd prawa handlowego. – 2015. – No.3. – S.4–14.
13. Постанова Пленуму Верховного суду України № 5 від 12.04.1996 р. «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів».
14. Бурлака О. С. Недолік товару, який слід вважати істотним: правова кваліфікація та вплив на право реалізацію О. С. Бурлака [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Nvknivs/2012_6/burlak.htm.
15. Цивільне право України. Договірні та не договірні зобов'язання : підруч. / за ред. С. С. Бичкової. – [2-ге вид., змін. та доп.] – К. : КНТ, 2008. – 498 с.
16. Бичкова С. С. Права покупця за договором роздрібної купівлі-продажу / С. С. Бичкова // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 11. – С. 21–23.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2017.

Віталій Терехов,

здобувач Міжрегіональної Академії
управління персоналом

УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Досліджено особливості нормативно-правового регулювання забезпечення інформаційної безпеки в органах місцевого самоврядування. Виокремлено фактори, що впливають на стан захищеності інформації в органах місцевого самоврядування, а також потенційні ризики, які можуть завдати шкоду муніципальному інформаційному середовищу. У висновку констатовано відсутність системного правового уявлення про інформаційну безпеку та суб'єктів її забезпечення на місцях у вітчизняному адміністративно-правовому регулюванні. Запропоновано розробити концепцію інформаційної безпеки органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: інформаційна безпека, захист інформації, органи місцевого самоврядування, інформаційні загрози, регіональні програми інформатизації.

Терехов В.

Усовершенствовали административно-правового регулирования реализации политики информационной безопасности в органах местного самоуправления

Исследовано особенности нормативно-правового регулирования обеспечения информационной безопасности в органах местного самоуправления. Выделено факторы, влияющие на состояние защищенности информации в органах местного самоуправления, а также потенциальные риски, которые могут нанести вред муниципальной информационной среде. В заключении констатируется отсутствие системного правового представления об информационной безопасности и субъектов ее обеспечения на местах в отечественном административно-правовом регулировании. Предложено разработать концепцию информационной безопасности органов местного самоуправления.

Ключевые слова: информационная безопасность, защита информации, органы местного самоуправления, информационные угрозы, региональные программы информатизации.

Terehov V.Y.

Legal improvement of information security policy in local governments

In the article, the author researched the peculiarities of the regulatory and legal regulation of the provision of information security in local self-government bodies. The author highlighted the factors which affect to the local information security. Also, author separated potential risks that could damage the municipal information environment. In conclusion, the author noted the lack of legal consistency of information security and their subjects in the domestic legal regulation. As a result, the author proposed to develop the concept of information security of local authorities.

Keywords: information security, information protection, local self-government bodies, information threats, regional informatization programs.

В сучасних умовах активного розвитку інформатизаційних процесів, переходу на електронне урядування, електронну демократію та документообіг, а також у зв'язку із впровадженням нових інформаційних систем в діяльність місцевого самоврядування питання забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформації набуває все більшої актуальності не тільки в технологічному аспекті, а й в середовищі державно-правового регулювання. На сьогодні є чітке розуміння того, що процедури забезпечення інформаційної безпеки рефлексують багатьом факторам, які часто не пов'язані із технічними особливостями процесів інформаційно-телекомунікаційного середовища, що вимагає комплексності їх вивчення.

У правовій доктрині дослідження інформаційної безпеки не є чимось новим з позиції новизни. Багато вітчизняних вчених приділили значну увагу до висвітлення теорії безпеки інформаційних відносин. Необхідно відзначити таких вчених, як: Я. Малик, Ф. Ведмідь, О. Голобуцький, А. Новицький, П. Друкер, С. Галушко, І. Арістова, В. Бебик, А. Гальчинський, О. Олійник та ін. Проте в більшості випадків у цих дослідженнях відзначається направленість предмету на відносини, що виникають з приводу забезпечення інформаційної безпеки в органах державної влади загалом. При цьому зовсім мало праць присвячено аналізу зазначеного виду безпеки саме в контексті функціонування конкретного відомства чи органу. Вивчення інформаційної безпекової діяльності та політики правового забезпечення захисту інформації в органах місцевого самоврядування дасть можливість не тільки доповнити концепт національної інформаційної безпеки, а й окреслити практичні напрямки його локальної реалізації.

Незважаючи на активну децентралізацію влади, інформаційна безпека органів місцевого самоврядування (на відміну від інших видів безпек) не є самостійно-відірваним об'єктом від усього національного інформаційного простору. Вона не залежить від факторів та чинників, які зумовлені кліматичними показниками чи демографічним станом. Як правило, інформаційні небезпеки на місцях – це відлуння загальних проблем інформатизації, що існують в державі, а тому для їх вирішення у першу чергу необхідно удосконалювати підходи до загальнодержавного інформаційного захисту.

Основи нормативно-правового регулювання питання інформаційної безпеки становлять загальнодержавні нормативні акти, а відтак правове забезпечення місцевої політики інформаційної безпеки та протидії загрозам інформаційного середовища має чітко узгоджуватися з ними. Таким чином, підтримується єдність національного інформаційного простору.

На теренах ЄС є чимало нормативних актів, які встановлюють стандарти інформаційної безпеки в органах місцевого самоврядування. Новий підхід у розумінні сутності інформаційної безпеки та захисту інформації у мережі в умовах глобалізації було запропоновано у Резолюції Ради Європи 2002/С 43/02. Ідея документа спрямована на вироблення загальних підходів та конкретних дій у сфері мережевої та інформаційної безпеки. До речі, складові елементи категорії «інформаційна безпека» (забезпечення доступності послуг та даних; запобігання порушенням та несанкціонованим перехопленням комунікаційних технологій; верифікація повноти та незмінності відправлених, отриманих або збережених даних; забезпечення конфіденційності даних, захист інформаційних систем від несанкціонованого доступу; захист інформаційних систем від атак із застосуванням шкідливого програмного забезпечення; забезпечення надійної автентифікації суб'єктів інформаційної взаємодії [8]), що запропоновані в Резолюції, можна використовувати і у вітчизняному інформаційному законодавстві.

Основи інформаційної безпекової діяльності в Україні закладено в Конституції України. Так, у ст. 17 Основного Закону зазначається, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1]. Забезпечення інформаційної безпеки України – це, відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про інформацію», основний напрямок державної інформаційної політики [4]. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», комплексна система захисту інформації, у тому числі, в органах місцевого самоврядування, є взаємопов'язаною сукупністю організаційних та інженерно-технічних заходів, засобів і методів захисту інформації, що являє собою діяльність, спрямовану на протидію несанкціонованим діям щодо інформації в системі [3].

Інший документ, на який необхідно звернути увагу з огляду на дослідження питання забезпечення інформаційної безпеки на місцях, є Стратегія кібербезпеки України, що затверджена Указом Президента України № 96/2016 від 15.03.2016 [7]. Беззаперечно, кіберпростір є сучасною площиною забезпечення реалізації інформаційних процесів у електронній формі, а тому його захищеність, зокрема у контексті діяльності органів місцевого самоврядування, є елементом стратегії місцевої інформаційної безпеки. У зазначеній вище Стратегії органи місцевого самоврядування визначені як обов'язковий елемент системи кібербезпеки, що покликані взаємодіяти з державними органами, військовими формуваннями, правоохоронними органами, науковими установами, навчальними закладами, громадськими об'єднаннями, а також підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, які провадять діяльність у сфері електронних комунікацій, захисту інформації та/або є власниками (розпорядниками) об'єктів критичної інформаційної інфраструктури [7]. На наш погляд, у згаданій Стратегії доцільним було б розкриття механізму взаємодії органів місцевого самоврядування з іншими суб'єктами забезпечення кібербезпеки, що суттєво підвищить ефективність акту загалом та створить підґрунтя для розробки нормативного забезпечення місцевого значення.

Одним із найважливіших атрибутів інформаційних правовідносин є їх захищеність. У Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» закріплено правовий статус таких видів захисту як криптографічний та технічний [3]. Але зазначені переліки не охоплюють весь обсяг методів, способів захисту інформації від загроз та небезпек, що циркулюють та можуть виникати на обмеженій території. Незважаючи на те, що формальної згадки про участь органів місцевого самоврядування у питаннях організації захисту інформаційних потоків у Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» немає, відповідно до ст. 30 Закону України «Про місцеве самоврядування» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад віднесено сприяння діяльності Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України [5]. На наш погляд, таке положення потребує більш детального роз'яснення, зокрема, щодо механізму взаємодії. Тому є необхідність розробки

спільних меморандумів взаємодії органів місцевого самоврядування та підрозділів Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України у питаннях захисту інформації.

Більш детально необхідно зупинитися на загальній стратегії інформаційної безпеки, система якої формально проголошена в Національній програмі інформатизації. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про Національну програму інформатизації», головною метою процесів інформатизації є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави [6]. Зазначений вище Закон є досить важливим елементом системи інформаційної безпеки навіть незважаючи на те, що приписної конструкції про роль та участь органів місцевого самоврядування у ньому немає. Справа в тому, що ст. 17–19 Закону створюють правові підстави та закріплюють за суб'єктами інформаційних відносин у державі (центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями) обов'язок розробки та прийняття програм інформатизації, що за великим рахунком, є сукупністю стратегій та правових інструментів для формування політики інформаційної діяльності відповідно до власних потреб кожного суб'єкта. Питання інформаційної безпеки не є виключенням.

Згідно зі ст. 2 означеного Закону, Національна програма інформатизації, серед іншого, включає в себе програми та проекти інформатизації органів місцевого самоврядування, які ними ж розробляються і після погодження з Генеральним державним замовником Національної програми інформатизації [6] підлягають виконанню.

Беручи до уваги положення ст. 6 Закону України «Про Національну програму інформатизації», у якій стверджується, що функцією саме органів державної влади є забезпечення інформаційної безпеки, вважаємо, що зазначене формулювання назви статті не охоплює загалом органів місцевого самоврядування як невід'ємних суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки. А тому пропонується відкорегувати назву ст. 6 Закону України «Про Національну програму інформатизації» та запропонувати її наступну редакцію: «Стаття 6. Функції державних органів та органів місцевого самоврядування у реалізації Національної програми інформатизації».

Важливо також звернути уваги на підзаконне нормативно-правове регулювання у сфері інформатизаційних процесів на місцях. Так, типові проекти інформатизації в областях, районах, (містах) розробляються та приймаються на основі Постанови Кабінету Міністрів України № 644 від 12 квітня 2000 р. «Про затвердження Порядку формування та виконання регіональної програми і проекту інформатизації». На підставі аналізу деяких місцевих Програм інформатизації приходимо до висновку про наявність у них недоліків, що мають бути усунені шляхом внесення змін до Порядку формування та виконання регіональної програми і проекту інформатизації.

По-перше, констатується відсутність системного правового уявлення про інформаційну безпеку та суб'єктів її забезпечення, а також не прослідковується зв'язок положень програми із приписами загальних стратегічних актів-документів загальнодержавного характеру в розрізі аналізу питань програми інформатизації. У зв'язку з цим, пропонується в обов'язковому порядку розробляти питання інформаційної безпеки, яке необхідно формалізувати в конкретних завданнях з інформатизації. Для цього в Додатку 1 до Порядку формування та виконання регіональної програми і проекту інформатизації у примітках (Завдання повинні охоплювати такі питання) необхідно доповнити наступне питання: «Заходи забезпечення інформаційної безпеки».

По-друге, слід зауважити про необхідність перегляду строків реалізації програм інформатизації, які згідно з п. 3 досліджуваного Порядку становлять 3 роки. З урахуванням швидкої динаміки розвитку інформаційно-телекомунікаційних процесів та стандартів інформаційної безпеки, строк 3 роки рекомендується скоротити до 2-х. У ході аналізу деяких програм інформатизації на місцях (наприклад, програми інформатизації Дніпровської міської ради на 2016–2020 р. [2]) було також встановлено недотримання строків при розробці та прийнятті програм. А тому необхідно забезпечити організацію контролю за реалізацією приписів Програми формування та виконання регіональної програми і проекту інформатизації спеціально створеною комісією при органах місцевої влади, яка включала б фахівців у сфері інформаційного захисту, громадськість, уповноважених осіб органів влади, представників місцевих правоохоронних органів тощо.

Незважаючи на те, що з позиції інформаційно-телекомунікаційного простору муніципальна безпека є складовим елементом національної загальнодержавної інформаційної безпеки, тим не менш, вона має свої специфічні ознаки, які суттєвим чином можуть впливати на стан інформаційної захищеності в

органах місцевого самоврядування. До загальних чинників, що можуть у тій чи іншій мірі впливати на стан місцевої інформаційної безпеки, слід віднести: 1) наближеність до кордону (у цьому випадку особливо яскравим прикладом слугує стан неоголошеної інформаційної війни на прилеглих до зони бойових дій територіях Донецької та Луганської областей, де транслюються недостовірні відомості та інформація про події в Україні та прилеглих територіях, що направлені на дискредитацію влади); 2) рівень розвитку інформаційно-телекомунікаційних систем органів місцевого самоврядування, їх інтегрованість в загальнонаціональний інформаційний простір; 3) переважання обсягу паперового документообігу над електронним; 4) забезпеченість персональними робочими станціями, законність використання програмного забезпечення (його ліцензованість та сертифікованість), наявність корпоративної захищеної мережі обміну, збереження та накопичення інформаційних ресурсів); 5) наявність спеціалізованого програмного забезпечення для адміністрування власних баз даних; 6) напружена політична ситуація, яка може провокуватись виборчим процесом або самими діями представників місцевих органів влади; 7) використання (або невикористання) в постійному режимі місцевої PR інформаційної політики; 8) загальні показники інформатизованості місцевого населення, їх активність у муніципальному житті; 9) наявність прозорих та автономних місцевих засобів масової інформації, їх пов'язаність із представниками місцевої влади; 10) наявність фактів втручань та переслідування громадських активістів, журналістів, місцевого населення за їх інформаційно-поширюючу діяльність, відсутність притягнень до відповідальності за протиправну діяльність; 11) низький рівень правового регулювання основ інформаційних відносин та процесів в приватному секторі, що комунікує із представниками місцевої влади, правоохоронними органами та іншими суб'єктами забезпечення безпеки.

До вищезазначеного слід додати, що для кожного муніципального учасника характерні свої загрози та ризики у сфері нормального функціонування інформаційної інфраструктури, які існують як в середині, так і ззовні інформаційного поля. Проте всі інформаційні небезпеки, що можуть виникати в ході інформаційної діяльності суб'єктів муніципальних відносин, мають певну схожість. На наш погляд, з метою групування за природою ризиків необхідно вдається до виокремлення інформаційної ролі (статусу) таких суб'єктів, тобто «виробників» (тих, які створюють відомості та інформацію в якості продукту) та «користувачів» як споживачів такої інформації. Особливою інформаційною роллю наділені органи місцевого самоврядування як «координатори» інформаційної взаємодії, тобто пов'язуюча ланка комунікації між усіма учасниками інформаційної системи. Саме для них буде характерна потрібна інформаційна роль як виробника, користувача, так і посередника. Звичайно, що така класифікація є умовною і за певних обставин роль одного суб'єкта може трансформуватись до іншого і навпаки. Наприклад, «виробник» інформаційного продукту – місцеве населення, а правоохоронний орган, якому надійшла конфіденційна інформація – споживач, який зобов'язаний вжити заходів зі збереження, нерозголошення такої інформації та використання її виключно на благо особи та суспільства. З іншого боку, правоохоронний орган може виступати виробником відомостей, наприклад, про результати здійснення контролю за дотриманням місцевого громадського порядку та безпеки. У цьому випадку його завдання полягає у наданні достовірної, правдивої, неупередженої та повної інформації. З-поміж іншого, для органів місцевого самоврядування можуть бути характерні такі інформаційні загрози: несанкціоноване поширення відомостей, які перебувають в обігу органів місцевої влади; відсутність єдиного захищеного каналу зв'язку із комунальними підприємствами, правоохоронними органами тощо; факти дискредитації роботи місцевих органів в мережі Інтернет на соціальних порталах та форумах; незабезпеченість (низький рівень забезпеченості) персональними робочими станціями, безперервним та надійним доступом до мережі Інтернет; поширення недостовірних відомостей про діяльність посадових осіб місцевих органів та інформаційний тиск.

І насамкінець, окрім інформаційних загроз, які повинні бути враховані суб'єктами інформаційних відносин на місцях при розробці програм інформатизації, необхідно з'ясувати об'єкти інформаційного захисту. Загалом всі елементи, через які проходять потоки інформації, будь-які елементи, де інформація накопичується та поширюється далі, можна однозначно віднести до об'єктів, що потребують захисту або хоча б уваги. З теоретико-методологічного підходу розроблено не один критерій щодо класифікації потенційних інформаційних об'єктів захисту. Але фокусуючись на обмеженій території та з урахуванням сучасного вітчизняного стану розвитку інформаційних, технологічних систем і нерівномірних особливостей розвитку регіонів, пропонується при розробці концепції інформаційної безпеки на місцях акцентувати увагу на наступних об'єктах системи загалом: програмне забезпечення; соціальні медіа; системи накопичення та збереження даних; системи обробки, кодування та поширення інформації; бази даних; апаратна інфраструктура; корпоративні внутрішні мережі; місце збереження та обігу паперової інформації тощо.

Отже, інформаційна безпека в органах місцевого самоврядування – це складний механізм забезпечення технологічного функціонування інформаційної системи в органах місцевого самоврядування, а також протидія її небезпекам, загрозам та ризикам.

З урахуванням високої динаміки інформатизаційних процесів, що здатні суттєво порушувати інформаційно-телекомунікаційне муніципальне середовище та несистемності положень підзаконних нормативних актів, рекомендується розробити концепцію інформаційної безпеки в органах місцевого самоврядування.

Список використаної літератури

1. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 1996 – № 30 – ст. 141. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про внесення змін до Рішення міської ради №28/5 від 30.03.2016 Про програму інформатизації та інформаційної діяльності Дніпропетровської міської ради на 2016–2020 роки : Рішення Дніпропетровської міської Ради №29/16 від 01.12.2016 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dniprorada.gov.ua/upload/editor/29-16.pdf>.
3. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України № 80/94-ВР від 05.07.1994 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 31, ст. 286. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80>.
4. Про інформацію : Закон України № 2657-ХІІ від 02.10.1992 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992 – № 48, ст. 650. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
5. Про місцеве самоврядування: Закон України № 280/97 від 21.05.1997 -ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №24. – ст. 170. – [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/280/97-%D0%B2%D1%80/page>.
6. Про Національну програму інформатизації : Закон України № 74/98-ВР від 04.02.1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – ст.181. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України № 96/2016 від 15.03.2016 року // Урядовий кур'єр від 18.03.2016 № 52. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.
8. Council Resolution of 28 January 2002 on a common approach and specific actions in the area of network and information security. – [Internet resource] – Access mode. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32002G0216%2802%29>.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2017.

*Крістіна Струкова,
здобувач Міжрегіональної Академії
управління персоналом*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ МЕРЕЖІ ЦЕНТРІВ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В СИСТЕМІ ЮСТИЦІЇ

Розкрито адміністративно-правовий характер, юридичну природу роль та місце системи центрів безоплатної правової допомоги в системі захисту прав і свобод людини та громадянина, надано комплексну характеристику тих державних і суспільних інститутів, що покликані забезпечувати реалізацію даного права. Запропоновано проекти змін і доповнень до законодавства України за темою дослідження.

Ключові слова: захисник, право на безоплатну правову допомогу, суб'єкти надання безоплатної правової допомоги, суб'єкти отримання безоплатної правової допомоги, забезпечення права на захист.

К. Струкова

Административно-нормативные засады деятельности сети центров бесплатной правовой помощи в системе юстиции

Раскрыты административно-нормативный характер, юридическая природа, роль и место системы центров бесплатной правовой помощи в системе прав и свобод человека и гражданина, дана комплексная характеристика тех государственных и общественных институтов, которые призваны обеспечивать реализацию данного права. Предложены проекты изменений и дополнений к законодательству Украины по теме исследования.

Ключевые слова: защитник, право на бесплатную правовую помощь, субъекты предоставления бесплатной правовой помощи, субъекты получения бесплатной правовой помощи, обеспечение права на защиту.

Strukova K.

Administrative-normative bases of system of centers of free legal aid system fctivity

In the article administrative-normative nature, legal nature, role and place of the system of centers of free legal aid system of rights and freedoms of citizens, given the complex characteristics of the state and social institutions that should ensure the implementation of the right.

A draft amendments to the legislation of Ukraine on the study.

Keywords: defender of the right to legal aid, subjects of free legal aid, free legal entities otrmannya dopomohy, ensuring the right to protection.

Безоплатна правова допомога є важливим елементом чесної та ефективної системи правосуддя, що базується на захисті прав людини і верховенстві права.

Це основа розширення доступу до правосуддя в межах права на справедливий суд, закріпленій у Статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. І тому дуже важливим є запровадження механізмів для підвищення якості та доступності правової допомоги, гарантованої державою [1].

Резолюцією 1466 (2005 р.) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» [2] було визначено необхідність покращення доступу до правосуддя в Україні шляхом запровадження системи безоплатної правової допомоги у відповідності до стандартів Ради Європи та практики Європейського Суду з прав людини.

У 2011 р. Законом України «Про безоплатну правову допомогу» [3] було визначено систему надання безоплатної правової допомоги, до якої було віднесено:

- Координаційний центр з надання правової допомоги;
- суб'єкти надання безоплатної первинної правової допомоги;
- суб'єкти надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Відповідно, суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні стали:

- органи виконавчої влади;
- органи місцевого самоврядування;
- фізичні та юридичні особи приватного права;
- спеціалізовані та інші установи.

До суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги віднесли:

- центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- адвокатів, що включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу [3].

В наступному підрозділі проаналізовано адміністративно-правові засади та особливості діяльності мережі центрів безоплатної правової допомоги в системі юстиції.

Міністерство юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги населенню має наступні повноваження:

- 1) здійснює загальне управління у сфері надання безоплатної первинної правової допомоги та безоплатної вторинної правової допомоги;
- 2) відповідає за впровадження та функціонування системи безоплатної вторинної правової допомоги;
- 3) утворює центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- 4) встановлює порядок ведення Координаційним центром з надання правової допомоги Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу;
- 5) забезпечує проведення конкурсів головними управліннями юстиції в Автономній Республіці Крим та областях, місті Києві та Севастополі для залучення адвокатів для надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- 6) затверджує стандарти якості надання безоплатної правової допомоги;
- 7) затверджує Типове положення про установи з надання безоплатної первинної правової допомоги;
- 8) затверджує Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги тощо.

Ці та інші повноваження Міністерство юстиції України отримало відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» № 3460-VI від 02.06.2011 р. [3].

Можемо зробити висновок, що Міністерство юстиції України є головним організаційним суб'єктом у діяльності мережі центрів безоплатної правової допомоги та їх структурних утворень, що проявляється у створенні суб'єктів мережі безоплатної правової допомоги; участі у проведенні кадрових конкурсів в мережі безоплатної правової допомоги; затвердженні положень щодо діяльності суб'єктів мережі безоплатної правової допомоги.

Організаційний зв'язок територіальних органів юстиції з центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги можна прослідкувати у статті 19 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [3], де вказано: «Якщо особа подала звернення про надання одного з визначених видів правових послуг до територіального органу юстиції, цей орган зобов'язаний протягом трьох днів з дня подання звернення надіслати його до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, діяльність якого поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а Центр зобов'язаний у семиденний строк з дня отримання звернення особи прийняти рішення щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги».

Відповідно до представлених Міністерством юстиції України статистичних даних [4], мережа з надання безоплатної правової допомоги сьогодні нараховує більше 550 центрів та бюро правової допомоги по всій країні, які щомісяця забезпечують надання такої допомоги усім, хто її потребує. Налічується 23 регіональних центри (з 1 січня 2013 р.); 96 місцевих центрів (з 1 липня 2015 р.); 432 бюро правової допомоги (з 1 вересня 2016 р.) [5].

Розглянемо окремо кожен елемент мережі надання безоплатної правової допомоги та проаналізуємо його взаємозв'язки та особливості.

1. Координаційний центр з надання правової допомоги входить до структури Міністерства юстиції України та складається з управлінь і відділів.

Координаційний центр з надання правової допомоги створено відповідно до Указу Президента України № 374/2012 від 01.06.2012 р. «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України». Положення про Координаційний центр затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 504 від 06.06.2012 р. «Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції» [6].

Адміністративно-правовий статус Координаційного центру з надання правової допомоги можна визначити, виходячи з положення про його створення [7], а саме:

1. Координаційний центр – це державна установа, яка належить до сфери управління Міністерства юстиції України.

2. Центр створений з метою формування та забезпечення функціонування в Україні ефективної системи безоплатної правової допомоги, забезпечення її доступності та якості.

3. У своїй діяльності керується Конституцією України і законами України, указами Президента України, постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції і законів України, актами Кабінету Міністрів України, Мін'юсту, іншими нормативно-правовими актами та положенням про його утворення.

4. Координаційний центр є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням, самостійний баланс, рахунки в органах Казначейства.

5. Штатний розпис та кошторис Координаційного центру затверджуються Міністром юстиції у межах виділених бюджетних асигнувань.

Координаційний центр з надання правової допомоги, виходячи з зазначених у положенні завдань [7], до 2015 р. виконував скоріше допоміжну організаційно-методичну функцію під керівництвом Міністерства юстиції України щодо сфери надання безоплатної правової допомоги, про що говорять наступні положення:

- 1) розробка проектів актів законодавства у сфері надання безоплатної правової допомоги;
- 2) збір, узагальнення, аналіз правової, наукової та іншої інформації з питань надання правової допомоги;
- 3) здійснення методичного забезпечення і консультаційної підтримки з питань надання безоплатної правової допомоги органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також утворених ними спеціалізованих установ та громадських приймалень з надання безоплатної первинної правової допомоги, роз'яснення щодо застосування законодавства у відповідній сфері;
- 4) сприяння удосконаленню чинних та впровадженню нових стандартів і процедур у сфері надання безоплатної правової допомоги з урахуванням світової практики;
- 5) впровадження сучасних інформаційних технологій у сфері надання безоплатної правової допомоги та ін.

Проте з 2015 р. у повноваженнях Координаційного центру з'являється більша доля самостійності, яка стосується організації надання безоплатної вторинної правової допомоги: забезпечення утворення регіональних та місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги; затвердження Регламенту центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги; забезпечення проведення моніторингу якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги; проведення моніторингу доступності безоплатної вторинної правової допомоги; виключення адвокатів з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, у випадках, передбачених п. 2 і 3 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»; контроль за діяльністю центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги; перевірка діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги тощо [7].

Цей факт підтверджується незалежними експертами, які при оцінюванні системи безоплатної вторинної правової допомоги в Україні за 2016 р. зазначили [1], що координаційний центр з надання правової допомоги та його директор мають прийнятний рівень незалежності та відповідальності щодо використання своїх ресурсів та штату по відношенню до виконавчої влади й парламенту.

Координаційний центр з надання правової допомоги, відповідно до зазначених у положенні про його створення повноважень, здійснює контроль за наданням безоплатної вторинної правової допомоги (п. 18 п. 13 Положення про Координаційний центр з надання правової допомоги) [7], хоча, на наш погляд, фактично контроль відбувається і за наданням безоплатної первинної правової допомоги, оскільки центри вторинної правової допомоги надають як вторинну, так і первинну правову допомогу (пп. 2 п. 7 завдань центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги [8]).

Отже, положення про контрольні повноваження центру потребують уточнення у частині пп. 18 п. 13 Положення про Координаційний центр з надання правової допомоги.

Очолює Координаційний центр директор, який призначається на посаду і звільняється з посади державним секретарем Міністерства юстиції України [7] за винятком, коли з метою добору осіб, здатних професійно виконувати посадові обов'язки директора, на зайняття вакантної посади директора може проводитися конкурс у порядку, визначеному міністерством.

Сьогодні питання призначення директора Координаційного центру шляхом конкурсного відбору без втручання Міністерства юстиції є одним з пріоритетних питань у зв'язку з тим, що за останні роки при проведенні цього конкурсу виникало багато питань, пов'язаних з об'єктивністю та відкритістю щодо його проведення.

Міжнародними незалежними експертами при оцінюванні роботи системи безоплатної вторинної правової допомоги за 2016 р. було рекомендовано, щоб директора Координаційного центру призна-

чали шляхом індивідуально-професійного оцінювання в порядку незалежного відбору для публічних посад, та щоб строк, на який призначають директора, підстави та порядок його/її звільнення було закріплено в Законі «Про безоплатну правову допомогу» [1]. Наразі це питання знаходиться в стадії дискусійності.

2. Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Безоплатна вторинна правова допомога включає в себе такі види правових послуг:

- 1) захист;
- 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- 3) складення документів процесуального характеру (п. 2 ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу») [3].

Про необхідність створення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги було зазначено у п. 2 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [3] – Міністерство юстиції України до початку 2013 р. мало створити центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги при головних управліннях юстиції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Згідно з положеннями про Координаційний центр з надання правової допомоги [7], сьогодні створено регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги як територіальні відділення Координаційного центру.

Основними завданнями центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги [8] є: підвищення правової свідомості, культури та освіченості населення (правопросвітництво); надання безоплатної первинної правової допомоги і безоплатної вторинної правової допомоги; забезпечення доступу до електронних сервісів Міністерства юстиції України. Контроль за цими процесами лежить на Координаційному центрі з надання правової допомоги.

Необхідно звернути увагу на той факт, що пп. 2 п. 7 Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги [8] викладено у редакції 2016 р. зі змінами, які передбачили виключення слова «забезпечення» з цього пункту.

Отже, виходячи з завдань нової редакції пп. 2, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги не просто мають створювати умови для надання усіх необхідних видів безоплатної правової допомоги, алей безпосередньо надавати таку допомогу. Виникає питання: хто повинен стати суб'єктом надання таких послуг? Самі працівники центрів, чи інші суб'єкти? Відповідь знаходимо у ст. 21 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [3], в якій конкретно зазначено: «Після прийняття рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги призначає адвоката, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом».

Також залишаються чинними положення ст. 17 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», де до повноважень центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги входить: забезпечення складення процесуальних документів; забезпечення участі захисника у справі; забезпечення здійснення представництва інтересів суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу в судах, інших органах державної влади, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами та ін.

Отже, для приведення у відповідність нормативно-правових актів щодо визначення суб'єктів надання безоплатної правової допомоги, вважаємо за доцільне внести зміни до вищезазначених нормативно-правових актів:

1) пп. 2 п. 7 Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги сформулювати у наступній редакції: «Основними завданнями центрів є організація надання безоплатної первинної правової допомоги і безоплатної вторинної правової допомоги»;

2) у ст. 17 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» слово «забезпечення» замінити на «організація».

Список використаної літератури

1. Оцінювання системи БВПД в Україні у світлі стандартів і передового досвіду Ради Європи (лютий-червень 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalaid.gov.ua/ua/holovna/137-veresen-2016/1836-rada-yevropy-nadala-otsinku-systemi-bezoplatnoi-pravovoi-dopomohy-v-ukraini-vysnovky-ta-rekomendatsii>.

2. Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» 5 жовтня 2005 року // Міжнародний документ № 1466 (2005) від 05.10.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_611?nreg=994_611&find=1&text=%E1%E5%E7%E8%EF&x=5&y=6.
3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України № 3460-VI від 02.06.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – ст. 2136.
4. Ключові результати та актуальні питання надання БПД в Україні представлено на колегії Мін'юсту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalaid.gov.ua/ua/holovna/147-cherven-2017/2048-kliuchovi-rezultaty-ta-aktualni-pytannia-nadannia-bpd-v-ukraini-predstavleno-na-kolehii-min-iustu>.
5. Інфодовідка про систему БПД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1W80B31gxV5XrKJmXWFpXG4qrwBmBNVs7qE-lXJrcpmI/edit#gid=0>.
6. Веб-сайт Координаційного центру з надання правової допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legalaid.gov.ua/ua/pro-tsentr>.
7. Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України № 504 від 06.06.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 43. – ст. 29.
8. Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України № 967/5 від 02.07.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 50. – ст. 559.

Стаття надійшла до редакції 08.03.2017.

Галина Терещук,

доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Проаналізовано основні шляхи реформування системи ювенальної юстиції в Україні як важливого елементу у державному механізмі захисту прав неповнолітніх на сучасному етапі.

Ключові слова: захист прав неповнолітніх, система ювенальної юстиції, відновне правосуддя, ювенальні суди.

Терещук Г.

Отдельные аспекты реформирования системы ювенальной юстиции в Украине

Проанализированы основные пути реформирования системы ювенальной юстиции в Украине как важного элемента в государственном механизме защиты прав несовершеннолетних на современном этапе.

Ключевые слова: защита прав несовершеннолетних, система ювенальной юстиции, восстановительное правосудие, ювенальные суды.

Tereschuk G.

Some aspects of juvenile justice system reforming in Ukraine

The article analyzes the main ways of reforming the juvenile justice system in Ukraine as an important element in the state mechanism of protection of minors today.

Keywords: protection of minors, the juvenile justice system, restorative justice, juvenile courts.

Актуальність. Згідно з нормами Конституції України [1], захист прав людини в Україні є пріоритетним для держави завданням. Особливу увагу держава має приділяти захисту прав неповнолітніх осіб, взявши на себе зобов'язання відповідно до Конвенції ООН про права дитини [2].

Завдання, яке поставила перед собою Україна, передбачає створення такої системи державних органів та недержавних інституцій, які б ефективно виконували роль захисника прав неповнолітніх, при цьому діючи у постійному взаємозв'язку між собою. Для цього необхідно мати відповідне законодавче підґрунтя, яким буде врегульовано це питання з огляду на сучасні потреби та міжнародні правові стандарти.

Аналіз останніх досліджень. Сучасному баченню питань розвитку, впровадження та теоретичного обґрунтування сутності ювенальної юстиції та її значення для захисту прав неповнолітніх приділяли увагу такі дослідники, як: Ю. Гурєва, Н. Горб, А. Івановська, Б. Ісмаїлов, У. Ковна, Н. Крестовська, Н. Кузнецова, І. Лавровська, П. Люблінський, Р. Максудов, Я. Мачужак, Н. Мелешко, Е. Мельнікова, В. Мірошніченко, І. Перетерський, П. Пилипчук, Є. Тарло, Н. Чудик-Білоусова, Т. Шевченко, Л. Чупрій та ін.

Метою статті є здійснення загального аналізу основних шляхів реформування системи ювенальної юстиції в Україні як важливого елементу у державному механізмі захисту прав неповнолітніх на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження показують, що ювенальну юстицію можна розглядати як в широкому, так і у вузькому розумінні: у вузькому – це спеціалізована гілка судової системи; в широкому – це сукупність правових механізмів, призначених для забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх, що реалізуються системою державних і недержавних органів, установ і організацій [3]. На наш погляд, доцільніше розглядати ювенальну юстицію саме у широкому розумінні з огляду на мету цього дослідження.

Впровадження ювенальної юстиції в Україні було законодавчо обґрунтовано ще за часів прийняття низки наступних нормативно-правових актів: Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» 1995 р. [4], Закону України «Про охорону дитинства» 2001 р. [5], Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» 2001 р. [6], Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» 2001 р. [7], Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» 2005 р. [8] та ін.

Водночас дослідники проблем становлення ювенальної юстиції В. І. Мірошніченко, А. М. Івановська, Н. І. Чудик-Білоусова наголошують, що існуюча в Україні система державних органів та установ, які запобігають правопорушенням неповнолітніх та здійснюють їх захист, не може в повній мірі забезпечити їх права [9, с. 21].

Тому в сучасних умовах становлення в Україні ювенальної юстиції важливо зацентувати увагу не лише на призначенні покарання неповнолітньому правопорушнику, але й на його соціальній реабілітації в суспільстві та профілактиці вчинення нових правопорушень [10].

Така думка має своє підґрунтя, бо сучасна ювенальна юстиція – це система не тільки державних і муніципальних, судових, правоохоронних органів, але й освітніх і виховних установ, правозахисних і громадських організацій, що на основі права та медико-соціальних і психолого-педагогічних методик здійснюють попередження правопорушень дітей та проти дітей, правосуддя щодо дітей, захист їхніх прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей. Можна сказати, що ювенальна юстиція охоплює як дітей-правопорушників, такі дітей, що опинилися у складній життєвій ситуації (сироти, позбавлені батьківського піклування, безпритульні, свідки та жертви злочинів тощо) [11].

У 2009 р., при розробці Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 р. [2], було закладено необхідність створення належної системи ювенальної юстиції в рамках проведення реформи судової системи з метою поліпшення національного законодавства у сфері захисту прав дітей, удосконалення превентивної та профілактичної роботи з метою запобігання вчиненню дітьми злочинів та інших правопорушень, створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх правопорушників.

Проте сьогодні реалізація цих програмних положень носить у більшості випадків декларативний характер.

Наприклад, в Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [12] не приділено достатньої уваги питанням профілактики злочинності, тому в цьому аспекті вона потребує доопрацювання [13].

Аналізуючи Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про План заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» 2011 р. [14] щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх, ми бачимо тільки необхідність розробки окремих методик та програм профілактики, без зазначення конкретних дій.

Водночас позитивними зрушеннями останніх років щодо реформування системи ювенальної юстиції в Україні в рамках реалізації міжнародних норм і стандартів забезпечення захисту прав неповнолітніх стало:

1) прийняття Закону України «Про Національну поліцію» [15], де нормами передбачено контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей; соціальний патронаж щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі та ін.;

2) прийняття Закону України «Про пробацію» [16], завдяки якому удосконалюється система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого;

3) виконання плану заходів щодо Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 р. [17], де, зокрема, враховано важливість залучення до механізму захисту прав неповнолітніх уповноважених підрозділів правоохоронних органів та приведення їх діяльності у відповідність з вимогами міжнародного законодавства у сфері ювенальної юстиції, впровадження новітніх форм і методів профілактичної роботи з дітьми, застосування корекційних програм та відновного правосуддя;

4) розгляд у першому читанні у листопаді 2016 р. проекту Закону України «Про медіацію» [18] як альтернативного (позасудового) методу вирішення спорів, за допомогою якого сторони намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їх спору, що важливо, якщо однією із сторін буде виступати неповнолітній.

Прийняття такого закону є актуальним з огляду на завдання ювенальної юстиції, яким має бути здійснення переходу від карального правосуддя до реабілітаційно-виховного. Для цього і пропонується впровадження процедур медіації як ефективного способу добровільного примирення потерпілого та правопорушника. Дійсно, якщо це правопорушення відбулося в перший раз і воно незначне, то неповнолітньому, який вчинив його, потрібно надати шанс [13].

Окремі науковці наголошують також і на необхідності практичних заходів впливу на сім'ю, зокрема, судів у справах неповнолітніх [9, с. 21–22]. Доцільність створення ювенальних судів, як показує досвід

зарубіжних країн, пов'язана з тим, що неповнолітні правопорушники мають особливий статус та потребують відповідного відношення від органів правосуддя [9, с. 24].

В Україні в рамках реформи кримінальної юстиції [19] було визначено необхідність розгляду кримінальних справ, де обвинуваченими є неповнолітні особи, судом колегіально та за участю присяжних.

На думку Н. Крестовської [20], ювенальні суди як центральний елемент ювенальної юстиції розглядають справи про злочини, вчинені неповнолітніми (у тому числі й за наявності дорослих співучасників); адміністративні правопорушення неповнолітніх; жорстоке поводження з дітьми та невиконання обов'язків стосовно дитини; усі правопорушення, від яких постраждалою стороною є дитина; цивільні справи, де стороною є дитина тощо.

Сьогодні створення судів у справах неповнолітніх передбачено нормами Закону України «Про суддоустрій і статус суддів» [21], де у ст. 18 закріплено, що у випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду, є можливість запровадження суддів з розгляду конкретних категорій справ. У місцевих загальних судах та апеляційних може діяти спеціалізація суддів зі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. До суддів таких спеціалізованих судів застосовуються особливі вимоги, такі як стаж роботи суддею не менше десяти років, досвід здійснення кримінального провадження в суді і особливо – високі морально-ділові та професійні якості.

При цьому доцільно було б також врахувати і позитивний зарубіжний досвід щодо діяльності судової системи у сфері ювенальної юстиції, а саме:

- 1) спеціальна підготовка всіх учасників судового процесу за участю неповнолітнього та складання спеціального іспиту на право займатися такою діяльністю;
- 2) розгляд питань кримінального та сімейного права одним суддею, знайомим з проблемами конкретної дитини, що значно підвищує ефективність судових рішень [9, с. 27].

Висновки. Отже, проаналізувавши шляхи реформування системи ювенальної юстиції в Україні, можна сказати, що наукове бачення сутності цієї системи не зужене до впровадження тільки ювенального судочинства та каральної політики щодо неповнолітніх осіб. Важливою вважається також участь у системі ювенальної юстиції правоохоронних органів, освітніх і виховних установ, правозахисних і громадських організацій, які активно допомагають ресоціалізації неповнолітніх.

Позитивним зрушенням стала низка прийнятих та запропонованих до обговорення законодавчих актів в рамках реформування системи ювенальної юстиції, які дають можливість удосконалити цю систему завдяки впровадженню системи наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених; впровадженню новітніх форм і методів профілактичної роботи з дітьми; застосуванню корекційних програм та відновного правосуддя за допомогою правоохоронних органів; впровадженню процедури медіації для примирення сторін у досудовому порядку.

Окремо необхідно зазначити також важливість законодавчого врегулювання питання спеціалізації судів з здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх у системі місцевих загальних та апеляційних судів, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав дитини.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
2. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Закон України № 1065-VI від 05.03.2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 29. – ст. 395.
3. Гурєва Ю. Ювенальна юстиція. Перспективи введення в Україні / Ю. Гурєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2012/yuvenalna-yustytstiya-perespektivy-vvedennya-v-ukrajini/>.
4. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України № 20/95-ВР від 24.01.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 6. – ст. 35.
5. Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – ст. 142.
6. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України № 2558-III від 21.06.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 42. – ст. 213.
7. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України № 2789-III від 15.11.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – ст. 70.

8. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України № 2342-IV від 13.01.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – ст. 147.
9. Мірошніченко В. І. Окремі проблеми становлення ювенального права в Україні / В. І. Мірошніченко, А. М. Івановська, Н. І. Чудик-Білоусова // Університетські наукові записки. – 2013. – №3(47). – С. 20–33.
10. Ковна У. Ювенальна юстиція: історичний досвід / У. Ковна [Електронний ресурс] // Вісник Львів. ун-ту. – Серія юридична. – 2004. – Вип. 40 – Режим доступу : www.lawyer.org.ua/?d=604&i=&w=r.
11. Крестовська Н. Міфи про ювенальну юстицію / Н. Крестовська [Електронний ресурс] // Віче. – 2010. – №15. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2126/>.
12. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України №597/2011 від 24.05.2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 16. – с. 73.
13. Чупрій Л. В. Ювенальна юстиція і Україна / Л. В. Чупрій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sd.net.ua/2012/07/12/yuvenalnaya-yusticiya-i-ukraina.html>.
14. План заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1039-р від 12.10.2011 р. // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 208.
15. Про Національну поліцію: Закон України № 580-VIII від 02.07.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015 р. – № 40–41. – с. 1970.
16. Про пробацію: Закон № 160-VIII від 05.02.2015 р. // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 13. – ст. 93.
17. Про затвердження плану заходів з виконання у 2016 році Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 590-р від 23.08.2016 р. // Урядовий кур'єр. – 2016. – № 177.
18. Про медіацію: Проект Закону від 17.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.
19. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – с. 20.
20. Крестовська Н. ЗА – Кримінальна чи ювенальна юстиція? / Н. Крестовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://4vlada.com/rivne/11688>.
21. Про судоустрій і статус суддів: Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – ст. 545.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017.

Сергій Гречанюк,

*доктор юридичних наук, доцент
завідувач кафедри Тернопільського
національного економічного університету*

ADMINISTRATIVE ACTIVITY AS PART OF ACTIVITY OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES OF UKRAINE

Referring to the analysis of various problems of activity of different law enforcement agencies it is necessary to start from already traditional for modern legal science issues of existence and functional affiliation of the system of law enforcement agencies. The complexity of this issue is not so much in the affiliation of a particular body to the system of law enforcement agencies, but in the dynamics of the processes of law enforcement system in general. Recently in Ukraine different structures were created. Some of them received part of functions of previously existing bodies, others - are completely new and perhaps are more relevant and more general. However, practical ability of the first and the second, on the one hand, the dynamics of law enforcement processes, new challenges of statehood, on the other hand, create the need for improvement of many aspects of functioning of law enforcement agencies.

K. I. Beliakov considers administrative activity of law enforcement agencies as activity aimed at performance of functions of organization of work in the structures as such (solution of departmental tasks) and law enforcement functions of the state directly related to the objectives of prevention and combating offenses and has general social character [1].

The problem of proper understanding of law enforcement agency as a holistic theoretical notion, in our opinion, is not so acute, because general theory of law enforcement activity has developed sufficient number of them. Among these approaches we should mention the understanding of such scientists as V. I. Hoyman and V. V. Lazarev, who considered law enforcement agencies as part of the state mechanism, which in accordance with the distribution of power in the country is specially created for the protection of constitutional rights and freedoms of citizens, their association from unlawful trespass and arbitrariness, social support of democratic law and order, which use for this purpose specific legal methods, including force and associated with it control, – supervision and preventive regulation [2, p. 5; 3, p. 55–72]; V. Y. Piotrowski, who believed that law enforcement agencies are state bodies, carrying out specialized law enforcement activity, which ensures protection of rights, freedoms and legal interests of citizens, society and state institutions [4]; M. M. Burbyky, who using the works of O. S. Zakharov, V. S. Kowalski noted that the term «law enforcement» is relatively new. It appeared in the former Soviet Union in the early 1960s for replacement of the term «punitive bodies». Today law enforcement agencies, according to him, are jurisdictional bodies authorized by the state to perform in accordance with the law functions or tasks of protection of legal order, investigation or prevention of violations of law, restoration of violated rights, protection of national (state) security, *maintenance* of law and *order*, ensuring legitimacy [5, p. 12; 6, p. 21–25]; M.I. Melnyk and M.I. Khavroniuk, who considered that to law enforcement agencies belong only those public authorities, which acting within criminal procedure or administrative procedure combat crimes and offenses, have legal responsibility solely in the sphere of public law. To such they include: courts, prosecutors, police, tax police, Security Service of Ukraine, State Security Department, Border Troops, military service of the Armed Forces of Ukraine, State Customs Service, *State Fire Supervision* Bodies etc.[7, p. 31–32]; I.A. Serdiuk who considers activity of law enforcement agencies through the system of their relationships, at the same time he states that law enforcement relations – is legal form of social interaction of legally capable persons, which has imperious character, determined by the fact of commission of the offense and aims to restore violated rights, bring the offender to a certain type of legal responsibility and enables compulsory execution of subjective legal obligation prescribed by law or contract and through law enforcement act [8, p. 173–174]; Y. O. Zahumenna, who states that in contrast to other systems of government bodies, the system of law enforcement agencies does not have traditional organizational structure, such as the system of executive bodies, and is an integrated system, systemic factor of which is not structural (organizational) but functional criteria – directly law enforcement activity that is determined by their common functions, which consist mainly in the protection of rights [9, p. 145–150]; A. M. Kuchuk, who under law enforcement agencies understands specially authorized state bodies endowed with public authority for the purpose of professional exercise under and in accordance with the law, and in cases established by law – in the appropriate

procedural form with the use of legal remedies aimed at protection of rights and freedoms of man and citizen, law and order, all social relations regulated by law [10, c. 166–167]; O. V. Tyurina, which states that law enforcement system is a set of specialized state bodies which carry out law enforcement activities. Law enforcement activity is system-forming factor of the association of law enforcement agencies (types of law enforcement types) into a system, which intended purpose is comprehensive and complete protection of fundamental rights, freedoms and legitimate interests of man and citizen [11, p. 164]; T. O. Pikulia, who states that law enforcement authorities are main subjects of law enforcement activity. They include bodies, which perform along with secondary (subsidiary) one or more main law enforcement functions that are crucial in their work (prophylactic, protective, resocialization, operational-search, investigation of crimes, court proceedings, consideration of cases concerning administrative offenses, consideration of cases concerning financial and administrative economic offenses, enforcement of sentences, decisions, rulings and orders of courts, resolutions of bodies of inquiry and pretrial investigation and prosecutors) [12, p. 179] etc. Generalization of these provisions allows to speak about specific purpose of aforementioned bodies, which, in our opinion, are expressed in features of law enforcement agencies. In turn, the latter has its own peculiarities, which in general determine its nature and specifics of its institutional expression – law enforcement authority. Firstly, and perhaps the main feature – social importance of this activity, since a wide range of tasks insures organization of many social relations and in general peaceful coexistence of people; secondly, this type of activity is carried out by people – by law enforcement officials. This feature primarily indicates the possibility of subjective perception of different processes and potential abuse, which mainly negatively characterizes it. Reduction of subjectivity in law enforcement activity is a guarantee of increase of the level of legitimacy and must be achieved through the use of a larger number of technical devices, automation of certain processes and increase of means of control; thirdly, the purpose of this activity is to regulate relations in order to protect subjective rights, as well as encourage people to fulfill their duties under the law. That is law enforcement activity is poised on the brink of conflict of public interest (factual possibility of some people to violate the rights of others) and does not allow going beyond the law, which is achieved via regulation, prevention and bringing to responsibility as a result of violation of existing regulations; fourthly, priority of law enforcement bodies over other state and private institutions, because they actually have to reflect the position of the state in the field of law enforcement, which is extremely important guarantee for the existence of any state. In addition, endowing the law enforcement agencies with special tasks, state also gives them special powers which are different from others, and in some cases, subject to compliance with special procedure can interfere in the private sphere; Fifthly, inefficient system of law enforcement bodies determines the appearance of uncontrollable social processes which result in a surge in deviant behavior of its individual members, identification of law enforcement agencies with public authorities, that, as a consequence, leads to the aspirations of society to change the latter. Thus, law enforcement agencies to some extent reflect the state of public perception of the government. That is why law enforcement agencies should be under the constant attention of the state.

Speaking about the features of administrative activity of law enforcement agencies, then O. V. Jafarova quite rightly highlights the following features: firstly, its state-imperious character – exercising their administrative powers on behalf of the state, law enforcement officials are authorized to supervise the observance of established rules of conduct, *to make a legal assessment* of actions of people, detect violations and respond to them in accordance with applicable legislation. Law enforcement agencies give binding instructions within their jurisdiction and are eligible to apply coercive measures provided by current legislation. Secondly, administrative activity of law enforcement agencies is subordinated. It is carried out according to the requirements of laws and other legal acts and is constructed in accordance with the purposes and within the limits set by law, as well as through the use of appropriate legal remedies. During implementation of these activities the police officers are obliged to act according to the rule: legitimate is everything that is permitted by law and meets its objectives. Thirdly, administrative activity has also executive-prescriptive character: its main goal is the implementation of the current legislation on matters within the competence of law enforcement agencies. At the same time for proper exercise of its executive functions they are endowed with governmental competence, which envisage the possibility of the use of measures of administrative influence. Fourth, its preventive orientation. During its implementation the tasks of prevention of crimes and their harmful consequences are solved. Such preventive orientation is ensured through identification and elimination of causes of perpetration of offenses and conditions, which promote them. Fifthly, accountability and controllability - this feature means the presence of right of separate state bodies, public organizations, members of parliament and local councils to monitor compliance with legality in the activities of law enforcement agencies [13].

The feature of content of legal relations law is that law enforcement or jurisdictional authority, being mostly authorized party of aforementioned legal relationships for solving its tasks and implementation of functions stipulated by these tasks endowed with public authority, representing the dialectical unity of legal rights and legal obligations of state body and officials of this body. Obligated party of legal relations (physical or legal person who committed the offense), respectively, endowed with corresponding legal rights and legal obligations of state body, employees and officials person of this body[14, p. 180]. Traditionally, when talking about the system of law enforcement bodies, scholars[15] give examples of its references in normative acts. The Law of Ukraine «On State Protection of court employees and law enforcement officials» to the list of law enforcement attributes: prosecution authorities, internal affairs, security service, military service in the Armed Forces of Ukraine, customs agencies, state border protection, tax authorities, penal institutions, state control and audit service, fisheries bodies, bodies of the state forest protection, bodies that carry out law enforcement functions[16]. The Law of Ukraine «On democratic civilian control over the military and law enforcement agencies of the state» law enforcement agencies defines as « public authorities, which according to the law carry out law enforcement functions» [17]. The Law of Ukraine «On the fundamentals of National Security of Ukraine» law enforcement authorities defines as public authorities, entrusted with implementation of law enforcement functions by the Constitution and laws of Ukraine. The last are fighting criminality, ensure protection and rescue of population in case of emergency situations of technogenic and natural character [18]. Different understanding of law enforcement system in the regulatory context negatively affects the ability to properly understand the nature of their activities and accordingly often to build their activities improperly. For example, inclusion the state control and revision service, fisheries, state forest protection in law enforcement system is clearly a relic of the Soviet model of structure of government bodies and requires transformation taking into account modern trends in the development of public administration.

In summary, we should note the following.

1. Administrative activity of law enforcement agencies is not limited to activity associated with ensuring public order and ensuring the rights of citizens, as it is now generally considered in scientific works.

2. Law enforcement agencies in Ukraine are now experiencing a time of active reforms and require new approaches to the organization and activities. The issues of administrative activity are available in activities of virtually all law enforcement agencies. Its feature is that it is impossible to determine typical forms and methods, which would be the same for all law enforcement agencies. Some of them are endowed with the ability to perform administrative and jurisdictional activity, others - are characterized by solely management activity, the third - by the supervisory activity. Some of them combine several of these characteristics.

3. The issue of system of law enforcement agencies is too developed in modern legal science and does not require additional attention. In our opinion, on this issue it is necessary to state the renewal of this system through exclusion from it explicit rudiments of the Soviet system and integration of new law enforcement agencies into it, in particular, this concerns the system of anti-corruption bodies, bodies of investigation etc.

4. The issue of administrative activity of law enforcement agencies needs further improvement through the formation of organizational algorithms, through which analysis of real influence of these bodies on the processes of combating offenses is carried out, identification of issues that are characteristic for a particular body and prevention of their occurrence in the activity of another body, development of specific organizational and managerial procedures, which will contribute to implementation of joint activities, implementation of the assigned tasks.

Reference

1. Belyakov K. I. Deyaki pytannya informatsiyoi polityky pravookhoronnykh orhaniv Ukrayiny u period informatyzatsiyi [Elektronnyy resurs] / K. I. Belyakov. – Available at : <http://www.srime-research.ru/library/beliakov.htm> [in Ukrainian].
2. Goyman V. I. Pravookhranitel'nyye organy v Sovetskom pravovom gosudarstve. Ponyatiye, sistema, napravleniya sovershenstvovaniya / V. I. Goyman, V. V. Lazarev // Teoreticheskiye i organizatsionno-pravovyye problemy primeneniya nakazaniya : sbornik nauchnykh trudov. – Ufa, 1990. – S. 3–16 [in Russian].
3. Goyman V. I. Pravookhranitel'nyye organy v mekhanizme pravovoy gosudarstvennosti / V. I. Goyman, V. V. Lazarev // Pravovoye gosudarstvo: problemy formirovaniya. – Krasnoyarsk : Izd-vo Krasnoyarskogo universiteta, 1991. – S. 55–72. [in Russian].
4. Piotrovskiy V. YU. Pravookhranitel'naya sistema v usloviyakh formirovaniya pravovogo gosudarstva v Rossii (Istoriko-pravovoy i teoretiko-pravovoy aspekty) : dis. ... kand. yurid. nauk : spets. 12.00.01 «Teoriya i istoriya gosudarstva i prava; istoriya pravovykh ucheniy» / Piotrovskiy Vladislav Yur'yevich ; Severo-Zapadnaya akademiya gosudarstvennoy sluzhby. – SPb., 2003. – 154 s. [in Russian].

5. *Sud, pravookhoronni ta pravozakhysni orhany Ukrayiny : pidruchnyk / O. S. Zakharova, B. C. Koval's'kyy, V. C. Lukoms'kyy ta in. ; vidp. red. V. Malyarenko. – 3-tye vyd., pererobl. i dopovn. – K. : Yurinkom Inter, 2007. – 352 s. [in Ukrainian].*
6. *Burbyka M. M. Mizhnarodnyy dosvid administratyvno-pravovoho zabezpechennya vzayemodiyi pravookhoronnykh orhaniv / M. M. Burbyka // Nauka i pravookhorona. – 2013. – № 2(20). – S. 21–25 [in Ukrainian].*
7. *Mel'nyk M. I. Pravookhoronni orhany ta pravookhoronna diyal'nist' : navch. posib. / M. I. Mel'nyk, M. I. Khavrornyuk. – K. : Atika, 2002. – 576 s. [in Ukrainian].*
8. *Serdyuk I. A. Pravookhoronni vidnosyny: ponyattya, yikh osoblyvosti ta vydy : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 «Teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh i pravovykh uchen'» / Serdyuk Ihor Anatoliyovych ; Kyyivs'kyy natsional'nyy universytet vnutrishnikh sprav. – K., 2008. – 200 s. [in Ukrainian].*
9. *Zahumenna YU. O. Pravookhoronni orhany: ponyattya, oznaky, funktsiyi, osoblyvosti diyal'nosti / YU. O. Zahumenna // Pravo i bezpeka. – 2010. – № 3. – S. 145–150 [in Ukrainian].*
10. *Kuchuk A. M. Teoretyko-pravovi zasady pravookhoronnoyi diyal'nosti v Ukrayini : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 «Teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh i pravovykh uchen'» / Kuchuk Andriy Mykolayovych ; Instytut zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – K., 2007. – 213 s. [in Ukrainian].*
11. *Tyurina O. V. Suchasni systemy pravookhoronnykh orhaniv (porivnyal'no-pravove doslidzhennya) : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 «Teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya pravovykh i politychnykh vchen'» / Tyurina Oksana Volodymyrivna ; Natsional'na akademiya vnutrishnikh sprav Ukrayiny. – K., 2001. – 184 s. [in Ukrainian].*
12. *Pikulya T. O. Pravookhoronni orhany v mekhanizmi derzhavy Ukrayiny (teoretyko-pravovi pytannya funkcionuvannya) : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 «Teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh i pravovykh vchen'» / Pikulya Tetyana Oleksandrivna ; Natsional'na akademiya vnutrishnikh sprav Ukrayiny. – K., 2004. – 203 s. [in Ukrainian].*
13. *Dzhafarova O. V. Sutnist' ta napryamky administratyvnoyi diyal'nosti pravookhoronnykh orhaniv Ukrayiny [Elektronnyy resurs] / O. V. Dzhafarova. – Available at : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/3678/%CE..> [in Ukrainian].*
14. *Serdyuk I. A. Pravookhoronni vidnosyny: ponyattya, yikh osoblyvosti ta vydy : dys. ... kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.01 «Teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh i pravovykh uchen'» / Serdyuk Ihor Anatoliyovych ; Kyyivs'kyy natsional'nyy universytet vnutrishnikh sprav. – K., 2008. – 200 s. [in Ukrainian].*
15. *Il'chenko O. V. Vyznachennya systemy derzhavnykh pravookhoronnykh orhaniv Ukrayiny ta yikh mistse v systemi orhaniv derzhavnoyi vlady [Elektronnyy resurs] / O. V. Il'chenko. – Available at : <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/22651/5/11iovodv.pdf> [in Ukrainian].*
16. *Pro derzhavnyy zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv : Zakon Ukrayiny vid 23 hrudnya 1993 roku № 3781-XII // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – 1994. – № 11. – St. 50. [On State Protection of court employees and law enforcement agencies: Law of Ukraine of December 23, 1993 № 3781-XII // Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. – 1994. – № 11. – St. 50.]*
17. *Pro demokratychnyy tsyvil'nyy kontrol' nad Voyennoyu orhanizatsiyeyu i pravookhoronnymy orhanamy derzhavy : Zakon Ukrayiny vid 19 chervnya 2003 roku № 975-IV // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – 2003. – № 46. – St. 366. [On democratic civil control over the military and law enforcement agencies of the state: Law of Ukraine of June 19, 2003 № 975-IV // Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. – 2003. – № 46. – St. 366.]*
18. *On the fundamentals of National Security of Ukraine: Law of Ukraine of June 19, 2003 № 964-IV // Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. – 2003. – № 39. – St. 351 [Pro osnovy natsional'noyi bezpeky Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 19 chervnya 2003 roku № 964-IV // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – 2003. – № 39. – St. 351.]*

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017.

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО.

УДК 346.93:347.91

Мар'яна Вербіцька,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри конституційного, адміністративно-
го та фінансового права Тернопільського
національного економічного університету

«Я був розорений тільки двічі: перший раз,
коли програв судову справу, а другий – коли виграв суд.
А тому краще погана мирова угода, ніж гарний процес»

Вольтер

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА УКЛАДЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Досліджено правову природу, особливості мирової угоди, порядок укладення та виконання мирової угоди. Прیدілено значну увагу розгляду затвердження мирової угоди під час здійснення судочинства у господарських справах. Проаналізовано окремі проблеми застосування мирової угоди на практиці.

Ключові слова: мирова угода, новація, укладення, затвердження та виконання мирової угоди.

Вербицкая М.

Некоторые аспекты правовой природы и заключение мирового соглашения в хозяйственном процессе

Исследуются правовая природа, особенности мирового соглашения, порядок заключения и исполнения мирового соглашения. Большое внимание уделено утверждению мирового соглашения при совершении судопроизводства в хозяйственных делах. Проанализированы отдельные проблемы применения мирового соглашения в практике.

Ключевые слова: мировое соглашение, новация, заключение, утверждение и исполнение мирового соглашения.

Verbitska M.

Some aspects of legal nature and the concluding of the settlement agreement in the commercial process

It has been investigating the legal nature, features like transaction settlement, the procedure for concluding and implementing settlement agreement in the article. The great attention is devoted to pointing out of the approval of the settlement agreement during the proceeding in commercial matters. Analyzed Some problems of application of the settlement agreement in practice are analyzed.

Keywords. settlement agreement, novation, concluding, approval and implementing settlement agreement.

Постановка проблеми. Правова природа мирової угоди в господарському процесі є дискусійною. У той же час переваги її укладання на стадії судового розгляду справи є беззаперечними, особливо у господарському процесі, адже його учасники наділені високим ступенем автономії волі і широким полем їх

розсуду щодо розпорядження належними їм правами. Крім того, зрозуміло, що основним пріоритетом для суб'єктів господарювання, які найчастіше і є сторонами в спорах, що вирішуються господарськими судами, завжди буде максимальне збереження грошових активів чи забезпечення оптимальних умов для ведення бізнесу. Тому вважаємо, що цьому правовому інституту з точки зору господарського процесуального права слід приділити значну увагу як науковцям, так і законотворцям.

Стан дослідження. Мирова угода у господарському процесуальному праві була предметом дослідження процесуалістів. На дисертаційному рівні в Україні мирова угода була досліджена лише крізь призму цивільного процесуального права та як інститут у провадженні у справі про банкрутство. Свої статті проблематиці мирової угоди в господарському процесі присвячували О. Євсєєв, І. Жигалкін, А. Згама, О. Присяжнюк, О. Чупрун, В. Шапіро, Є. Ятченко тощо. У той же час слід відзначити, що практика застосування мирової угоди в господарських спорах виявляє коло прогалин у регулюванні її укладення, затвердження та виконання, а тому це питання потребує подальших наукових досліджень.

Метою є з'ясування правової природи мирової угоди у господарському процесі, дослідження порядку укладення мирової угоди сторонами та виявлення пов'язаних з цим особливостей.

Виклад основного матеріалу. Мирова угода може бути укладена як у досудовому порядку, так і в суді, або ж на стадії виконання судового рішення. Найбільш «безболісним» розв'язанням господарського конфлікту, звичайно, є домовленість сторін без порушення провадження у справі господарським судом. У цьому розрізі варто відмітити, що українське законодавство мало би бути прогресивнішим і регламентувати медіативні процедури, які могли б застосовуватись сторонами для конфлікту. Однак із власного практичного досвіду хочемо відзначити, що вважаємо укладення мирової угоди і під час судового розгляду справи своєю перемогою.

Укладення мирової угоди доцільно в силу, як мінімум, трьох обставин. По-перше, швидке вирішення конфлікту позбавляє сторони від подальшої необхідності ходити в суди, подавати скарги, нести додаткові витрати тощо. По-друге, в монополізованій економіці України іноді надзвичайно важливо зберегти конструктивні відносини зі своїми партнерами по бізнесу, навіть якщо в якийсь момент вони не були безхмарними. Укладення мирової угоди сприяє відновленню порушеного правового миру між позивачем і відповідачем, даючи тим самим можливість продовжити взаємовигідну співпрацю. При використанні такого методу вирішення спорів «фактор репутації та збереження відносин з контрагентом стає більш важливим, ніж одномоментне задоволення своїх інтересів у судовому порядку із втратою перспектив подальшої співпраці». По-третє, органи господарської юрисдикції звільняються від величезних витрат часу, сил і засобів на розгляд значної кількості спорів, що дає можливість зосередитися на більш складних справах. Таким чином, у тріаді держава (в особі господарського суду) – позивач – відповідач при нормальному застосуванні цього інституту, мабуть, кожен досягає бажаного результату; в цьому сенсі мирова угода – безперечно, важливий і потрібний засіб. Проблема тільки в тому, щоб визначитися, наскільки існуючий в Україні правовий режим мирових угод відповідає доктринальним уявленням і потребам юридичної практики [1].

Проблема щодо застосування мирової угоди, на наш погляд, насамперед полягає у двоїстості її правової природи та, відповідно, різному тлумаченню її сутності.

С. Фурса та Є. Фурса пропонують розглядати мирову угоду як двосторонню угоду між позивачем та відповідачем, при укладанні якої вони фактично заново визначають свої права та обов'язки у спірних правовідносинах [2, с. 144]. М. Рожкова, російський процесуаліст, який присвятив монографічне дослідження вказаному інституту, визначає її як договір, що укладається сторонами з метою захисту своїх суб'єктивних прав, в силу якого сторони зобов'язуються надати зустрічне задоволення для недопущення виникнення (або врегулювання такого, що вже розпочався) спору між ними [3, с. 172].

О. Бортнік сформулювала наступне визначення мирової угоди – це процесуальний акт, яким припиняється цивільно-правовий спір (чи господарський – *авт.*) на основі взаємоузгодженої волі сторін шляхом визнання судом. Крім того, мирова угода втілюється у певній процесуальній формі: ухвалі про визнання мирової угоди та закриття провадження у справі [4, с. 6].

Таку ж позицію відстоює Вищий господарський суд (далі – ВГС) України. У п. 1 свого Інформаційного листа від 9 квітня 2009 р. ВГС чітко й недвозначно роз'яснив, що мирову угоду не можна розглядати як договір у цивільно-правовому розумінні й визнавати недійсним у процедурах позовного провадження, тому що порядок її укладання й затвердження регламентовано відповідними положеннями ГПК [5]. Мирова угода й відповідна їй ухвала господарського суду стають як би процесуально неподільними. У розвиток цієї ідеї Верховний Суд України (палата в господарських справах) у постанові від 20 січня 2009 р. у справі за позовом «Центр Будінвест» до «Спецавтобуд» підкреслив, що затвердження господарським судом миро-

вої угоди сторін з одночасним припиненням провадження у справі є одноактною (нерозривною) процесуальною дією, а тому не може розцінюватися як два самостійних акти – окремо щодо мирової угоди і щодо припинення провадження у справі [6].

На наш погляд, концепція сприйняття мирової угоди як, насамперед, процесуального інституту є позитивною, однак все ж ознаки правочину їй також притаманні.

Крім того, вважаємо за необхідне з'ясувати, чи можна мирову угоду розглядати як новацію. Адже це впливає на наслідки її укладання та затвердження господарським судом.

Відповідно до ст. 604 ЦК України новація – це припинення зобов'язання за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами. Для сторін господарського спору дуже важливим є те, що новація припиняє додаткові зобов'язання, пов'язані з первісним зобов'язанням, якщо інше не встановлено договором. Тобто якщо зобов'язання стосувалося, наприклад, невиконання чи неналежного виконання господарського договору, то мирова угода могла б припинити право на звернення до суду з позовом про стягнення неустойки, інфляційних та трьох відсотків річних у випадку укладення мирової угоди (якщо її розглядати як новацію) щодо основного зобов'язання за договором.

Статті 22 78 ГПК України дозволяють сторонам у господарському процесі укласти мирову угоду, при цьому вимагаючи лише дотримання законності цієї процесуальної дії, а саме: мирова угода повинна стосуватися лише прав і обов'язків сторін щодо предмета спору; у представників сторін повинні бути повноваження на укладення мирової угоди; господарський суд має роз'яснити сторонам наслідки затвердження мирової угоди (ст. 78 ГПК).

Вважаємо за доречне відзначити, що новий проект ГПК України у ст. 193 регламентує процедуру укладання і затвердження мирової угоди. І нова редакція висвітлює дещо іншу концепцію розуміння мирової угоди в господарському процесі відповідно до ч. 1 сказаної статті мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, якщо мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб [7].

Вважаємо таку позицію законодавця доволі неоднозначною, оскільки ця норма великою мірою змінить формат мирових угод і «додасть клопоту» суддям при їх затвердженні.

Оскільки багато процесуалістів розглядають мирову угоду як договір, який укладається сторонами з метою припинення спору, на умовах, погоджених сторонами, то, на перший погляд, є всі підстави ототожнювати мирову угоду в господарському судочинстві з новацією.

Проте таке ототожнення недопустиме, оскільки при цьому не враховуються суттєві обставини – мирова угода затверджується господарським судом та існує особливий порядок примусового виконання її умов. Адже в новації суб'єктний склад правовідносин залишається тим же, проте предмет зобов'язання або засіб його виконання замінюються. А мирова угода може укладатися лише щодо предмету спору.

Єдиною процесуальною формою оформлення судового рішення про затвердження мирової угоди може бути ухвала господарського суду. Хоча інколи в судовій практиці можуть допускатися випадки, коли судом при затвердженні мирової угоди виноситься не ухвала, а рішення.

Як приклад можна навести ситуацію, коли позивач звертається до господарського суду з позовом про стягнення основного боргу за договором купівлі-продажу, а також штрафних санкцій та інших нарахувань – пені, штрафу, трьох відсотків річних та інфляційних. У процесі розгляду справи позивач та відповідач доходять висновку, що замість тривалої судової тяганини краще укласти мирову угоду. При цьому в разі узгодження всіх істотних умов угоди виявляється, що сторони судового процесу спромоглися дійти згоди лише щодо суми основного боргу та порядку його погашення. Інші позовні вимоги, заявлені позивачем, сторони вирішили залишити на розгляд господарського суду.

Що має вчинити суд при розгляді подібної мирової угоди, поданої йому на затвердження? Судова практика з цим питанням неоднозначна.

Розглянемо найпоширеніші варіанти оформлення судового рішення за результатами розгляду заяв сторін про затвердження подібних мирових угод.

1. Винесення ухвали про затвердження мирової угоди в частині основного боргу, щодо якого сторони досягли домовленості. Інші позовні вимоги розглядаються судом за суттю, а за результатами розгляду виноситься рішення в цій же справі про їх повне чи часткове задоволення, відмову в їх задоволенні або залишенні цих вимог без розгляду.

2. Винесення рішення, яким затверджується мирова угода та викладається її текст, а також вирішуються, за суттю, інші заявлені позовні вимоги.

3. Винесення судом ухвали про відмову затвердити мирову угоду з тих підстав, що нею не врегульовані всі спірні питання, про які йдеться в позовній заяві.

На наш погляд, останній варіант є цілком очікуваним і правомірним, з огляду на те, що укладаючи мирову угоду сторони фактично самостійно врегульовують спір, що дає можливість суду не розглядати його за суттю, а лише затвердити мирову угоду, роз'яснивши сторонам наслідки відповідних процесуальних дій та перевіривши, чи є повноваження на вчинення цих дій у представників сторін.

Наведене вище підтверджується й позицією Вищого господарського суду України. Відповідно до абз. 8 п. 3.9.6 Роз'яснення президії ВГСУ № 02-5/289 від 18.09.1997 р. «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України», господарський суд не затверджує мирову угоду, якщо вона не відповідає закону або за своїм змістом є такою, що не може бути виконана відповідно до її умов, або якщо така угода остаточно не вирішує спору чи може призвести до виникнення нового спору.

Законодавчо неврегульованим є також питання, чи зобов'язаний господарський суд, затверджуючи мирову угоду, викладати її зміст в ухвалі про її затвердження. Стаття 78 ГПК України відповіді на це питання не надає, а лише зазначає, що умови мирової угоди викладаються в адресованих суду письмових заявах.

На практиці непоодинокі випадки, коли господарський суд викладає положення мирової угоди в резолютивній частині ухвали про затвердження мирової угоди або обмежується лише вказівкою про затвердження мирової угоди, підписаної сторонами, та в кращому випадку зазначає деякі з умов угоди. Звісно, при останньому варіанті позивач, як правило, позбавляється права примусово виконати подібну ухвалу про затвердження мирової угоди, пред'явивши її до державної виконавчої служби.

Ми вважаємо, що господарський суд не зобов'язаний викладати в ухвалі про затвердження мирової угоди її текст, узгоджений сторонами. У цьому випадку суд має лише докладно викласти в ухвалі зміст мирової угоди та зазначити всі необхідні реквізити, передбачені Законом України «Про виконавче провадження», щоб ухвала про затвердження мирової угоди могла вважатися виконавчим документом, обов'язковим для виконання судовим виконавцем.

У проєкті ГПК у ст. 193 регламентовано, що укладена сторонами мирова угода затверджується ухвалою суду, в резолютивній частині якої зазначаються умови угоди. Затверджуючи мирову угоду, суд цією ж ухвалою одночасно закриває провадження у справі [7].

Також по-різному господарськими судами вирішується питання про внесення змін до умов мирової угоди, уже затвердженої судом з припиненням провадження у справі. На практиці часто мають місце випадки поновлення провадження у справах, щодо яких провадження було припинено у зв'язку із затвердженням судом мирової угоди, підписаної сторонами. Водночас деякі судами відмовляли у відновленні припиненого провадження та задоволенні заяв позивача та відповідача про затвердження мирової угоди в новій редакції або про внесення змін до попередньо підписаної мирової угоди. При цьому судами робилося посилання на те, що припинене провадження не підлягає поновленню. Така позиція судів заслуговує на увагу, проте вона не підкріплюється положеннями ГПК України.

Так, згідно з ч. 2 ст. 80 ГПК України, у випадках припинення провадження у справі повторне звернення до господарського суду зі спору між тими ж сторонами, про той же предмет і з тих же підстав не допускається. На нашу думку, звернення сторін із заявами про затвердження мирової в новій редакції або про зміну мирової угоди не можна ототожнювати з повторним зверненням до суду. Наведена в зазначеній статті норма скоріше стосується неможливості повторного звернення сторін з аналогічним позовом, а не про зміну мирової угоди чи внесення змін до її умов.

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що від правильного процесуального оформлення судового рішення про затвердження мирової угоди, укладеної сторонами, напряму залежить можливість її подальшого примусового виконання у випадку невиконання цієї угоди добровільно. У контексті порушених питань доречно також констатувати необхідність внесення певних змін до ГПК України, зважаючи на практику його практичного застосування та враховуючи досвід інших країн.

Також потребує наукового аналізу визначення моменту, з якого умови мирової угоди підлягають до виконання. Конкретні дати можуть бути вказані в самій угоді. Однак постає питання: датою закріплення умов мирової угоди слід вважати дату її підписання сторонами чи дату її затвердження ухвалою господарського суду? При цьому необхідно знову ж розмежувати поняття дати затвердження мирової угоди ухвалою господарського суду та дати набрання ухвалою законної сили. На практиці вказані питання можуть мати надзвичайно важливе значення.

Висновки. На наш погляд, майбутнє вітчизняного господарського процесу – за примирними процедурами, різновидом яких є укладення мирової угоди. Проте вкрай важливо, щоб її укладення, затвер-

дження були максимально прозорими, чітко виписаними у господарському процесуальному законодавстві, тому що лише за таких умов, коли суб'єкти господарювання будуть впевнені, що «мир» із протилежною стороною не має ніяких «підводних каменів», вони будуть сміливо йти на компроміси, виходячи зі своїх економічних інтересів. А це, у свою чергу, дозволить економити час та кошти, які витрачаються на судові провадження.

Процесуальне законодавство є дуже динамічним можливо найближчим часом ми будемо аналізувати судову практику застосування новел у правовому регулюванні укладення та затвердження мирової угоди, але всі вони мають базуватися, насамперед, на позитивному вітчизняному та зарубіжному досвіді.

Список використаної літератури

1. Євсєєв О. *Правова природа мирової угоди в господарському процесі* / О. Євсєєв, І. Жигалкін, О. Присяжнюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file:///D:/admin/Downloads/pravovaya-priroda-mirovogo-soglasheniya-v-hozyaystvennom-protssesse-1.pdf>.
2. Фурса С. Я. *Цивільний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т.* / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак ; за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Фурса С. Я.; КНТ, 2007. – 1088 с.
3. Рожкова М. А. *Основные понятия арбитражного процессуального права* / М. А. Рожкова. – М. : Статут, 2003. – 400 с.
4. Бортнік О. *Мирова угода у цивільному судочинстві: автореф. дис ... канд. юрид. наук* / О. Бортнік. – Харків : Б. в., 2007. – 19 с.
5. *Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права: Лист Вищого господарського суду № 01-08/204 від 09.04.2009 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_204600-09.
6. *Про спонукання до виконання зобов'язання Постанова Верховного Суду України № 24/489 від 20.01.2009 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/C2257AC20037CA9AC22578540047A6BA](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/C2257AC20037CA9AC22578540047A6BA).
7. *Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів № 6232 від 23.03.2017 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2017.

Оксана Гнатів,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного
економічного університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЇХ ПРАВ

Досліджено практику реалізації державної житлової політики України щодо забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Здійснено огляд досвіду державної підтримки у сфері житлового будівництва. Подано пропозиції щодо часткового поліпшення житлових умов дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Ключові слова: житлова політика, житло дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, житлове будівництво, житлові умови.

Гнатів О.

Обеспечение жильем детей-сирот и детей, лишенных родительской заботы как способ защиты их прав

Исследована практика реализации государственной жилищной политики Украины относительно обеспечения жильем детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Осуществлен обзор опыта государственной поддержки в сфере жилищного строительства. Поданы предложения относительно частичного улучшения жилищных условий детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки.

Ключевые слова: жилищная политика, жилье детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, жилищное строительство, жилищные условия.

Gnativ O.

The provision of housing for children-orphan and children deprived of parental care as a way of protecting their rights

The article examines the practice of realization of the state housing policy of Ukraine on providing housing to orphans and children deprived of parental care carried out a review of the experience of state support in housing construction. Submitted proposals for partial improvement of living conditions of orphan children and children deprived of parental care.

Keywords: housing policy, housing orphans and children deprived of parental care, housing, living conditions

Постановка проблеми. Одна із найактуальніших проблем сьогодення – забезпечення громадян України житлом. Існує безліч причин, які призводять до погіршення житлової політики в країні загалом та породжують нескінченні черги осіб, які потребують поліпшення житлових умов.

Водночас найбільш проблемними є випадки, коли під загрозою залишитися на вулиці опиняється одна із найбільш вразливих категорій осіб – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

І саме держава як головний гарант забезпечення прав має проявляти турботу про такий дітей і у сфері захисту житлових прав цієї категорії осіб, і в інших сферах, необхідних для їх повноцінного життя та розвитку.

Стан дослідження. Деякі питання зазначеної проблематики розглядалися в роботах окремих авторів, зокрема: М. К. Галянтича, А. І. Дрішлюк, Л. Г. Лічмана, Є. О. Мічуріна, Ю. К. Толстого, Є. О. Харитонова, Ю. С. Червоного, Д. М. Чечота, В. Ф. Чигіра, О. Н. Юніна, В. Ф. Яковлевата ін., разом з тим достатньої уваги цій проблематиці в літературі не приділялось.

Основний виклад матеріалу. Для втілення поставленої мети першочергово досконалим має бути законодавство у цій сфері, адже вчиняючи ті чи інші дії та приймаючи відповідні рішення, органи державної влади та місцевого самоврядування мають дотримуватися вимог, встановлених актами законодавства.

На сьогодні при вирішенні питання щодо захисту житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, законодавство йде двома шляхами: збереження за вказаною категорією осіб вже належного їм на праві власності чи на праві користування житла та надання нового жилого приміщення.

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», за дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також особами з їх числа зберігається право на житло, в якому вони проживали з батьками, рідними до встановлення опіки, піклування, влаштування у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [3]. З цієї норми випливає, що у разі передачі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку чи піклування, влаштування до будинків дитини, дитячих будинків, шкіл-інтернатів, дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей жила приміщення, в якому вони проживали (право користування), зберігається за дітьми протягом усього часу перебування їх в цих закладах, у опікунів чи піклувальників, дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей незалежно від того, чи проживають у жиллому приміщенні, з якого вибули діти, інші члени сім'ї. Необхідність додаткових механізмів захисту права на користування житлом вказаної категорії дітей цілком базується на вимогах закону. Відповідно до ст. 25 Закону України «Про охорону дитинства», діти, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, мають право на особливий захист і допомогу з боку держави [4]. Звертається увага, що законодавець використовує термін «особливий захист». Вказаний захист охоплює певні права дитини, зокрема ст. 3 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» закріплює, що основними засадами державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа є захист майнових, житлових та інших прав й інтересів таких дітей. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», заходи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа гарантуються, забезпечуються та охороняються державою [3].

Окремо слід звернути увагу на те, що суб'єктом захисту дитини-сироти повинен виступати піклувальник. Так, згідно зі ст. 69 Цивільного кодексу України, піклувальник зобов'язаний вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного. Отже, захист дитини-сироти є обов'язком піклувальника.

Захист права дитини можуть здійснювати й органи прокуратури, що випливає зі ст. 36–1 Закону України «Про прокуратуру». Представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні прокурорами від імені держави процесуальних та інших дій, спрямованих на захист у суді інтересів громадянина або держави у випадках, передбачених законом. Підставою представництва в суді інтересів громадянина є його неспроможність через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежена дієздатність самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження. Наявність таких підстав має бути підтверджена прокурором шляхом надання суду відповідних доказів.

Судова практика свідчить про розширення справ щодо намагання власника житла позбавити права користування житлом дітей, зокрема членів власної сім'ї [8]. Так, 07.03.2013 р. Колегія суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Хмельницької області розглянувши скаргу прокурора, який діяв в інтересах захисту неповнолітніх дітей, встановила такі обставини справи. Позивач звернувся до суду з позовом, в якому просив визнати відповідача та четверо неповнолітніх дітей такими, що втратили право користування житловим приміщенням у будинку. Обґрунтування позову базувалося на тому, що відповідач (невістка) з липня 2011 р. проживала разом із дітьми за іншою адресою. Відповідач перебувала з сином позивача у фактичних шлюбних відносинах, була зареєстрована з дітьми у його домогосподарстві. У липні 2011 р. сім'я сина розпалася та відповідач із дітьми виїхала з домогосподарства позивача, придбавши житловий будинок. За таких обставин Рішенням Новоушицького районного суду від 04.12.2012 р. позов було задоволено та визнано відповідача разом з чотирма неповнолітніми дітьми втратившими право на користування житловим будинком. В апеляційній скарзі прокурор із рішенням суду не погодився, посилався на порушення норм матеріального та процесуального законодавства, зокрема вказував на те, що судом не було взято до уваги той факт, що відповідач разом з дітьми упродовж семи років проживала у спірному будинку. Також у скарзі зазначалося, що житло, в якому проживала відповідач з дітьми, не її власність, не впорядковане, отже вибуття зі спірного будинку мало місце з поважних причин. Аналізуючи обставини цієї справи, звернемо увагу, що при захисті права користування житлом дитини були виявлені певні факти (на які посилався прокурор у скарзі): наявність благоустрою у житлі, в якому мешкають діти, та термін фактичного користування житлом, що має значення для визначення зв'язку дитини з житлом, у якому вона мешкала. Розглядаючи справу в апеляційному порядку, суд задовольнив апеляційну скаргу прокурора [5].

Підається також дискусії такий спосіб захисту житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як надання нового жилого приміщення.

Житловим кодексом Української РСР передбачено, що особам, які повернулися з державного дитячого закладу, від родичів, опікуна чи піклувальника при неможливості повернення займаного раніше жилого приміщення жале приміщення надається позачергово.

Громадяни, які мають право на позачергове одержання жилих приміщень, включаються до окремого списку.

Аналогічні положення містяться і у Правилах обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов та надання їм жилих приміщень в Українській РСР, затверджених постановою Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради № 470 від 11 грудня 1984 р.

Слід зазначити, що житлові приміщення вказаним особам надаються виконавчим комітетом ради за останнім постійним місцем проживання.

Як показує практика, визначення останнього постійного місця проживання дитини є достатньо дискусійним питанням. Одні фахівці вважають, що таким місцем є місце походження дітей, інші – місце їх перебування.

Цікавим і ще більш дискусійним, на наш погляд, постає питання щодо надання нового жилого приміщення внутрішньо переміщеним дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, які досягли 16-річного віку.

Кабінет Міністрів України на своєму засіданні 23 серпня 2016 р. затвердив проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа», яким ініціюється внесення змін до ст. 39 Житлового кодексу Української РСР; до ст. 25 Закону України «Про охорону дитинства»; до ст. 33 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»; до ст. 10 Закону України «Про житловий фонд соціального призначення».

Зміни, про які йдеться, спрямовані на реалізацію права внутрішньо переміщених дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які досягли 16-річного віку, а також осіб з їх числа, бути зарахованими на квартирний та соціальний квартирний облік за місцем взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб. Завдяки таким змінам особи зазначених категорій можуть скористатися своїм правом на взяття на квартоблік за місцем взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, оскільки їхнім місцем походження є тимчасово окупована територія України або район проведення антитерористичної операції.

Висновки. Захист права дитини на користування житлом може здійснюватися батьками або особами, що їх замінюють, службою у справах дітей, прокурором.

Якщо говорити саме про захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, то складається враження, що неабияку увагу слід звернути на бажання та моральні переконання цих дітей щодо місця надання згаданого житла. Недоречним буде переселити таку дитину в іншу незнайому їй місцевість, відірвавши її тим самим від звичного та обжитого місця її тогочасного перебування. Дискусія щодо визначення останнього постійного місця проживання дитини при взятті на квартоблік є досить доречною, проте варто відзначити, що сьогодні на законодавчому рівні закріплений обов'язок держави в особі відповідних її органів дбати про захист житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Тому норму щодо врахування думки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування щодо надання їм житла необхідно прописати чітко в чинному законодавстві України.

Треба пам'ятати, що турбота держави загалом, та її окремих представників зокрема, має замінити таким дітям саме сімейне виховання, батьківське піклування та турботу, які є такими невід'ємними складовими для формування її особистості та майбутнього життя.

Список використаної літератури

1. Конституція України. Закон № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>.
2. Сімейний кодекс України. Закон № 2947-III від 10.01.2002 р. (Поточна ред. від 04.02.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-16>.
3. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» № 2342-IV від 13.01.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>.

4. Закон України «Про охорону дитинства» № 2402-III від квітня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2402-16>.
5. Рішення Колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Хмельницької області за справою № 2212/1512/2012 від 07.03.2013 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30368844>.
6. Зілковська Л. М. Проблеми захисту прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на житло / Л. М. Зілковська // Університетські наукові записки. – 2008. – № 4. – С. 136–140. – (сер. юридична).
7. Коваль О. В. Державні гарантії забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / О. В. Коваль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – Вип. 1. – С. 184–192. – (Сер. юридична).
8. Мовчан О. В. Захист права дитини на користування житлом / О. В. Мовчан // Часопис Академії адвокатури України. – 2015. – № 3(28). – С. 75–80.
9. Черновалюк Ю. Ю. Проблеми збереження житлових та майнових прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та шляхи їх вирішення / Ю. Ю. Черновалюк // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3. – С. 67–71.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2017.

Ольга Зигрій,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного
економічного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Розглянуто актуальні організаційні та правові проблеми використання та охорони земель, зроблено висновки та надано пропозиції щодо удосконалення земельних відносин та системи землекористування.

Ключові слова: організаційно-правове забезпечення, земля, ґрунти, земельні ресурси, природні умови, охорона земель.

Зыгрий О.

Организационно-правовой аспект использования и охраны земель

Рассмотрены актуальные организационные и правовые проблемы использования и охраны земель, сделаны выводы и поданы предложения по усовершенствованию земельных отношений и системы землепользования.

Ключевые слова: организационно-правовое обеспечение, земля, почвы, земельные ресурсы, природные условия, охрана земель.

Zygrii O.

Organizational and legal aspects of using and protection of land

In the work actual organizational and legal problems of use and protection of land are considered, conclusions are drawn and offers on improvement of land relations and land using systems are submitted.

Keywords: organizational and legal support, land, soil, land, natural conditions, land protection.

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграції України регулювання земельних відносин виступає ключовим фактором забезпечення результативності впровадження нових форм і методів державного регулювання, які ціленаправлені на досягнення раціонального використання та охорони земель, створення екологічно безпечних умов для господарської діяльності й проживання громадян. Тривалий процес проведення земельної реформи заклав певні організаційно-економічні основи нового ринкового земельного ладу, при цьому не вирішив основних проблем в земельних відносинах, які є доволі складними й динамічними, та поставлених завдань щодо створення системи раціонального використання та охорони земель. Наслідком цього виступають необґрунтовані підходи до реформування земельних відносин та відсутності науково-методологічної платформи земельної політики в Україні. З-за відсутності цілісної земельної політики, ефективного державного регулювання, належної законодавчої бази земельне питання стало вкрай політизованим, а шляхи переходу землі до рук ефективних користувачів майже заблоковані. Досі у суспільстві відчувається недосконалість державного регулювання земельних відносин, відсутність їх реформування дедалі глибше загострює природоресурсні проблеми забезпечення сталого розвитку держави та її регіонів. Відсутній системний підхід до реформування земельних відносин, законотворчий процес відрізняється розбалансованістю. Законодавча база у сфері правового регулювання земельних відносин проявляється як неузгоджений масив нормативно-правових актів, передусім підзаконного характеру, які не пов'язані між собою та створюють передумови для виникнення численних колізій [17].

Проблематика формування державної політики регулювання земельних відносин, яка спроможна забезпечити ефективне, раціональне землекористування та охорону земель в Україні, потребує нагального розв'язання, зумовлюється актуальністю і це спонукало до вибору теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Впродовж останніх років вітчизняні науковці роблять вагомий внесок у дослідження питань використання і охорони земель. Теоретичні й методичні аспекти раціонального використання та охорони земельних ресурсів в Україні були предметом дослідження багатьох учених, зокрема: Д. Бабміндра, Д. Гнаткович, Д. Добряк, Й. Дорош, В. Другак, В. Горлачук, О. Канаш, В. Кірсанов, О. Ковалів, В. Кулініч, А. Мартин, М. Лавейкін, Л. Новаковський, А. Третяк, М. Ступень А. Сохнич та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми правового забезпечення управління в сфері використання та охорони земель досліджувались у працях Д. І. Бабміндра, І. Ю. Банашко,

Є. Галиновської, Ю. Г. Гуцуляка, О. С. Дорош, П. Ф. Кулинич, А. М. Мірошниченко, А. В. Урсу та ін. Втім окремі аспекти наведеної проблематики потребують додаткового дослідження, оскільки військові дії на Сході України, економічна криза в державі, відсутність організаційно-правової стратегії подолання кризових явищ, недостатність науково-методологічних досліджень зазначених проблем суттєво знижують ефективність використання та охорони земель, що вимагає подальшого розвитку та ґрунтового дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) полягає в поглибленому вивченні низки сучасних питань правового регулювання земельних відносин, зокрема тих, що стосуються використання й охорони земель, а також розроблення пропозицій стосовно їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституція України, виходячи з незамінності землі як природного ресурсу, цілком закономірно визнала її основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави: 2/3 загальної площі сільськогосподарських угідь – це чорноземні ґрунти, які за рівнем природної родючості є найкращими. Чорноземи становлять 8,7% від усіх чорноземів світу.

Україна має унікальний земельноресурсний потенціал і потребує ощадливого, ефективного, раціонального й екологічнобезпечного використання та належної охорони. Україна є однією із найбільших європейських країн, площа якої становить 60354,9 тис. га або 6% території Європи. Сільськогосподарські угіддя становлять близько 19% загальноєвропейських, у тому числі рілля – майже 27%. Український показник площі сільськогосподарських угідь з розрахунку на душу населення є найвищим серед європейських країн – 0,9 га, в тому числі 0,7 га рілля (проти середньоєвропейських показників 0,44 і 0,25 га відповідно). Площа найбільш родючих ґрунтів-чорноземів в Україні становить за різними оцінками від 15,6 до 17,4 млн. га [12].

За роки проведення земельної реформи значні зміни відбулися у структурі земельного фонду України за основними видами угідь та за основними землекористувачами та власниками землі. Площа сільськогосподарських земель зменшилася від 42,0 млн. га у 1990 р. до 41,5 млн. га станом на 01.01.2015 р., тобто на 518,6 тис. га [12, с. 28]. Інше джерело повідомляє, що у 2015 р. зменшення відбулося на 5100 га та станом на 01.01.2016 р. склало 42726,4 тис. га проти 42731,5 тис. га на аналогічну дату 2015 р. [9].

Територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності, що значно перевищує екологічно обґрунтовані межі. На сьогодні спостерігається стійка тенденція погіршення якісного стану ґрунтів, зокрема зменшуються запаси гумусу, вміст поживних речовин, тривають процеси підкислення, засолення ґрунтів та ерозії, що зумовлює деградацію і опустелювання ґрунтового покриву. Земельні частки (паї), які здані в оренду обробляються як єдині масиви, меж ділянок не існує, польових шляхів для доступу до конкретних ділянок також не організовано.

Така господарська освоєність земельного фонду без належних заходів щодо його охорони і відтворення як виробничого ресурсу та важливої складової навколишнього природного середовища призвела до прогресуючої деградації земель.

Суттєві проблеми виникають при проведенні реформи з охороною земельного фонду. У процесі перерозподілу земель порушено сівозміни, подрібнено земельні масиви сільськогосподарських угідь, втрачено рубезжі та елементи контурно-меліоративної організації території. Велике занепокоєння викликає той факт, що нові агроформування, створені на засадах орендних відносин, все ще практикують короткострокову оренду, яка зумовлює виснаження родючості ґрунтів, погіршує якісний стан земель. Право селян розпоряджатися своєю власністю обмежується мораторієм на продаж власних земельних ділянок.

Заслуговує на увагу доповідь академіка Я. М. Гадзало, де проаналізовано негативні наслідки тривалого мораторію запровадження ринку обігу земель та наголошено на важливості створення правової бази для побудови ефективної системи земельного іпотечного кредитування та розвитку інвестування, спрямованих на підтримку дрібного і середнього виробника, а також на забезпечення жорсткого державного контролю за збереженням земель, відновлення їх родючості. На цей час родючість ґрунтів експлуатуються іншими особами, тобто не власниками земельних ділянок, тому основне завдання земельної реформи – це раціональне використання та охорона земель, яке реалізується надто повільно.

Слід зауважити, що у сьогоднішніх умовах не застосовуються проекти землеустрою з контурно-меліоративною організацією території. Це призводить до масового порушення сівозмін, ґрунтозахисних систем землеробства.

Основні принципи раціонального використання й охорони земельних ресурсів, що являються фундаментом ефективної земельної політики та без яких неможливі трансформаційні процеси, відображені в Законі України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. У Законі зазначено, що землекористувачі та власники землі, суб'єкти земельних прав зобов'язуються ефективно використовувати землю за її цільо-

вим призначенням, сприяти підвищенню родючості ґрантів, застосовувати природоохоронні технології виробництва, не допускати погіршення екологічної ситуації на території внаслідок виробничо-господарської діяльності. Однак останнім часом не в повній мірі виконуються положення ст. 166 Земельного кодексу України та Закону України «Про охорону земель» щодо рекультивативі порушених земель.

Одним із головних елементів використання й охорони земель є розробка робочих проектів землеустрою, впровадження яких має забезпечити поліпшення стану земель всіх категорій й природного доквілля, врегулювати господарську та інші види діяльності у сфері збереження й раціонального використання земель. Слід зауважити, що землевпорядні роботи зводяться лише до розробки проектів відведення земельних ділянок та підготовки документів, які посвідчують права на них. Переважна частина земель природно-заповідного фонду, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення взагалі не забезпечена відповідною документацією стосовно встановлення меж. Слід рахувати, що при складанні проектів землеустрою, які забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін й впорядкування угідь, оптимізація земельних угідь має передбачати розвиток природних територій в агроландшафтах як продовження екологічної мережі на відповідній території шляхом збільшення площі екологостабілізуючих угідь.

Головними проблемами, що гальмують реформування земельних відносин, є:

- незабезпеченість встановлення меж в натурі земель природно-заповідного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, прибережних захисних смуг;
- невідповідність фінансового забезпечення з реалізації заходів земельної реформи;
- недостатнє залучення інвестицій й впровадження прогресивних технологій;
- недостатній контроль за підготовкою й прийняттям рішень у відповідності до чинного законодавства;
- недостатній рівень співпраці між органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування в плані забезпечення ефективного та діючого контролю за раціональним використанням й охороною земель.

Реформування земельних відносин проходить під впливом факторів недосконалості чинного в державі законодавства, а саме: недосконалість державної статистичної звітності; неузгодженість законодавчої й нормативної бази; відсутність державних програм щодо регулювання земельних відносин й охорони земель. Нечітко сформованою є нормативно-правова база щодо використання й оренди землі. Не відповідають якості перетворень елементи земельної реформи: розвиток земельних відносин відображається лише у розпаюванні й виділенні земель у натурі. Останнім часом спостерігається протилежна тенденція – це об'єднання земельних часток (паїв). Деякі категорії земель взагалі не охоплені земельною реформою (близько 10,5 млн. га земель лісового, 2,5 млн. га водного фонду). Поширюються випадки незаконного надання земельних ділянок у власність й користування відповідними державними органами [15, с. 155].

Президент Національної академії аграрних наук України Ярослав Гадзало слушно відзначив, що усі ініціативи щодо запуску ринку землі в Україні мають бути оформлені у вигляді єдиного блоку поправок до Земельного кодексу України, а не у вигляді розрізнених законів [16].

Ринок землі потребує здійснення заходів з використанням правових й економічних важелів регулювання ринкових земельних відносин, що проводяться на засадах поєднання суспільних та приватних інтересів, законності та прозорості проведення земельної реформи. Цінність землі має підвищуватися економічними методами, а саме шляхом пільгового кредитування, диференціювання земельного податку тощо.

Враховуючи вищезазначене, слід звернути увагу на те, що комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості осіб, у збереженні й відтворенні родючості ґрунтів, використанні земель, здійсненні заходів захисту земельних ресурсів від впливу негативних наслідків господарської діяльності людини у правовій доктрині виділяється як економічне стимулювання раціонального використання й охорони земель. У ст. 205 Земельного кодексу України зазначається зміст економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель та відзначається, що:

а) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель;

б) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини;

в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;

г) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини [8].

Закріплені норми визначають регулювання суспільних відносин, які мають місце в процесі виконання комплексу економічних заходів, які покликані забезпечити збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних й набутих якостей земель. Як подає зазначене нижче джерело, застосування економічних важелів впливу на поведінку юридичних та фізичних осіб як суб'єктів земельних правовідносин спрямоване насамперед на позитивне виконання ними обов'язків власників землі й землекористувачів щодо підвищення родючості ґрунтів та збереження корисних властивостей землі, закріплених у статтях 91, 96, 166–168 ЗК України [13].

В той же час органи державної влади та місцевого самоврядування повинні забезпечити створення таких економіко-правових умов, які б заохочували власників землі та землекористувачів добровільно брати участь у виконанні заходів, пов'язаних з раціональним використанням та охороною земель. Ст. 205 ЗКУ надає право громадянам та юридичним особам на податкові та кредитні пільги, виділення їм коштів державного або місцевого бюджету, звільнення їх від плати за земельні ділянки, компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів.

Однак існують певні проблеми щодо окремих норм цієї статті, оскільки підстави та порядок проведення економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель у чинному законодавстві України недостатньо врегульовані.

Згідно з Податковим Кодексом України, більшість податків і зборів сплачуються на регіональному рівні. Проте не можуть забезпечити фінансової автономії місцевого самоврядування, оскільки акумулюються на державному рівні. З цього випливає, що органи місцевого самоврядування не в змозі в повному обсязі вирішувати економічні, соціальні та інші проблеми місцевого значення. Доцільно було б розширити повноваження органів місцевого самоврядування та впровадити дієві механізми, які б дозволили збільшити надходження фінансових ресурсів до місцевих бюджетів. Крім того, перешкодою для розвитку підсистеми оподаткування місцевими податками і зборами є численні прогалини та колізії в податковому законодавстві.

Важливим серед основних принципів правового забезпечення раціонального використання й охорони земель є платність землекористування суб'єктів земельних правовідносин. У земельному праві плата за землю розглядається як метод регулювання земельних відносин з боку органів державної влади й місцевого самоврядування, як обов'язок власників землі та землекористувачів, як основне джерело надходжень до державного та місцевих бюджетів з метою централізації коштів для фінансування програм і проєктів щодо поліпшення якісного стану продуктивних земель та їх охорони від негативного антропогенного впливу [13]. Також виступає самостійним правовим інститутом із закріпленими в чинному законодавстві України сукупністю правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають між власниками землі й землекористувачами. На органи державної влади й місцевого самоврядування покладено обов'язок визначати розмір і порядок плати за використання земельними ресурсами, подальше використання коштів, які надходять від плати за землю, відповідальність суб'єктів плати за землю, контроль за правильністю обчислення та справляння земельного податку й орендної плати.

Принцип платності використання землі для всіх власників землі й землекористувачів є обов'язковим та встановлюється ст. 206 ЗКУ. Друга частина цієї статті встановлює, що плата за землю відбувається відповідно до закону. Проте не є виключенням регулювання плати за землю, яке не може здійснюватися іншими законодавчими чи нормативно-правовими актами та рішенням органів державної влади й місцевого самоврядування, які прийняті у межах їх компетенції. Законодавством також передбачено пільги щодо сплати податків за землю.

Крім Земельного кодексу, плата за землю регулюється розділом XIII Податкового кодексу України та Бюджетним кодексом України, законами України «Про оренду землі», «Про місцеве самоврядування в Україні», про Державний бюджет на поточний рік та іншими. Із внесенням змін до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» в частині плати за землю передбачено наступні умови:

– ставка податку за земельні ділянки, нормативно грошова оцінка яких проведена, встановлюється у розмірі не більше 3% від їх нормативної грошової оцінки, а для сільськогосподарських угідь та земель загального користування – не більше 1% від їх нормативної грошової оцінки;

– коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь (ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ та перелогів) за 2015 р. становив 1,2, а для земель населених пунктів та інших земель несільськогосподарського призначення становить 1,433;

– підставою для нарахування орендної плати за земельну ділянку є договір оренди земельної ділянки. Орендна плата встановлюється при умові, що річна сума платежу не може бути меншою 3% нормативної грошової оцінки; не перевищувати 12% нормативної грошової оцінки; може перевищувати граничний розмір орендної плати у разі визначення орендаря на конкурентних засадах [13].

Висновки з цього дослідження. Підсумовуючи все вище викладене, слід наголосити, що земельне законодавство намагається забезпечити раціональне використання та охорону земель шляхом закріплення особливостей їх правового режиму. Цей режим як результат правового регулювання суспільних земельних відносин з урахуванням природних і соціальних особливостей земель має забезпечувати не тільки інтереси суб'єктів відповідних відносин, а й спеціальний порядок використання земель. Адже створення ринку землі сприятиме стабільності надходження коштів від продажу на земельних торгах у формі аукціону, прямого продажу та податку на землю. Отримання цього доходу дасть змогу спрямовувати кошти на здійснення програм соціально-економічного розвитку, розширити базу оподаткування та збільшити фінансування соціальних потреб.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про Державний земельний кадастр» № 3613-VI від 07.07.2011 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>.
2. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» № 963-IV від 19.06.2003 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15>.
3. Закон України «Про землеустрій» № 858 від 22.05.2003 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.
4. Закон України «Про охорону земель» № 962 від 19.06.2003 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.
5. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-XII від 25.06.1991 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
6. Закон України «Про оцінку земель» № 1378-IV від 11.12.2003 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.
7. Закон України «Про державну експертизу землепорядної документації» № 1808-IV від 17.09.2004 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1808-15>.
8. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
9. Інфографіка: Зміни в структурі земельного фонду України за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/infohrafika-zminy-v-strukturi-zemelnoho-fondu-ukrainy-za-2015-rik/>.
10. Конституція України № 254к/96 від 28.06.1996 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
11. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія / П. Ф. Кулинич. – К. : Логос, 2011. – 688 с.
12. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи / за наук. ред. Л. Я. Новаковського. – К. : Аграр. наука, 2015. – 48 с.
13. Огляд земельного законодавства / Земельний портал України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zem.ua/uk/44-oglyad-zemelnoho-zakonodavstva/2075-zemelnij-kodeks-ukrajini-stattya-205-206>.
14. Податковий кодекс України / Відомості Верховної Ради України, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
15. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення : монографія / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, А. М. Статівка та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. – Х. : Право, 2012. – 448 с.
16. Пропозиція – Головний журнал з питань агробізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://propozitsiya.com/ua/parlamentski-sluhannya-shchodo-obigu-zemel-silgosppryznachennya>.
17. Титаренко Т. Г. Формування та реалізація державної політики регулювання земельних відносин в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Т. Г. Титаренко. – Чернігів, 2016. – с. 252.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2017.

Наталія Ментух,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

Оксана Шевчук,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЛІЗИНГУ

Досліджено класифікації лізингу за різними критеріями, які найбільше зустрічаються в науковій літературі та практиці лізингових відносин. Проаналізовано чинне законодавство про лізинг з даної проблематики. Досліджено наукові погляди та підходи до критеріїв поділу лізингу та обґрунтовано їх особливості.

Ключові слова: лізинг, види лізингу, критерії поділу лізингу.

Ментух Н., Шевчук О.

Теоретические аспекты классификации лизинга

Исследуются различные классификации лизинга по разным критериям, наиболее встречающиеся в научной литературе и практике лизинговых отношений. Проанализировано действующее законодательство о лизинге по данной проблематике. Исследованы научные взгляды и подходы к критериям разделения лизинга и обосновано их особенности.

Ключевые слова: лизинг, виды лизинга, критерии разделения лизинга.

Mentuh N., Shevchuck O.

Theoretical aspects of leasing classification

The article investigates classifications of leasing are on different criteria that are most common in the scientific literature and practice of leasing relationship. Analysis of the current legislation on leasing on this subject. Studied scientific views and approaches to the criteria leasing division and proved their features.

Keywords: leasing, leases, criteria leasing division.

В сьогоднішніх умовах господарювання лізингова діяльність стала сферою прибуткового промислового і банківського бізнесу в більшості розвинених країнах світу. Лізинг – один із найефективніших сучасних фінансових інструментів розширення інвестиційної діяльності.

Для організації і практичного здійснення лізингової діяльності на практиці важливе значення має правильне визначення видів лізингу, форм і способів їх застосування, враховуючи те, що світова практика виробила численні варіанти лізингових відносин.

Слід врахувати і те, що сьогодні однією із актуальних проблем дослідження лізингових відносин є проблема правової класифікації лізингу, яка ще глибинно не вивчалася в юридичній літературі.

Метою нашого дослідження є проведення комплексного науково-теоретичного дослідження класифікації видів лізингу за окремими критеріями.

Проблема класифікації лізингових відносин була предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних вчених економістів та юристів, таких, як: С. Амелін, В. А. Горемікін, В. Д. Газман, В. М. Джуха, Б. В. Дергалюк, О. В. Кабатова, Ю. Н. Лапигін, І. П. Мойсеєнко, І. В. Онім, О. В. Сокольских, Т. Г. Філософова та багато інших.

Проте і досі не проведено чіткої класифікаційної межі між різновидами лізингу, допускається змішування понять, тобто коли для зазначення одного і того ж виду лізингу можуть застосовуватися стандартні поняття, такі, як фінансовий лізинг, капітальний, стандартний тощо.

У вітчизняному законодавстві, а саме в Законі України «Про фінансовий лізинг» від 11.12. 2003 р. [1] не містяться норми, які закріплювали б певні види і форми лізингу. Хоча в попередній редакції Закону

України «Про лізинг» від 16 грудня 1997 р. зазначалося, що залежно від форми здійснення лізинг може бути зворотним, пайовим, міжнародним [2].

Згідно зі ч. 1 ст. 806 ЦК України [3], вітчизняний законодавець виділяє «прямий» і «непрямий» лізинг. Тобто передача у лізинг майна, що належить лізингодавцю, є «прямим» лізингом, а майно, що спеціально придбане для передачі у лізинг лізингоодержувачу – «непрямий» лізинг. Відносини прямого лізингу регулюються загальними положеннями Господарського кодексу та Цивільного кодексу України з урахуванням положень про найм (оренду), а також у відповідних випадках положень про договір купівлі-продажу та положень до договорів поставки. Відносини непрямого ж лізингу регулюються спеціальним нормативно-правовим актом – Законом України «Про фінансовий лізинг».

Крім того, відповідно до ст. 292 ГК України [4], залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів – фінансовий і оперативний. За формою здійснення лізинг може бути зворотним, пайовим, міжнародним тощо.

Варто зазначити, що в ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [5] закріплювався поділ лізингу на оперативний і зворотний.

Податковий кодекс України здійснює поділ лізингових операцій на оперативний лізинг та фінансовий лізинг [6].

Одним із міжнародно-правових актів на сьогоднішній день, в якому відтворено поділ лізингу на види, є Конвенція про міждержавний лізинг [7], відповідно до норм ст. 3 якої основними видами міждержавного лізингу є: фінансовий, оперативний, зворотний, компенсаційний та бартерний, а також інші види лізингу, в залежності від поєднання ознак цих видів.

Взагалі ж в науковій літературі можна віднайти й інші критерії поділу лізингу, кожен з яких має свої характерні особливості. Серед найбільш вживаних критеріїв поділу лізингу ряд авторів виділяють такі, як: обсяг зобов'язань лізингодавця, вид лізингових платежів, суб'єктний склад, строк користування майном, тип майна, розподіл ризиків, територіальна ознака тощо.

Всіх критеріїв поділу лізингу неможливо охопити, однак зупинимося на найбільш вживаних і відомо-браних в юридичній літературі.

Так, наприклад, залежно від типу майна, розрізняють:

- *лізинг рухомого майна* (транспортні засоби, засоби обчислювальної техніки, машини та обладнання для різних галузей промисловості тощо);
- *лізинг нерухомого майна* (будівлі та виробничі споруди).

Відповідно до рівня окупності, виділяють:

- *лізинг з повною окупністю*, при якому протягом терміну дії договору відбувається повна виплата лізингодавцеві вартості орендованого майна (full-payout lease);
- *лізинг з неповною окупністю*, коли протягом дії одного договору окуповується тільки частина вартості орендованого майна (nonfull-payoutlease) [8, с.19].

Залежно від форми лізингових платежів, лізинг буває:

- *грошовий лізинг*, якщо всі виплати проводяться грошми;
- *компенсаційний лізинг* передбачає платежі у формі поставки певних товарів чи надання зустрічних послуг;
- *змішаний лізинг*, який засновується на поєднанні двох попередніх) [9, с. 29].

За методом нарахування лізингових платежів лізинг класифікують на:

- *фіксований* (загальна сума платежів нараховується рівними частками протягом усього терміну договору відповідно до погодженої сторонами періодичності);
- *з авансом* (лізингоотримувач під час укладання договору виплачує лізингодавцю аванс у погодженому сторонами розмірі, а інша частина загальної суми лізингових платежів (за мінусом авансу) нараховується й сплачується протягом терміну дії договору, як і під час нарахування платежів з фіксованою загальною сумою);
- *«мінімальних платежів»* (у загальну суму платежів включаються: сума амортизації лізингового майна за увесь термін дії договору, плата за використані лізингодавцем позикові кошти, комісійна винагорода й плата за додаткові послуги лізингодавця, передбачені договором) [10, с. 92].

За ступенем окупності О. В. Кабатова здійснює поділ на:

- *лізинг із повною окупністю*, де має місце повне відшкодування вартості предмета договору протягом дії правочину;

• *лізинг із неповною окупністю*, коли здійснюється отримання лізингодавцем лише певної частини вартості предмету протягом терміну чинності договору. При використанні операцій лізингу такого виду є можливою повторна здача майна в лізинг, іншому лізингоодержувачу [11, с. 41].

За умовами амортизації В. М. Джуха розрізняє:

• *лізинг із повною амортизацією* – правочин лізингу, у якому термін чинності співпадає із строком амортизації, відбувається повна (залишкова) виплата вартості об'єкта, переважно присутній опціон лізингоодержувача на викуп предмета договору за символічною ціною;

• *лізинг із неповною амортизацією* – угода лізингу, де здійснюється експлуатація предмета договору протягом терміну, що є меншим ніж строк амортизації [12, с. 61].

За критерієм об'єкту договору І. П. Мойсеєнко проводить поділ на:

• *лізинг рухомого майна* – договірна конструкція щодо основних засобів, які є прив'язаними до нерухомих об'єктів й може вільно переміщуватись. Як правило, предметом такої угоди виступає обладнання, техніка, устаткування, транспортні засоби. Особливим підвидом такого лізингу є спеціальний лізинг, де має місце виробництво предмета договору у відповідності до вимог та специфікацій лізингоодержувача, з врахуванням того, після по завершенню строку договору він може бути використаний виключно самим лізингоодержувачем;

• *лізинг нерухомого майна* – лізингодавець будує або придбаває нерухомість за дорученням лізингоодержувача й передає його у користування (з правом викупу чи без такого) для використання з певною метою (здійснення виробництва, комерційної чи іншої діяльності). Доцільно вказати на те, що такий вид лізингу законодавством більшості зарубіжних країн не передбачається. В свою чергу, цей вид поділяють на:

- промисловий лізинг підприємницьких структур, виробничих будівель та споруд;
- лізинг торговельних, офісних, складських, житлових та інших приміщень [13, с. 418].

В залежності від строку дії договору, І. В. Онім здійснює поділ лізингу на:

- *короткостроковий* – строк дії договору менше, ніж півтора року;
- *середньостроковий* – строк дії складає від півтори до трьох років;
- *довгостроковий* – строк дії довше трьох років [14, с. 127].

Залежно від країни перебування основних учасників лізингової угоди, лізинг поділяють на внутрішній і міжнародний. При внутрішньому лізингу всі учасники представляють одну країну, тобто є юридичними особами (чи громадянами) однієї країни. Якщо місцем знаходження лізингодавця і лізингоодержувача є різні країни, то тут має місце міжнародний лізинг. При цьому, для країни перебування лізингоодержувача міжнародний лізинг є імпорнтний, якщо майно договору придбавається за кордоном. Тобто майно лізингодавець купує в певній іноземній фірми і надає його для використання вітчизняному користувачу. Якщо ж майно придбавається в країні перебування лізингодавця, лізинг являється експортним.

Існує прямиий міжнародний лізинг, який представляє собою угоду, де всі операції здійснюються між комерційними організаціями (з правами юридичної особи) із двох різних країн [15, с. 78].

В зарубіжній практиці виділяють ще один різновид міжнародного лізингу – транзитний лізинг, коли лізингодавець, лізингоодержувач і виробник (продавець) знаходяться в різних країнах. Тобто коли лізингодавець, наприклад, однієї країни, бере кредит і купує необхідне майно в другій країні та надає його лізингоодержувачу, який знаходиться в третій країні. Такі транзитні операції контролюються транснаціональними корпораціями і банками, які мають свої дочірні лізингові фірми з розгалуженою мережею філіалів в ряді зарубіжних країн, а також представництв, які взаємодіють із місцевими лізингоодержувачами [15, с. 81].

Залежно від обсягів обслуговування майна, яке надається в лізинг, виділяють:

• *чистий лізинг (net leasing)* – вид лізингу, при якому всі зобов'язання щодо експлуатації, ремонту і страхуванню використаного майна несе лізингоодержувач. Тобто лізингоодержувач повинен дотримуватися правил при використанні даного майна (обладнання), зберігати даний об'єкт в нормальному робочому стані і після закінчення терміну користування повернути його в належному вигляді із врахуванням зносу або придбати його. Тобто тут витрати із обслуговування не включаються в лізингові платежі, звідси і назва – чистий лізинг (чисті платежі);

• *мокрый лізинг (wet leasing)*, тобто з повним набором сервісних послуг, а саме передбачається обов'язкове технічне обслуговування, ремонт, страхування, поставка необхідної сировини. Цей вид лізингу є досить дорогим, оскільки у лізингодавця виникають витрати не тільки на технічне обслуговування, але і за бажанням лізингоодержувача він може взяти на себе зобов'язання щодо підготовки кваліфікованого персоналу, маркетингу тощо;

• *частковий лізинг* (з неповним набором послуг), який передбачає заздалегідь узгоджений розподіл функцій щодо технічного обслуговування об'єкта між сторонами договору;

• *генеральний лізинг*, який часто використовується в зарубіжній практиці і дозволяє при постійному співробітництві лізингоодержувача з лізингодавцем укласти спільну угоду щодо надання лізингової лінії, за якою лізингоодержувач може при необхідності брати додаткове майно (обладнання) без укладання для цього кожен раз нової угоди [16, с. 46–47].

Такі аспекти дуже важливі для підприємств з неперервним виробничим циклом. Генеральний лізинг використовується тоді, коли необхідно терміново доставити чи замінити вже отримане за лізингом майно, а часу як такого на підготовку і укладання нового контракту немає.

Проте лізинг може бути певним чином упорядкований і містити декілька із перелічених видів.

Залежно від форми організації і кількості суб'єктів, розрізняють:

• *прямий лізинг*, при якому власник майна (завод-виробник, постачальник) самостійно здає об'єкт в лізинг, тобто без посередників;

• *посередній (непрямий)* – коли передача майна в лізинг відбувається через посередника (лізингового брокера). Цей вид лізингу має три основні учасники: постачальник, лізингодавець і лізингоодержувач, через що дуже схожий із класичною формою лізингової операції.

• *роздільний лізинг*, тобто такий, за якого лізингова угода укладається за участю багатьох сторін. Цей вид лізингу широко розповсюджений як форма фінансування складних, великомасштабних об'єктів, наприклад, таких, як авіатехніка, залізничний склад тощо. Такий вид лізингу називають груповим або акціонерним. Він здійснюється за участю декілька компаній-постачальників, лізингодавців і шляхом залучення кредитних засобів ряду банків, а також з використанням лізингового майна і повернення лізингових платежів за допомогою страхових полісів. Цей вид лізингу вважають досить складним в зарубіжній практиці. Йому притаманне широкомасштабне фінансування. Так, частина засобів може акумулюватись шляхом випуску акцій і розповсюдження їх серед лізингодавців, які беруть участь у фінансуванні угоди, а частина, яка залишилася – фінансується кредиторами [17, с. 146].

За відношенням до податкових, амортизаційних пільг, розрізняють:

• *фіктивний лізинг* (з використанням пільг при оподаткуванні майна, прискореної амортизації і т. д.) – при такому виді лізингу укладається угода з метою взяття найбільшого прибутку за рахунок отриманих пільг, і така угода носить спекулятивний характер. Слід зазначити, що цей вид лізингу широко застосовувався англійськими і американськими фірмами у 80-і роки у зовнішньоекономічній сфері. На Заході такий вид операцій відслідковується законодавством за допомогою спеціальних статей, які регулюють лізингову діяльність;

• *дійсний лізинг*, тобто без використання пільг, який відповідає законодавству [17, с. 150].

За складом учасників, Б. В. Дергалюкв своїй роботі поділяє лізинг на:

- двосторонній лізинг, в якому беруть участь два суб'єкти: лізингодавець та лізингоодержувач [18];
- багатосторонній, якому беруть участь три чи більше учасників.

Також автор пропонує такі класифікації лізингу:

за намірами учасників:

• *терміновий (одноразовий) лізинг*, який передбачає одноразову передачу об'єкта в лізинг на певний термін;

• *поновлювальний (револьверний) лізинг*, при якому передбачена періодична заміна обладнання на заявку орендаря новими, більш сучасними об'єктами того ж роду, або на обладнання, яке згідно з технологією необхідне лізингоодержувачу на наступному етапі виробничого циклу;

за ступенем новизни майна:

- лізинг нового майна передбачає передачу у лізинг майна, яке ще не було у використанні;
- лізинг вживаного майна (повторний лізинг) передбачає передачу у лізинг майна, яке вже було у використанні, або було раніше передане в лізинг, а потім повернуте лізингодавцю [18].

За ступенем окупності та умовами амортизації предмета здійснюється розподіл на:

• *оперативний лізинг*, який передбачає передання у володіння та користування майно, якому власник багаторазове використання на строк, що є значно меншим, ніж термін його можливої служби;

• *фінансовий лізинг*, який передбачає передання лізингоодержувачу придбане на замовлення майно в довготривалі користування за плату на умовах, що визначаються договором.

Фінансовий лізинг є основним видом лізингу, що використовується в Україні.

Фінансовий лізинг в свою чергу прийнято поділяти на:

- *класичний* – фінансовий лізинг, якому характерний трьохсторонній характер, а також відшкодування повної вартості майна. У відповідності до специфікацій лізингодержувача лізингодавець придбаває майно у виробника (продавця, постачальника) й передає його у користування;

- *зворотний* – вид фінансового лізингу, який здійснюється як попередньо охарактеризований зворотний лізинг;

- *роздільний (пайовий)*, або лізинг з додатковим залученням коштів – фінансовий лізинг, де має місце, як правило, передання в користування дороговартісних об'єктів. У випадку використання цього виду лізингодавець купує майно, що є предметом договору не самостійно, а із використанням залучених коштів одного або декількох кредиторів. Фактично в такому договорі кредитори виступають інвесторами [12, с. 66].

Сьогодні найбільш поширеним залишається використання саме класичного фінансового лізингу, що зумовлено його структурою та перевагами.

Варто зазначити той факт, що з розвитком лізингових відносин, а також із зростанням ролі лізингу в процесі оновлення основних фондів, фактично у всіх сферах національного господарства зріс інтерес до лізингу з боку всіх суб'єктів господарювання.

А тому доцільно провести *класифікацію лізингу за суб'єктами лізингової діяльності*, а саме:

- лізинг, що здійснюється лізинговими компаніями;
- лізинг, що здійснюється фінансовими установами (банками);
- лізинг, що здійснюється дочірніми компаніями виробника обладнання предмета лізингу (вендерний лізинг);

- державний лізинг, що здійснюється державними лізинговими компаніями.

Залежно від *сфери ринку*, де проводяться лізингові операції, лізинг можна поділяти на внутрішній (суб'єкти лізингової діяльності належать одній державі) та зовнішній (коли одна сторона або усі інші одночасно належать до різних держав).

Однак в наукових дослідженнях трапляються й інші класифікації видів лізингу, які за своєю суттю є фактично різними поєднаннями ознак досліджених вище видів, або на наш погляд є не такими важливими для практичної роботи в сфері лізингових відносин.

Варто також зазначити, що чинне законодавство України не передбачає такої глибокої класифікації лізингу, проте і не заперечує її. Ми підтримуємо позицію тих авторів, які вважають в майбутньому за доцільне розширити наявну в законодавстві класифікацію шляхом збільшення кількості класифікаційних ознак [19, с. 94].

В сучасних умовах господарювання використання великої кількості видів лізингової діяльності є достатньо складним, оскільки потребує формування усього механізму ринкових відносин. Сьогоднішній український ринок лізингових послуг ще недостатньо різноманітний і представлений в основному операціями по фінансовому та оперативному лізингу, зворотному, міжнародному. Подальший розвиток видів лізингу буде залежати, перш за все, від належного правового забезпечення лізингових відносин загалом, а також і від інвестиційного клімату в державі.

Список використаної літератури

1. Про фінансовий лізинг: Закон України № 1381-IV від 11 грудня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 231.
2. Про лізинг: Закон України № 723/97-ВР від 16 грудня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 16. – Ст. 68 (втратив чинність).
3. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
4. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
5. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України № 334/94-ВР від 28 грудня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 4. – Ст. 28 (втратив чинність).
6. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17 – Ст. 112.
7. Конвенція про міждержавний лізинг від 28 листопада 1998 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_179.

8. Трач В. П. Лізинг: теоретичні аспекти та практика (на прикладі автотранспортних засобів) / В. П. Трач. – Л. : Вид-во Державного ун-ту «Львівська політехніка», 1999. – 435 с.
9. Философова Т. Г. Лізинг / Т. Г. Философова. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2006. – 191 с.
10. Грабельська О. В. Лізинг: класифікація та ефективність застосування / О. В. Грабельська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12385/1/015_Lizing%20klasifikac_89_94_704.pdf.
11. Кабатова Е. В. Лізинг : правовое регулирование, практика : учебн. пособие / Е. В. Кабатова. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 204 с.
12. Джуха В. М. Лізинг / В. М. Джуха. – Ростов-на-Дону : Фенікс, 1999. – 317 с.
13. Мойсеєнко І. П. Інвестування : навч. посіб. / І. П. Мойсеєнко. – К. : Знання, 2006. – 490 с.
14. Онім І. В. Класифікація лізингу / І. В. Онім // Проблеми обліку, контролю та аналізу в економіці України. – 2009. – № 2. – С. 126–127.
15. Горемыкин В. А. Лізинг. Ученик / В. А. Горемыкин. – [изд. 2-е, исправленное и дополненное]. – М. : Информационно-издательский дом «Филинь»; Информцентр XXI века, 2005. – 944 с.
16. Газман В. Д. Финансовый лизинг / В. Д. Газман. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2005. – 390 с.
17. Лапыгин Ю. Н. Учебное пособие / Ю. Н. Лапыгин, Е. В. Сокольских. – М. : Альма Матер, Академический Проект, 2005. – 427 с.
18. Дергалюк Б. В. Методичні підходи до класифікації лізингу в Україні : проблеми та перспективи / Б. В. Дергалюк // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://econotyu.kpi.ua/files/files/36_kpi_2011.doc.
19. Амелін С. Теоретико-методологічні підходи до класифікації лізингу / С. Амелін // Світ фінансів . – 2010. – № 3. – С. 88–95.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2017.

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА.

УДК 343.35

Ольга Баранецька,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри економічної безпеки
та фінансових розслідувань
Тернопільського національного
економічного університету

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СТАНУ І ЗАКОНОДАВЧА ПІДТРИМКА

Досліджено проблему протидії корупції в Україні. Здійснено аналіз адміністративних і кримінальних корупційних правопорушень, кримінальних проваджень з ознаками корупції. Розглянуто законодавчу базу України у сфері подолання корупції. Прیدілено увагу реалізації реформи державного управління, яка покликана мінімізувати корупцію в органах влади.

Ключові слова: корупція, корупційне правопорушення, кримінальне провадження, протидія корупції, запобігання корупції, антикорупційна реформа, антикорупційна політика, Антикорупційна стратегія.

Баранецкая О.

Противодействие коррупции в Украине: анализ и законодательная поддержка

Исследована проблема противодействия коррупции в Украине. Осуществлен анализ административных и уголовных коррупционных правонарушений, уголовных производств с признаками коррупции. Рассмотрена законодательная база Украины в сфере преодоления коррупции. Уделено внимание реализации реформы государственного управления, которая призвана минимизировать коррупцию в органах власти.

Ключевые слова: коррупция, коррупционное правонарушение, уголовное производство, противодействие коррупции, предотвращения коррупции, антикоррупционная реформа, антикоррупционная политика, Антикоррупционная стратегия.

Baranetska O.

Counteraction to corruption in Ukraine: the analysis and legislative support

The article investigates the problem of counteraction to corruption in Ukraine. The analysis of administrative and criminal corruption offenses, criminal proceedings with signs of corruption was carried out. The legislative framework of Ukraine in the field of fighting corruption was studied. The attention was paid to the implementation of public administration reform, which aims to minimize the corruption in government authorities.

Keywords: corruption, corruption offense, criminal proceedings, counteraction to corruption, prevention of corruption, anti-corruption reform, anti-corruption policy, Anti-corruption strategy.

Постановка проблеми. Із визначенням вектора зовнішньополітичного співробітництва та інтеграції головним завданням України є формування чітких національних пріоритетів суспільного та соціально-економічного розвитку, зокрема реформування політичної системи, спрямування на відновлення

© Ольга Баранецька, 2017

поступального економічного зростання, формування ефективної та конкурентоспроможної економіки, підвищення життєвого рівня населення та добробуту громадян. Але в умовах сьогодення досягненню зазначених цілей перешкоджають ряд викликів, проблем і суперечностей, які мають місце в усіх сферах суспільно-політичного, соціально-економічного та правового життя нашої держави.

Однією із таких проблем життєдіяльності української нації можна вважати корупцію. Корупційні прояви на всіх щаблях влади підривають інтерес міжнародної спільноти та виставляють країну в образі ненадійного стратегічного партнера.

З метою реалізації стратегії сталого розвитку, підвищення довіри до судової та правоохоронної систем, підвищення інвестиційної привабливості України органам влади варто зосереджуватися на проведенні ефективної антикорупційної політики. Тому тематика протидії корупції в Україні наразі займає статус високого пріоритету в державній політиці та виступає предметом дослідження суб'єктів різноманітних сфер діяльності: політологів, правознавців, економістів, психологів, представників державних органів влади тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з корупцією, досліджувались у працях М. Марчука [7], Р. Марчука, А. Михненко, А. Мудрова [3], І. Кушнарьова [6] та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну чисельність наукових досліджень навколо даного антисоціального явища, ефективна державна антикорупційна політика ще не вироблена. Тому питання дослідження протидії корупції, у тому числі законодавчої підтримки антикорупційної політики, в умовах сьогодення залишаються актуальними.

Метою дослідження є проведення аналізу стану протидії корупції та здійснення характеристики законодавчої підтримки антикорупційної політики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Впродовж останніх років в Україні прослідковується наявність та розповсюдження корупціогенних ризиків практично в усіх ланках суспільних відносин. Існування корупційних проявів зумовлено відсутністю дієвих важелів боротьби з корупцією, недосконалістю функціонування державного апарату, судової та правової гілок влади, лояльним ставлення окремих громадян до даного явища.

Феноменом української корупції є тягар історичної спадковості у вигляді радянської ментальності і витоки корупції потрібно шукати з початку набуття незалежності. Якщо спробувати систематизувати виникнення та розростання корупції в українському організмі, то можна виокремити два ключових фактори: по-перше, об'єднання бізнесу та влади, по-друге, суспільно-психологічний [9].

У світовому Індексі сприйняття корупції (CPI) за 2016 р. Україна отримала 29 балів зі 100 можливих. Це на 2 бали більше, ніж минулого року, але недостатньо для країни, влада якої назвала боротьбу з корупцією головним пріоритетом. Покращенню позиції у світовому рейтингу сприяло просування антикорупційної реформи, проте відсутність дієвої судової системи та фактична безкарність корупціонерів не дає Україні зробити потужний ривок уперед і подолати 30-бальний бар'єр, що зветься «ганьбою для нації».

У всесвітньому рейтингу CPI Україна цього року посідає 131 місце зі 176 країн. Цю сходинку із показником 29 балів разом з нами розділили Казахстан, Росія, Непал та Іран [4]. Ще в 2007 р. Україна займала 118-те місце (зі 179 країн, що досліджувалися протягом року) [1]. Згідно з інформаційними даними Wikileaks, дипломатична служба Сполучених Штатів Америки взагалі описувала Україну як клептократію, що передбачала існування системи влади, в умовах якої корупція та фінансові зловживання державних чиновників та політиків стають одним з основних стрижнів життя суспільства [5].

За даними дослідження, проведеного аудиторською компанією Ernst&Young, на початку 2017 р. Україна опинилася на першому місці за рівнем корупції серед 41 країни Європи, Близького Сходу, Індії та Африки (ЕМЕІА). Ще в 2015 р. Україна в цьому рейтингу була сьомою за рівнем корупції [10].

Враховуючи те, що корупційна діяльність є вагомою перешкодою на шляху подальших демократичних процесів та втілення реформ, визначених пріоритетними для досягнення економічного піднесення, стабільності та сталого розвитку нашої держави, політичному істеблiшменту, варто зосередитися на реалізації послідовних, спланованих і скоординованих дій протидії корупції.

Статистичні дані щодо адміністративних і кримінальних корупційних правопорушень та кримінальних проваджень з ознаками корупції відображені у табл. 1. – табл. 3.

Таблиця 1

Адміністративні корупційні правопорушення

№ п/п	Показники	Роки			Відхилення	
		2014	2015	2016	2016 р. від 2014 р.	2016 р. від 2015 р.
1	2	3	4	5	6	7
1.	Кількість протоколів про корупційні правопорушення, направлені до суду у звітному періоді (без повторно направлених).	2424	2147	2994	570	847
2.	Кількість протоколів, за якими судом прийнято рішення у звітному періоді.	2304	2066	2665	361	599
3.	Кількість протоколів про корупційні правопорушення, що повернуті судом у зв'язку з неналежним оформленням або за інших підстав.	13	13	26	13	13
4.	Усього осіб притягнуто судом до відповідальності (штраф).	1914	1720	1900	-14	180
5.	Сума накладеного штрафу, грн.	605688	1015526	3907356	3301668	2891830
6.	Збитки, завдані корупційними правопорушеннями, грн.	111135	161149	232215	121080	71066

Примітка: побудовано за даними [8].

За даними табл. 1 можна зробити наступні висновки.

Протягом 2014 – 2016 рр. збільшились збитки, завдані корупційними правопорушеннями. Так, у 2016 р. їх гривневий еквівалент зафіксовано у розмірі 232215 одиниць, що на 121080 одиниць більше, ніж у 2014 р. та на 71066 одиниць більше, ніж у 2015 р. Таким чином, встановилась негативна тенденція у результаті кількісного зростання збитків, завданих корупційними правопорушеннями. Негативом є збільшення кількості протоколів про корупційні правопорушення, що повернуті судом у зв'язку з неналежним оформленням або за інших підстав. Їх число збільшилося із 13 у 2014 р. та 2015 р. до 26. Це вказує на неефективність роботи правоохоронних органів у напрямку належного оформлення корупційних правопорушень. У 2016 р. прослідковується тенденція до збільшення кількості протоколів про корупційні правопорушення, направлених до суду у звітному періоді на 570 та 847 одиниць у порівнянні з 2014 р. та 2015 р. відповідно. Про дієвість антикорупційних реформ свідчать дані щодо кількості осіб, притягнутих судом до адміністративної відповідальності та сум накладеного штрафу. У 2016 р. було притягнуто судом до відповідальності (сплата штрафу) 1900 осіб, що на 180 осіб більше, ніж у попередньому році. Сума накладеного штрафу у 2016 році, порівняно із 2014 р., зросла на 3301668 грн., а порівняно з 2015 р. – на 2891830 грн. і склала 3907356 грн. Також у 2016 р. прослідковується збільшення кількості протоколів, за якими судом прийнято рішення у звітному періоді до 2665 одиниць.

Таблиця 2

Кримінальні корупційні правопорушення

№ п/п	Показники	Роки			Відхилення	
		2014	2015	2016	2016 р. від 2014 р.	2016 р. від 2015 р.
1	2	3	4	5	6	7
1.	Кількість кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням.	2412	2493	2175	-237	-318
2.	Кількість осіб, які вчинили кримінальні корупційні правопорушення.	1713	1956	1974	261	18
3.	Кількість осіб, відносно яких вироки (ухвали) набрали законної сили у звітному періоді.	935	875	597	-338	-278
4.	Кількість осіб, відносно яких кримінальні провадження закрито.	135	113	73	-62	-40

Примітка: побудовано за даними [8].

Дані табл. 2 засвідчують негативний факт збільшення кількості осіб, які вчинили кримінальні корупційні правопорушення у 2016 р. до 1974 р., що на 261 та 18 осіб більше, порівняно з 2014 р. та 2015 р. Про бажаність підвищення ефективності роботи правоохоронних органів говорять статистичні дані щодо кількості кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням, кількості осіб, відносно яких вироки (ухвали) набрали законної сили у звітному періоді та кількості осіб, відносно яких кримінальні провадження закрито, за якими прослідковується низхідна динаміка показників.

Статистичні дані табл. 3 дозволяють відслідкувати показники та тенденції зміни їх даних за кримінальними провадженнями з ознаками корупції.

Таблиця 3

Кримінальні провадження з ознаками корупції

№ п/п	Показники	Роки			Відхилення	
		2014	2015	2016	2016 р. від 2014 р.	2016 р. від 2015 р.
1	2	3	4	5	6	7
1.	Розпочато (продовжено) досудове розслідування у кримінальних провадженнях у звітному періоді.	2625	2615	2281	-344	-334
2.	Відсторонено від посади осіб.	662	642	595	-67	-47
3.	Закінчено провадження у звітному періоді (з повторними).	1610	1764	1782	172	18
4.	Направлено провадження до суду з обвинувальним актом або клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.	1506	1696	1739	233	43
5.	Направлено провадження до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності.	25	46	36	11	-10
6.	Закрито провадження.	79	22	7	-72	-15
7.	Установлена сума матеріальних збитків.	153789162	3603052658	4598798670	4445009508	995746012
8.	Відшкодовано збитків.	77394750	548049051	151495314	74100564	-396553737
9.	Накладено арешт на майно.	103074527	217082702	602388596	499314069	385305867
10.	Вилучено майна, готівки, цінних паперів, іноземної валюти (НБУ) тощо (із заарештованого) на суму.	5967244	33272925	27317070	21349826	-5955855
11.	Сума, на яку пред'явлено позови.	49613022	2113837378	637082373	587469351	-1476755005

Примітка: побудовано за даними [8].

Аналізуючи дані табл. 4, варто зауважити, що за кількістю осіб, які вчинили корупційні правопорушення в розрізі сфер, найбільш корумпованими є сфери земельних відносин, освіти, охорони здоров'я та бюджетна.

Таблиця 4

Відомості про осіб, які вчинили корупційні правопорушення в розрізі сфер

№	Осіб, які вчинили правопорушення у системі (сфері)	Адміністративні правопорушення			Кримінальні правопорушення		
		Роки					
		2014	2015	2016	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Фінансово-кредитній системі.	3	1	0	14	10	8
2.	Банківській системі.	1	0	2	20	22	13
3.	Паливно-енергетичному комплексі.	10	9	3	26	29	34
4.	Агропромислового комплексу.	50	23	26	40	35	34
5.	Освіти.	116	106	88	118	129	112
6.	Охорони здоров'я.	80	78	27	90	119	62
7.	Транспорту.	47	37	42	55	49	33
8.	Бюджетній.	141	165	431	288	286	195
9.	Земельних відносин.	276	239	469	144	100	93
10.	Приватизації.	3	2	2	13	18	5
11.	Охорони довкілля.	63	23	36	49	56	39
12.	На підприємствах оборонно-промислового комплексу.	11	2	0	1	7	5

Примітка: побудовано за даними [8].

Верховною Радою України ухвалено ряд законів, які сприяють реалізації антикорупційної політики (рис. 1), яка має на меті мінімізацію рівня корупції в Україні, зменшення втрат державної казни та бізнесових структур через корупційну діяльність, зміцнення рейтингів України на міжнародному рівні.

Перш за все, варто зауважити, що досі триває люстрація в органах державної влади (відповідно до Закону України «Про очищення влади» № 1682-VII від 16 вересня 2014 р.).

З метою розвитку та вдосконалення законодавства щодо подолання корупції Верховною Радою України ухвалено такі закони: Закон України «Про Національне антикорупційне бюро» № 1698-VII від 14 жовтня 2014 р., Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна страте-

гія) на 2014–2017 рр.» № 1699-VII від 14 жовтня 2014 р., Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14 жовтня 2014 р., Закон України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14 жовтня 2014 р., Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ» № 193-VIII від 12 лютого 2015 р., Закон України «Про Національну поліцію» № 580-VIII від 2 липня 2015 р., Закон України «Про Державне бюро розслідувань» № 794-VIII від 12 листопада 2015 р., Закон України «Про пробацію» № 160-VIII від 5 лютого 2015 р., Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» № 183-VIII від 11 лютого 2015 р., Закон України «Про Державну службу» № 889-VIII від 10 грудня 2015 р., Закон України «Про Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» № 772-VIII від 10 листопада 2015 р. та інші.

Законодавча база України у сфері подолання корупції	
Закон України «Про Національне антикорупційне бюро» № 1698-VII від 14 жовтня 2014 р.	Визначено правові основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро.
Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 р.» № 1699-VII від 14 жовтня 2014 р.	Передбачено комплекс першочергових заходів, спрямованих на запобігання корупції в Україні та створення передумов для подальших антикорупційних реформ.
Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14 жовтня 2014 року.	Передбачено утворення окремого незалежного превентивного антикорупційного органу – Національного агентства з питань запобігання корупції (центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом).
Закон України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14 жовтня 2014 р.	Визначає правові засади організації і діяльності прокуратури та прокурорського самоврядування, передбачає приведення їх у відповідність із міжнародними стандартами, позбавляє прокуратуру надмірних повноважень щодо здійснення нагляду за додержанням законів (загальний нагляд).
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ» № 193-VIII від 12 лютого 2015 р.	Спрямований на оптимізацію структури органів внутрішніх справ, розмежування та усунення дублювання їх повноважень, позбавлення підрозділів органів внутрішніх справ невластивих їм функцій.
Закон України «Про Національну поліцію» № 580-VIII від 2 липня 2015 р.	Створення Національної поліції – органу виконавчої влади, який служитиме суспільству і призначений для охорони прав та свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічного порядку і громадської безпеки.
Закон України «Про Державне бюро розслідувань» № 794-VIII від 12 листопада 2015 р.	Започатковано процес, коли слідство прокуратура вже не здійснюватиме, а лише представлятиме інтереси держави у суді.
Закон України «Про пробацію» № 160-VIII від 5 лютого 2015 р.	Створюється система пробації як комплексу наглядових та соціально-виховних заходів, які застосовуються за рішенням суду і відповідно до закону до осіб, що притягаються або яких притягнуто до кримінальної відповідальності.
Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» № 183-VIII від 11 лютого 2015 р.	Визначаються умови й порядок забезпечення доступу до інформації про використання публічних коштів.
Закон України «Про Державну службу» № 889-VIII від 10 грудня 2015 р.	Передбачає реформу державного управління, яка покликана мінімізувати корупцію в органах влади та забезпечити добробут, здоров'я та безпеку громадян України.
Закон України «Про Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» № 772-VIII від 10 листопада 2015 р.	Передбачає механізм розшуку активів, які підлягають арешту, їх повернення й управління арештованими активами, а також визначення правових основ організації та діяльності окремого незалежного органу – Національного агентства з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Рис. 1. Закони у сфері подолання корупції

Примітка: побудовано за даними [2].

Окрім цього, зосереджено увагу на втіленні реформи державного управління, яка покликана зменшувати рівень корупції в органах влади – визначена концепція державного управління має на меті служити інтересам громадян, забезпечувати їх добробут та безпеку; управління державною власністю, метою якої є підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, досягнення публічного та комплексного процесу приватизації.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 662-р від 27 травня 2015 р. схвалено Стратегію підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки.

Триває робота щодо удосконалення системи державних закупівель, електронізації її процесу задля зменшення корупції у цій сфері. 12 лютого 2015 р. відбулася презентація пілотної системи електронних державних закупівель під назвою *ProZorro*. Перші закупівлі здійснено Міністерством юстиції України, Міністерством оборони України, Державним управлінням справами та НАЕК «Енергоатом». Система побудована таким чином, щоб забезпечити прозорість процесу державних закупівель. Електронна система сприяє підвищенню довіри бізнесу [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, досліджено, що корупція як негативне антисоціальне явище гальмує еволюцію економічної та правової систем, унеможливаючи при цьому наближення України до передових світових показників рівня життя. В умовах сьогодення значна увага приділяється антикорупційній політиці та її законодавчій підтримці, впровадженню нових антикорупційних механізмів, що сприятиме успішній реалізації нової Антикорупційної стратегії.

У подальших дослідженнях науковий інтерес буде спрямовано на опрацювання зарубіжного досвіду втілення антикорупційних реформ з метою можливості його застосування в Україні.

Список використаної літератури

1. *Transparency International the global coalibon against corruption [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.transparency.org/research/cpi/overview>.*
2. *Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.*
3. *Запобігання та протидія корупції : навч. посібн. / [А. М. Михненко, Р. П. Марчук, А. М. Мудров [та ін.]; за ред. проф. А. М. Михненка. – К.: НАДУ, 2010. – 360 с.*
4. *Індекс корупції CPI-2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/research/index-koruptsiyi-cpi-2016/>.*
5. *Корупція в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.*
6. *Кушнар'єв І. В. Антикорупційна політика сучасної держави: загально-теоретична і порівняльно-правова характеристика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук. : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. В. Кушнар'єв. – Харків, 2013. – 18 с.*
7. *Марчук М. П. Основні напрями державної політики щодо протидії корупції в Україні / М. П. Марчук // Молодий вчений. – 2016. – № 3 (30). – С. 470 – 474.*
8. *Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm.*
9. *Причини корупції в Україні. Шляхи викоринення корупції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://puar.org/component/k2/1-news/89-prichinu-korupcii-v-ukraini-shlyahu-vikorinennya-korupcii-v-ukraini>.*
10. *Рейтинг корупції E&Y: Україна на першому місці серед 41 країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.liga.net/ua/news/politics/14730211-reyting_korupts_e_u_ukra_na_na_pershomu_m_sts_sered_41_kra_ni.htm.*

Стаття надійшла до редакції 13.04.2017.

Надія Береза,

старший викладач кафедри кримінального
права та процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ

Висвітлено та проаналізовано відповідальність державних службовців за порушення законодавства про державну службу.

Згідно з Законом України «Про державну службу», державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби. Наголошено, що державними службовцями є особи, на яких покладається безпосереднє виконання функцій держави на відповідній території, у конкретній галузі державного управління. А відтак відповідальність за порушення ними законодавства про державну службу є особливо цікавою темою для дослідження.

Ключові слова: державна служба, державний службовець, відповідальність, дисциплінарна відповідальність, матеріальна відповідальність, дисциплінарна справа, відшкодування заподіяної шкоди.

Береза Н.

Ответственность государственных служащих за нарушение законодательства о государственной службе

Освещению и проанализировано ответственности государственных служащих за нарушение законодательства о государственной службе.

Согласно Закону Украины «О государственной службе», государственный служащий (в Украине) - это гражданин Украины, который занимает должность государственной службы в органе государственной власти, другом государственном органе, его аппарате (секретариате), получает заработную плату за счет средств государственного бюджета и осуществляет установленные для этой должности полномочия, непосредственно связанные с выполнением задач и функций такого государственного органа, а также придерживается принципов государственной службы.

Подчеркнуто, что, государственных служащими являются лица, на которых возлагается непосредственное выполнение функций государства на соответствующей территории, в конкретной области государственного управления. Следовательно, ответственность за нарушения законодательства о государственной службе – особенно интересная тема для исследования.

Ключевые слова: государственная служба, государственный служащий, ответственность, дисциплинарная ответственность, материальная ответственность, дисциплинарное дело, возмещение причиненного вреда.

Bereza N.

The responsibility of state officials for violating the law on public service

The article is devoted to coverage and analysis of civil servants for violating the law on public service.

According to the Law of Ukraine «On State Service», a civil servant (in Ukraine) - a citizen of Ukraine who has held the position of public service in government, another public body, its staff (Secretariat) receives a salary from the state budget and has set credentials for the job are directly related to the performance of tasks and functions of the public body, and adheres to the principles of public service.

That is, civil servants are individuals, which lies directly perform public functions in the territory, in particular public administration. Hence, the responsibility for violation of legislation on civil service is particularly interesting topic for research.

Keywords: public service, public official liability, disciplinary liability, liability, disciplinary cases, compensation for damages.

Актуальність теми. Законодавство України передбачає в міру необхідності застосування юридичної відповідальності державних службовців, зокрема: дисциплінарної, адміністративної, матеріальної та кримінальної. Відповідальність державних службовців настає за порушення законності та службової дисципліни, невиконання або неналежне виконання ними посадових обов'язків [6].

У травні 2016 р. набрав чинності новий Закон України «Про державну службу» № 889-VIII від 10 грудня 2015 р. Однією з провідних новацій Закону є приділення значної уваги питанню дисциплінарної відповідальності державних службовців і закріплення норм, які регулюють коло цих відносин, у відокремленому розділі «Дисциплінарна та матеріальна відповідальність державних службовців» [1]. Тому з'ясування питання відповідальності державних службовців за порушення законодавства про державну службу є надзвичайно актуальною темою. Адж ефективна діяльність апарату державного управління неможлива без установлення відповідальності державних службовців за виконання покладених на них повноважень, дотримання дисципліни та законності. Правопорушення державних службовців, у тому числі дисциплінарні проступки, характеризуються підвищеним рівнем шкідливості для інтересів держави, правопорядку, конституційних прав і свобод людини та громадянина [7].

Ступінь дослідженості теми. Питанню відповідальності державних службовців за порушення законодавства про державну службу присвячено праці таких практикуючих юристів, як: Т. Безрук [5], Л. М. Корнута [8], О. В. Кузьменко [9], В. Хомик [6], М. Хуштюк [4], А. Фомінова [7] та інших. Проте зважаючи на постійні зміни в чинному законодавстві, дане питання потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 68 Конституції України, кожен зобов'язаний неухильно дотримуватись Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [2, 4].

Згідно із статтею 297 Цивільного кодексу України, кожен має право на повагу до його гідності та честі. Гідність та честь фізичної особи є недоторканими. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі [3, 4].

Ст. 23 Цивільного кодексу України визначено, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода полягає, зокрема, у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [3, 4].

Постановою Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 р. «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» визначено, що під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло.

Таким чином, право на повагу до гідності та честі може бути захищено у судовому порядку із обранням відповідного способу захисту, згідно з вимогами глави 3 та ст. 275–280 Цивільного кодексу України [3, 4].

У ст. 8 Закону України «Про державну службу» зазначається, що державний службовець зобов'язаний дотримуватись принципів державної служби та правил етичної поведінки [1, 4].

Постановою Кабінету Міністрів України № 65 від 11.02.2016 р. затверджено Правила етичної поведінки державних службовців (далі – Правила).

Дані Правила визначають, що державні службовці у своїй діяльності керуються принципами етики державної служби, серед інших, принципом гідної поведінки. Гідна поведінка передбачає: повагу до гідності інших осіб; ввічливість та дотримання високої культури спілкування; доброзичливість і запобігання виникненню конфліктів у стосунках із громадянами; недопущення, у тому числі поза державною службою, дій і вчинків, які можуть зашкодити інтересам державної служби чи негативно вплинути на репутацію державного службовця [4].

За порушення цих Правил державні службовці несуть дисциплінарну відповідальність відповідно до закону.

Зокрема, згідно із ст. 65, 66 Закону України «Про державну службу», підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення. Порушення правил етичної поведінки державних службовців є дисциплінарним проступком [1, 4, 5].

Більш детально про дисциплінарні проступки та стягнення розглянемо в таблиці 1 [1, 5].

Отже, у разі допущення державним службовцем дисциплінарного проступку у вигляді порушення правил етичної поведінки, суб'єкт призначення або керівник державної служби може попередити такого державного службовця про неповну службу відповідність.

№з/п	Дисциплінарний проступок	Дисциплінарне стягнення
1.	Порушення Присяги державного службовця.	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66 Закону № 889)
2.	Порушення правил етичної поведінки державних службовців.	Попередження про неповну службу відповідність (ч. 4 ст. 66 Закону № 889).
3.	Вияв неповаги до держави, державних символів України, Українського народу.	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66 Закону № 889).
4.	Дії, що шкодять авторитету державної служби.	Оголошення догани (ч. 3 ст. 66 Закону № 889). У разі вчинення систематично (повторно протягом року) цього дисциплінарного проступку – попередження про неповну службу відповідність (ч. 4 ст. 66 Закону № 889).
5.	Невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, актів органів державної влади, наказів (розпоряджень) та доручень керівників, прийнятих у межах їхніх повноважень.	Оголошення догани (ч. 3 ст. 66 Закону № 889). У разі вчинення систематично (повторно протягом року) цього дисциплінарного проступку – попередження про неповну службу відповідність (ч. 4 ст. 66 Закону № 889).
6.	Недотримання правил внутрішнього службового розпорядку.	Зауваження (ч. 2 ст. 66 Закону № 889).
7.	Перевищення службових повноважень, якщо воно не містить складу злочину або адміністративного правопорушення.	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66 Закону № 889).
8.	Невиконання вимог щодо політичної неупередженості державного службовця.	Попередження про неповну службу відповідність (ч. 4 ст. 66 Закону № 889).
9.	Використання повноважень в особистих (приватних) інтересах або в неправомірних особистих інтересах інших осіб.	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66 Закону № 889).
10.	Подання під час вступу на державну службу недостовірної інформації про обставини, що перешкоджають реалізації права на державну службу, а також неподання необхідної інформації про такі обставини, що виникли під час проходження служби.	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66 Закону № 889)
11.	Неповідомлення керівнику державної служби про виникнення відносин прямої підпорядкованості між державним службовцем та близькими особами у 15-денний строк з дня їх виникнення.	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66 Закону № 889).
12.	Прогул державного службовця (у тому числі відсутність на службі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин.	Оголошення догани (ч. 3 ст. 66 Закону № 889). У разі вчинення систематично (повторно протягом року) цього дисциплінарного проступку – звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66 Закону № 889).
13.	Поява державного службовця на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння.	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66 Закону № 889).
14.	Прийняття державним службовцем необгрунтованого рішення, що спричинило порушення цілісності державного або комунального майна, незаконне їх використання або інше заподіяння шкоди державному чи комунальному майну, якщо такі дії не містять складу злочину або адміністративного правопорушення.	Звільнення з посади державної служби (ч. 5 ст. 66 Закону № 889).

Застосування дисциплінарного проступку зумовлює такі наслідки: неприсвоєння чергового рангу державної служби протягом строку застосування дисциплінарного стягнення, незастосування заходів заохочення (дострокове присвоєння рангу, оголошення подяки, відзнака державними нагородами тощо) [1, 4, 5].

Крім того, дотримання правил етичної поведінки державного службовця впливає на оцінювання результатів службової діяльності. У разі отримання державним службовцем двох підряд негативних оцінок за результатами оцінювання службової діяльності такий державний службовець звільняється зі служби.

Висновки. Отже, виходячи з проаналізованого вище, дисциплінарна відповідальність значно переважає кримінальну, цивільну та інші види юридичної відповідальності як за своїми масштабами, так і за частотою реалізації [7; 9, с. 342]. Треба також погодитися з позицією науковців про те, що застосування дисциплінарної відповідальності до державних службовців можливе за наявності фактичної, юридичної та процесуальної підстав [7; 8, с. 166]. Однак ці підстави мають бути законодавчо визначені, аби не допустити «двозначності» у розумінні таких правових категорій, як «дисциплінарний проступок», «дисциплінарне стягнення», «строки застосування дисциплінарного стягнення». Відтак можна стверджувати, що Закон України «Про державну службу» (2015 р.) врахував основні європейські стандарти у регулюванні дисциплінарної відповідальності державних службовців. Закон має стати базовим для державної служби, відповідними до нього мають бути приведені інші законодавчі акти [7; 8, 9].

Список використаної літератури

1. Закон України «Про державну службу» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2016. – № 4. – Ст. 43. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
2. Конституція України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2016. – № 30. – Ст. 141. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254/к/96-вр>.
3. Цивільний кодекс України. / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Хуштяк М. Притягнення до відповідальності керівника державної установи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://brightadvise.com/questions/248>.
5. Безрук Т. Дисциплінарна відповідальність: за що, ким та коли накладаються дисциплінарні стягнення / Т. Безрук // Держслужбовець. – Квітень 2016 – №4. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://i.factor.ua/ukr/journals/ds/2016/april/issue-4/article-17093.html>.
6. Холик В. М. Особливості юридичної відповідальності державних службовців [Електронний ресурс]. – В. М. Холик. – Лютий, 2016. Режим доступу : <http://www.turadm.gov.ua/reformy-v-ukraini/item/2721-osoblyvosti-yurydychnoyi-vidpovidal-nosti-derzhavnyh-sluzhbovciv>.
7. Фомінова А. О. Особливості інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців [Електронний ресурс] – А. О. Фомінова. – Лютий 2017. Режим доступу : http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1997.
8. Корнута Л. М. Характеристика видів дисциплінарних стягнень, що застосовуються до державних службовців в Україні, та визначення напрямів їх удосконалення / Л. М. Корнута // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Вип. 25. – 2014. – С. 162 – 167. – (Сер. «Право»).
9. Кузьменко О. В. Адміністративно-процесуальне право України: підручник / О. В. Кузьменко, Т. О. Гурій ; за ред. О. В. Кузьменко. – К. : Атіка, 2007. – 416 с.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2017.

Олександра Олійничук,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри економічної безпеки
та фінансових розслідувань
Тернопільського національного
економічного університету

БАНКІВСЬКІ КАРТКИ ЯК ОБ'ЄКТ ШАХРАЙСТВА: СТАН І ПРОТИДІЯ ЯВИЩУ

Проаналізовано обсяги шахрайства із банківськими картками в Україні протягом останніх років. Відображено світові тенденції досліджуваного явища. Охарактеризовано основні способи карткового шахрайства. Висвітлено аспекти діяльності Української міжбанківської асоціації членів платіжних систем «ЕМА» у напрямі запобігання даному виду шахрайства. Окреслено шляхи протидії злочинам з банківськими картками.

Ключові слова: банківська картка, шахрайство, способи шахрайства, злочин, відповідальність, кримінальне законодавство.

Олійничук А.

Банковские карты как объект мошенничества: состояние и противодействие явлению

Проанализировано объемы мошенничества с банковскими картами в Украине в последние годы. Отражены мировые тенденции изучаемого явления. Охарактеризованы основные способы карточного мошенничества. Освещены аспекты деятельности Украинской межбанковской ассоциации членов платежных систем «ЕМА» в направлении предотвращения данного вида мошенничества. Определены пути противодействия преступлениям с банковскими карточками.

Ключевые слова: банковская карточка, мошенничество, способы мошенничества, преступление, ответственность, уголовное законодательство.

Oliynychuk O.

Bank cards as a fraud object: state and combating the phenomenon

The volume of card fraud in Ukraine in recent years was analyzed in the article. The world trends of the phenomenon were shown. The basic methods of card fraud were characterized. The aspects of the Ukrainian Interbank Association of Payment Systems Members «ЕМА» activity toward preventing the card fraud were highlighted. The ways of combating the card fraud were defined.

Keywords: bankcard, fraud, methods of fraud, crime, responsibility, criminal law.

Постановка проблеми. Перехід на безготівкову оплату – мета розвитку багатьох фінансових систем світу. Безготівкові розрахунки з використанням банківських карток допомагають зробити сферу комерції максимально прозорою як для покупця, так і для продавця. Крім того, це спосіб уникнення багатьох видів фінансового шахрайства і захисту екології планети. Водночас із зростанням популярності розрахунків через банківські картки збільшується і кількість шахрайських спроб використання даних карткових користувачів для незаконного збагачення. Так, сума знятих кібершахраями коштів з електронних платіжних карток українців в 2016 р. порівняно з 2015 р. збільшилася в 4 рази – до 339,13 млн. грн. Крім того, сума втраг користувачів банківських карток від шахрайських операцій в Інтернеті за результатами 2016 р. збільшилася в 2 рази – до 63,68 млн. грн. [13]. Банківські установи також зазнають значної шкоди від таких дій, адже несуть певну відповідальність при здійсненні операцій за допомогою платіжної картки, якщо йдеться про операції, які, за твердженням користувачів, не були ними погоджені, про що вони повідомили банк-емітент. Тому дослідження питань шахрайства з банківськими картками та протидії цьому явищу є надзвичайно актуальним в умовах розвитку інформаційних технологій в банківському секторі та поширення їхнього використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти дослідження новітніх шахрайських дій з використанням сучасних програмно-технічних засобів, зокрема в банківському секторі, окреслено у багатьох працях останніх років. Так, Т. В. Романенко, С. В. Шапочка висвітлили питання боротьби з шахрайством, яке вчиняється з використанням можливостей мережі Інтернет [10; 14]. С. В. Поперешняк розглянув основні ризики, що супроводжують карткові технології та методи захисту учасників карткових операцій [7]. С. В. Самойлов описав типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування шахрайств, що вчиняються з використанням мережі Інтернет, відповідні їм слідчі версії та алгоритми їх перевірки [11]. Однак стрімкий розвиток шахрайських технологій актуалізують наукові пошуки засобів боротьби зі злочинністю у сфері використання банківських карток.

© Олександра Олійничук, 2017

Цілями даної статті є дослідження поточних обсягів і способів шахрайства із банківськими картками, а також окреслення шляхів протидії даному явищу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківська платіжна картка – це персоналізована пластикова картка з магнітною смугою або чіп-модулем, яка є ключем доступу до управління банківським рахунком і надає її власнику можливість безготівкової оплати товарів або послуг в різних торгових і сервісних підприємствах, що приймають картки до оплати, одержувати готівку у відділеннях банків і в банкоматах, а також користуватися іншими додатковими послугами та певними перевагами. З'явившись в середині минулого століття, банківські картки набули поширення більш, як в 200 країнах світу і стали невід'ємним атрибутом цивілізованої людини [6, с. 43].

На даний час банківські картки є основним елементом електронних банківських систем, все більш активно витісняючи традиційні чекові книжки та готівку. Та особливість, що картка містить певну інформацію, яка потрібна для доступу до банківського рахунку, здійснення розрахунків за товари та послуги, а також зняття готівки, дозволяє їй слугувати простим і прогресивним засобом в організації безготівкових розрахунків і водночас бути привабливим об'єктом для шахрайських операцій з боку злочинців.

Останнім часом шахрайство з банківськими картками має зростаючу тенденцію не тільки у світі, але й в Україні. Як зазначає В. Некрасов з посиланням на дані консалтингової компанії Gemius, частота зіткнення із шахрайством з банківськими картками в Україні збільшилась (табл. 1) [3].

Таблиця 1

Частота зіткнення із шахрайством з банківськими картками в Україні, %

Категорії опитаних	2014 р.	2016 р.	Тенденція (+/-)
Особисто стикались	3	12	+
Стикались мої друзі, знайомі, родичі	12	37	+
Чули по ЗМІ, але я і мої друзі не стикались	76	47	-
Не чули про таке шахрайство	8	2	-
Важко сказати	1	2	+

Джерело:[3].

Отже, відповідно до результатів дослідження, проведеного компанією Gemius, протягом 2014–2016 рр. в Україні в 4 рази збільшилась кількість осіб-користувачів банківських карток, які особисто стикнулись із шахрайством. Водночас варто відзначити, що аналогічний показник в інших країнах світу є значно вищим (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість респондентів, які стикнулись із шахрайством з банківськими картками у світі, %

№п/п	Країна	2016	Динаміка 2014–2016 рр.
1	Мексика	56	+23
2	Бразилія	49	+19
3	США	47	+6
4	Австралія	40	+9
5	Індія	37	+4
-//-	-//-	-//-	-//-
16	Нова Зеландія	20	+3
17	Німеччина	18	+2
18	Швеція	14	+4
19	Нідерланди	14	+1
20	Угорщина	9	н/д

Джерело:[3].

Як свідчать дані табл. 2, шахрайство із банківськими картками набирає обертів і стає поширеним видом діяльності зловмисників. Його найбільш популярними видами є фішинг, вішинг, скіммінг та шиммінг. За видами злочинів у банківській сфері вони відносяться до злочинів, що вчиняються в основному не банківськими працівниками, а іншими особами, які володіють відповідними знаннями і технічними навичками [4, с. 59].

Концепція фішингу (англ. fishing – риболовля) полягає у тому, що шахрай будь-якими можливими способами намагається витягнути з власника картки інформацію. Це може бути підроблений лист, наприклад, від банку або платіжної системи, клієнтом якої є власник, із проханням так чи інакше повідомити інформацію, за допомогою якої шахрай може одержати доступ до коштів – запит PIN-коду, логіна, пароля

тощо. Найпростіший спосіб фішингу – підробка листа. Користувач одержує листа з пропозицією перейти за посиланням, адреса якого схожа на адресу відомої користувачу компанії. Якщо користувач перейде за посиланням та вкаже дані доступу, які звичайно використовує для доступу до Інтернет-банкінгу або особистого кабінету, його персональні дані стануть доступними шахраям [1].

Вішинг (від англ. voice – «голос»; fishing – «риболовля») – вид шахрайства з банківськими картками, що значно поширився в Україні протягом останніх років. Це один з методів шахрайства з використанням соціальної інженерії. Він полягає в тому, що зловмисники, граючи роль співробітника банку або покупця, випитують по телефону у власника платіжної картки конфіденційну інформацію або провакують до здійснення певних дій зі своїм картковим рахунком. У 2016 р. шахраї за допомогою вішингу обікрали карткові рахунки українців на 275 млн. грн. Втрати від цього виду кібершахрайства ростуть небаченими темпами. За 2016 р. дохід шахраїв виріс більш, ніж в п'ять разів з 51 млн. грн. в 2015 р. Якщо тенденція збережеться, то в кінці 2017 р. кожен 30-й українець стане жертвою вішингу [3].

Одним із способів викрадення коштів з банківської картки є скіммінг (англ. skimming – «знімання вершків»). Скіммер – невелике пристосування для зчитування інформації з магнітної стрічки, яке вміщується в долоні і може вмістити в себе до 200 номерів карток. Зі скіммера дані перевантажуються на комп'ютер, а з нього за допомогою спеціального декодера – на магнітну стрічку викраденої, знайденої або незаконно виготовленої картки. Інформація, яка міститься на магнітній стрічці, потім витискається на картці і ніякого додаткового обладнання чи витрат ця операція не потребує. Скіммери використовуються, як правило, особами, що приймають картки до оплати – офіціантами, адміністраторами, касирами, які копіюють дані з картки два рази – один для оформлення платежу, другий – на скіммер для злочинців [5]. Як варіант, на банкомат прикріплюють мініатюрну відеокамеру, яка знімає руку, що вводить пін-код, і робить запис у модуль пам'яті або передає його дистанційно на комп'ютер шахрая. Загалом у випадку дистанційної передачі шахрай знаходиться недалеко та приймає відеодані за допомогою ноутбука [12].

Шиммінг є різновидом скіммінгу і останньою з вигадок викрадачів, одним із способів незаконного зняття грошей за допомогою використання тонкої плівочки, схожої на скотч. Така плівка наклеюється на клавіатуру, а потім із неї зчитується необхідна інформація. Незвичайна клавіатура банкомата не викликає підозри, що значно полегшує завдання злочинцям [5].

З метою протидії вищезазначеним злочинним діям в Україні 19 березня 1999 р. українськими банками, членами платіжної системи Europay International була створена Асоціація «ЕМА». З 11 листопада 2004 р. Асоціація має назву Українська міжбанківська асоціація членів платіжних систем «ЕМА». Ця структура взаємодіє з членами міжнародних платіжних систем та інших систем, що використовують платіжні картки, електронні засоби платежів і працюють за загально визначеними міжнародними або галузевими стандартами.

Асоціація функціонує у напрямі вирішення трьох основних завдань:

1. Забезпечення взаємодії з державними органами (НБУ, КМУ, ВРУ, АМКУ, Держфінмоніторинг, МВС), представлення та захист в державних органах законних прав та інтересів членів Асоціації (і їх клієнтів) в сфері безготівкових розрахунків та кредитування, юридичних і технологічних питань роздрібного бізнесу.

2. Удосконалення системи колективної безпеки та спільні заходи щодо запобігання шахрайським діям і відмиванню коштів з використанням платіжних інструментів та електронних засобів розрахунку, розвитку механізму кредитного ризик-менеджменту.

3. PR-активність для популяризації безготівкових розрахунків, кредитування та електронної комерції, роз'яснювальна робота про заходи та засоби безпечного використання платіжних і кредитних інструментів; перепідготовка співробітників банків і представників державних органів, відповідальних за безготівкові розрахунки, кредитування, електронну комерцію, а також захист і безпечне використання платіжних і кредитних інструментів [9].

Отже, діяльність Асоціації «ЕМА» відіграє значну роль у запобіганні картковому шахрайству. Серед шляхів протидії даному виду зловмисної діяльності в Україні також варто виділити наступні:

1) підвищення обізнаності громадян України про ефективні способи захисту власної інформації та правила безпечного використання платіжних карток, електронних платежів і банкоматів;

2) вдосконалення системи оперативного отримання та перевірки правоохоронними органами інформації про злочини з платіжними картками, електронними платежами і в банкоматах;

3) вдосконалення взаємодії між банками, патрульною поліцією, кіберполіцією і слідством при розслідуванні та протидії злочинам з платіжними картками, електронними платежами і з банкоматами;

4) підвищення обізнаності суддів і прокурорів про схеми скоєння злочинів з платіжними картками, інтернет-платежами і в банкоматах, аналіз судової практики та формування рекомендацій щодо кваліфікації карткових і платіжних злочинів;

5) удосконалення кримінального законодавства України в сфері неправомірного використання засобів платежу та приведення його у відповідність до світових стандартів і поширених видів карткових і платіжних злочинів [8].

Кіберзлочинці відчують себе вільно не тільки завдяки низькому рівню фінансової грамотності українців, а й вельми лояльному кримінальному законодавству. В Україні шахрай при першій судимості несе відповідальність у вигляді лише штрафу. Водночас навіть ліберальний ЄС рекомендує за кібершахрайство призначати перше покарання у вигляді позбавлення волі не менш, ніж на один рік. В Іспанії за це можна отримати 12 років, в Польщі – до 25 років, в США – три-чотири довічні терміни. В Україні у 2016 р. потрапили до в'язниці лише десять шахраїв [3].

Слід відзначити, що в Україні слід запроваджувати світовий досвід щодо посилення захисту банківських карток. Так, для боротьби з картковим шахрайством оператори міжнародних платіжних систем розробили новий стандарт платіжних карток EMV (технологія ЧІП та ПІН), а також різні додатки безпеки, зокрема, додаток 3D Secure для операцій онлайн. Як свідчать дослідження, платіжну картку нового стандарту набагато складніше клонувати. Відповідно, вона є більш безпечною для користувачів і банків. У країнах Європи запровадження карток цього стандарту суттєво зменшило кількість традиційного шахрайства, пов'язаного з клонуванням карток. Отже, це має спонукати українські банки прямувати до нового стандарту, щоб знизити кількість оспорюваних користувачами транзакцій [2].

Висновки. Таким чином, шахрайство з банківськими картками має значні негативні наслідки для стабільності фінансової системи держави, оскільки гальмує поширення безготівкової форми оплати, яка є визнаним пріоритетом розвитку світової фінансової системи, а також завдає значної економічної шкоди для різних суб'єктів господарських процесів. Тому активна боротьба із даним проявом кіберзлочинності – це нагальна вимога часу, що потребує консолідації зусиль банківських установ, правоохоронних органів, громадських організацій та, звичайно, користувачів банківських карток.

Список використаної літератури

1. Абрамов К. Інтернет-шахрайство з платіжними картками та методи захисту від нього [Електронний ресурс] / К. Абрамов. – Режим доступу : http://www.ufin.com.ua/analit_mat/poradnyk/094.htm.
2. Глотов М. Как защитить свои деньги на карточке [Электронный ресурс]. [Электронный ресурс] / М. Глотов. – Режим доступа : <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2015/07/8/549843/>.
3. Некрасов В. Атака по телефону: Украину накрыла волна кибермошенничества [Электронный ресурс] / В. Некрасов. – Режим доступа : <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/01/30/619178/>.
4. Олійничук О. І. Правові основи протидії економічній злочинності: навч. посіб. / О. І. Олійничук. – Тернопіль : ФОП Шпак В. Б., 2016. – 242 с.
5. Осика І. М. Огляд Міжнародного науково-практичного семінару «Протидія економічній злочинності» [Електронний ресурс] / І. М. Осика. – Режим доступу : http://www.univd.edu.ua/_projects/ezloch_kor/docs/zahid/oglyad.doc.
6. Пиріг С. О. Платіжні системи : навч. посіб. для вузів / С. О. Пиріг. – К. : ЦУЛ, 2008. – 239 с.
7. Поперешняк С. В. Ризики та алгоритми захисту сучасних банківських карткових технологій / С. В. Поперешняк // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 2(2). – С. 60–67.
8. Посольство США. Украинская межбанковская ассоциация членов платежных. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ema.com.ua/about-association/association-members-partners/partners/embassy-of-the-usa/>.
9. Результаты работы. Украинская межбанковская ассоциация членов платежных систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ema.com.ua/about-association/history-of-organization/>.
10. Романенко Т. В. Особливості слідової картини шахрайств, що вчиняються в мережі Інтернет / Т. В. Романенко // Молодий вчений. – 2016. – № 1(2). – С. 51–54.
11. Самойлов С. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування шахрайств, що вчиняються з використанням мережі «Інтернет», відповідні їм слідчі версії та алгоритми їх перевірки / С. В. Самойлов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2014. – № 4. – С. 25–31.
12. Скімінг у банкоматах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chclub.ru/skimmingatm>.
13. У 2016 році кібершахраї вкрали з карток українців 339 мільйонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/news/2017/01/26/618965/>.
14. Шапочка С. До питання боротьби з шахрайством, яке вчиняється з використанням можливостей мережі Інтернет/ С. Шапочка // Правова інформатика. – 2014. – № 3. – С. 89–95.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2017.

Оксана Яремко,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права і процесу
Тернопільського національного
економічного університету

ІНСТИТУТ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД: РЕПРЕСИВНО-КАРАЛЬНА ПАРАДИГМА

Досліджено інститут виконання покарань України радянського періоду. Обґрунтовано, що місця позбавлення волі в радянський період стали своєрідними таборами рабства. Доведено, що суттю мети покарання були насамперед винищення, залякування і помста. Розкрито, що законодавство із виконання покарань базувалося на репресивному мисленні, було політично спрямованим за змістом. Доведено, що явно домінував раціоцентричний, позбавлений гуманізму і духовності вимір у псевдоправовому мисленні соціалістичної епохи, доповнений грубим утилітаризмом. Зазначено, що людина жодної цінності в контексті класово-партійного підходу до інституту виконання покарань не становила.

Ключові слова: людина, репресивне мислення, репресивно-каральна парадигма, інститут виконання покарань.

Яремко О.

Институт исполнения наказаний Украины в советский период: репрессивно-карательная парадигма

Исследовано институт исполнения наказаний Украины советского периода. Обосновано, что места лишения свободы в советский период стали своеобразными лагерями рабства. Доказано, что сутью цели наказания были прежде всего истребление, запугивания и месть. Раскрыто, что законодательство по исполнению наказаний базировалось на репрессивном мышлении, было политически направленным по содержанию. Доказано, что раціоцентричний, лишен гуманізма і духовності, измерение в псевдоправовыми мышлении социалистической эпохи, дополненный грубым утилітаризмом, явно доминировал. Отмечено, что человек никакой ценности в контексте классово-партійного подхода к институту исполнения наказаний не представляла.

Ключевые слова: человек, репрессивное мышление, репрессивно-карательная парадигма, институт исполнения наказаний.

Yaremko O.

The institute of penalty in Ukraine in the Soviet period: repressive and punitive paradigm

The article deals with the research of the institute of penalty in Ukraine under the Soviet Union. It has been proved that places of detention in the Soviet period were a kind of slavery camps. It has also been stated that the core purpose of punishment was primarily destruction, intimidation and revenge. It has been suggested that the law of penalty, based on repressive mindset, was politically directed content. The author proved that ratio-central approach had a lack of humanism and spirituality with the pseudo legal way of thinking in the socialist era, besides the rude utilitarianism, which clearly dominated. It is noted that a person was of no value in the context of class-party approach to penal institution.

Keywords: a person, repressive way of thinking, repressive and punitive paradigm, institute of penalty.

Стан дослідження та формулювання цілей статті. Дослідження контамінації раціонального і гуманістичного в інституті покарання буде неповним без вивчення її особливостей у радянський період. Окремі напрацювання з даного питання зробили В. Бачинін, М. Брагасюк, В. Кудрявцев, В. Маляренко, В. Нерсесянц, А. Смикалін, Е. Соловійов, І. Упаров та ін.

Метою нашої наукової розвідки є дослідження репресивно-каральної парадигми інституту виконання покарань України радянського періоду.

Виклад основного матеріалу. Сутність радянського тоталітарного режиму проявлявся в усіх сферах державного і суспільного життя. Що стосується сфери боротьби зі злочинністю, то за деякої диференціації категорій обвинувачених і видів злочину тенденція була такою: знищення, залякування, помста. Це стосувалося, насамперед, державних злочинців – тих, хто посягав (або вважали, що посягав) на тоталітарну владу [1, с. 150]. Лише за політичними обвинуваченнями, в судовому та позасудовому порядку, починаючи від «червоного терору» (1918 р.) і завершуючи смертю Й. Сталіна (1953 р.), було розстріляно, за неповними даними, більше 1 млн. осіб (не враховуючи втрат від війни), чиє існування визнавали несумісним

із створенням нового суспільного ладу. До цієї кількості належали, як показав подальший процес реабілітації невинно засуджених, не тільки «шкідники» та «терористи» (більшість справ щодо яких виявилася сфальсифікованою), а й так звані минулі люди – дворяни, царські чиновники, священнослужителі, купці, власники нерухомості й та. ін., котрі жодним чином не боролися проти нової влади. Для уявлення про справжні масштаби тотального знищення «ворогів народу» необхідно мати на увазі, що до цієї категорії належали не лише ті, кого хоча б звинувачували у контрреволюційних (державних злочинах) діях, а й ті, хто міг бути зарахованим до «потенційних» противників радянської влади. За Кримінальним кодексом їх судити не було за що, бо під жодну його статтю вони не підпадали. Тому органи ВЧК – ОГПУ – НКВС придумали спеціальні абрєвіатури, наприклад, «ПШ» – підозра у шпигунстві, «ТКРД» – троцькістська контрреволюційна діяльність, «ЧСЗБ» – член сім'ї зрадника Батьківщини і та ін. Цих людей карали не суди, а позасудові органи – «Особлива нарада» при ОГПУ – НКВС, «трійки» та «двійки», не передбаченими ні КК, ні КПК. Відродилися під новими іменами таємні судилища часів інквізиції з усіма притаманними їм атрибутами: тортурами, відсутністю захисту і права на оскарження. Не було лише публічних страт (проте одразу після закінчення Другої світової війни прийняли указ про публічне повішання нацистських злочинців) [2, с. 152].

Самовпевненість, притаманна радянській державі, у багатьох, якщо не в більшості, сферах суспільного життя, зіграла негативну роль й у випадку з кримінальним законом. Можливості судів та революційних трибуналів, а також виправно-трудова закладів були явно переоцінені, більше того, ідеалізовані (як і у цілому намір побудувати комуністичне суспільство). Малограмотні у своїй більшості комісари, котрі на революційній хвилі потрапили в судові крісла, а також малограмотні судді «з робітників» (у ті роки більше половини суддів із негативних мотивів відсторонювали від роботи) були неспроможні об'єктивно, з урахуванням усіх обставин, визначити «небезпеку» для суспільства тієї чи іншої людини. Тому такий підхід був заздалегідь приречений на провал, що й підтвердила наступна практика.

Особливо міцний зв'язок із ворогуючою буржуазією мали адвокати, які виступали в судах від імені своїх клієнтів і часто вигравали процес. В. Ленін вважав: «Адвокатов надо брать в ежовые рукавицы и ставить в осадное положение, ибо эта интеллигентская сволочь часто паскудничает» [3, с. 68]. Тому адвокатів і змагальний процес марксистсько-леніністи вважали «пережитками» старого режиму, відповідно, їм не було місця у соціалістичному суспільстві. Пропонували ввести в судовий процес офіційно призначеного доповідача, який би висловлював суду всі об'єктивні докази по суті справи [4, с. 88].

Як бачимо, радянська людина була позбавлена важливого – справедливого, компетентного, всебічного захисту від висушеного їй обвинувачення. Владу не цікавила доля якоїсь однієї людини: зламається «гвинтик» – нічого, таких гвинтиків у неї – весь СРСР.

Норми Конституцій, що змінювали одна одну (першої Конституції РСФСР 1918 р., першої Конституції СРСР 1924 р., сталінської Конституції СРСР 1936 р., брежнєвської Конституції СРСР 1977 р. і відповідної Конституції РСФСР 1978 р.), стосовно прав і свобод радянських громадян залишалися фіктивними, показовими. Практика масових репресій і розправ (від революційного терору часів «воєнного комунізму», сталінських «чисток» і репресій 1930–1950-х років до боротьби з інакодумцями, дисидентами і правозахисниками у 1960–1980-і рр.) переконливо продемонстрували фіктивність прав та свобод людини за соціалізму, неправову природу даного ладу [5, с. 30]. Проте щоби дослідити правове становище засудженого у комуністичний період, необхідно ознайомитися з його кримінальним, кримінально-процесуальним та виправно-трудова законодавством.

В основі діяльності ВТТ головним був економічний фактор – отримати якомога більшу віддачу від використаної праці ув'язнених із мінімальними матеріальними витратами на їх утримання. Мільйони засуджених «кинули» виконували плани форсованої індустріалізації. Ці люди були потрібні й для підтримання напруги страху (без якого адміністративно-командна система не може функціонувати), і для ударного будівництва важливих народногосподарських об'єктів, де здебільшого й використовували цю дешеву робочу силу. На значній огороженій території будували і сяк-так облаштовували житлові бараки, комунально-побутові об'єкти й адміністративні приміщення. За периметром огорож із колючим дротом встановлювали вежі для вартових. Такі заклади росли швидко в усій країні, утворюючи «острови» якогось особливого життя, що послужило О. Солженіцину приводом назвати їх сукупність архіпелагом ГУЛАГ [6, с. 86]. Проте цей «дешевий» метод виконання великих державних економічних завдань обійшовся нашому суспільству дорого: сотні тисяч радянських громадян у жорнах ГУЛАГу загинули, мільйони були покалічені фізично та духовно [7, с. 78–79]. [...] У 1950-х рр. дешева і примусова праця ув'язнених знову стала для держави так званою «палочкою-виручалочкою», знову тисячі радянських громадян у арештантських фуфайках ви-

явилися у ролі засобу, яким їх господар – держава – досягав своєї мети [8, с. 81]. Як бачимо, будували грандіозні плани, «небачені у світі магістралі», ціною яких було людське життя. До засуджених ставилися як до рабів. Так, при обговоренні питання про дострокове звільнення ув'язнених, які відзначилися на будівництві великих об'єктів, Й. Сталін роздумував наступним чином: «Звільнення цих людей потрібне, звичайно, потрібне, але з точки зору державного господарства – це погано. Будуть звільнятися найкращі люди, а залишаться гірші. Чи не можна повернути справу по-іншому, щоб ці люди залишилися на роботі, – може, давати нагороди, ордени? А то ми їх звільнимо, повернуться вони до себе, знохаються знову з «уголовниками» і підуть старою доріжкою. У таборі атмосфера інша, там важко зіпсуватися». Тому не дивно, що засуджених називали у нормативних актах «виробничниками».

Із нотаток начальника НКВС СРСР по Далекосхідному краю Т. Дерибаса, який у серпні 1934 р. побував на будівництві залізниці, знаємо: «Перше, що впадає у вічі, – цілковито нелюдські умови праці». Дрібні чагарники, пні люди корчували «голими руками і босими ногами, без сорочок, тільки в трусах, без єдиної рукавиці». Звичайно, за таких умов в'язні масово гинули. Але великі втрати не бентежили керівників ГУЛАГу. Необхідну кількість ув'язнених без затримок продовжували привозити на будівництво залізничних шляхів [9, с. 77].

Законодавство, що становило основу радянської кримінальної політики 1920-х років, було відверто класовим, а проголошені права та свободи осіб, які вчинили злочин, і гарантії їх реалізації залишалися переважно мильними бульбашками. Більше того, законодавство свідчило, що людину суспільство цінує низько. Наприклад, Кримінальний кодекс РСФСР 1922 р. (КК РСФСР) визначав злочин як порушення порядку суспільних відносин, дію або бездіяльність, небезпечну для системи цих відносин, і встановлював 8 груп різновидів злочинів: контрреволюційні злочини; злочини проти порядку управління; посадові (службові) злочини; порушення правил про відділення церкви від держави; господарські злочини (незаконна діяльність непманів); злочини проти особи; майнові злочини; військові злочини [10, с. 73–75]. Із усіх наведених вище груп злочинів лише злочини проти особистості не карали вищою мірою покарання.

На рівень дотримання закону при здійсненні попереднього розслідування і судового розгляду кримінальних справ упродовж 1930-х і до початку 1950-х років безпосереднім чином впливав тоталітарний режим, який із 1929 р. відзначився масовими репресіями, свавіллям та беззаконням. Репресивна політика відбилась і на кримінально-процесуальному законодавстві. Характеристика кримінальної та виправно-трудової роботи даного періоду (1930-і – поч. 1950-х рр.): 1) принцип «верховенство права» або «верховенство правового закону» як така важлива ознака правової держави, значною мірою втратив роль (ВТК 1933 р. поступився нормотворчості державних виконавчих органів, і насамперед ГУЛАГу); 2) створення ВТТ мало на меті, з одного боку, – спочатку посилити каральне утримання для «класово-чужих елементів» та інших, небезпечних для суспільства злочинців, а з іншого боку, використовувати порівняно дешеву робочу силу ув'язнених для виконання народногосподарських завдань; 3) норми даного кодексу самі собою (за винятком класової ознаки) були порівняно прогресивними з точки зору пенітенціарної науки на той період та спрямованими на здійснення об'єктивно соціально-корисних завдань, і в цьому розумінні у них зовсім не поставала «упереджена» мета помсти в тому ступені, що проявився на практиці; 4) у нормативних актах даного періоду були закладені положення, котрі визначили на майбутні роки, аж до сьогодення, організаційно-педагогічні основи виправного процесу в місцях позбавлення волі. Загалом масштаби позбавлення волі зросли [11, с. 67].

КПК СРСР 1960 р. теж був відверто державоцентристським. Так, у ст. 1, що передбачала завдання цього кодексу, проголошено: «Кримінально-процесуальний кодекс Союзу РСР має своїм завданням захист соціалістичної держави робітників і селян, встановленого в ньому суспільного і державного устрою, соціалістичної системи господарства і соціалістичної власності, прав і законних інтересів громадян СРСР». За спостереженнями Р. Якупова, для тоталітарного режиму, котрий призвів до створення органів позасудової розправи, процесуального спрощення, згорання процесуальних гарантій особи, зменшення термінів розслідування, обмеження прав обвинуваченого на захист, впровадження в судову практику тез про вирішальне значення у доведенні зізнання обвинуваченого і можливості здійснення його на основі «максимальної» ймовірності фактів, що надало обвинувачення у справах про контрреволюційні злочини, був характерним перехід «до змішаної, переважно розшукової форми» [12, с. 82].

Зміни й доповнення до КПК УРСР 1960 р. продовжували вносити і в наступні роки, але зміст цих доповнень та змін визначався тією соціально-економічною й політичною ситуацією, яка склалася в СРСР в цілому і в УРСР зокрема. Від 1985 р. до 1991 р. (так званий період перебудови) відбувалися значні зміни в організації та діяльності радянського державного апарату, в тому числі, судової системи і правоохоронних

органів, а також у багатьох галузях права. В умовах перебудови розвинулися гласність, плюралізм думок, на хвилі яких розгорнулася критика суспільного, державного ладу і права радянського періоду. Критиці було також піддано судоустрій і кримінальне судочинство [13, с. 87].

Кримінальний кодекс 1960 р., порівняно з кодексом 1926 р., містив багато змін. Це стосувалося, насамперед, загальних концептуальних положень. Тут вплив соціологічного вчення про покарання загалом послаблений і пов'язаний із необхідністю враховувати лише при призначенні покарання особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність. Основними факторами, що визначають вид і розмір покарання, визнавали характер та ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину (ст. 37 КК), що, власне, й було керівництвом для судів уже з 1930-х рр., незважаючи на формально діючі та передбачаючи дещо інший підхід норми Загальної частини КК РСФСР 1926 р. Новий кримінальний закон унеможлилював покарання, в тому числі, позбавлення волі, на підставі так званого «небезпечного стану». Хоча перелік видів покарань у новому кримінальному законі, був, як і раніше, обширним, позбавлення волі передбачали тільки однойменним видом покарання. Пленум Верховного Суду СРСР постановою від 19 червня 1959 р. рекомендував частіше застосовувати умовне засудження, і число осіб у місцях позбавлення волі на деякий період зменшилося. Разом із тим слід відзначити, що питома вага засуджених до позбавлення волі у подальшій практиці судів залишалася порівняно висока (так, у 1970-і рр. вона становила 55–64%) [14, с. 97]. Не передбачали таких видів покарання, як оголошення ворогом робітників (народу), вигнання з СРСР назавжди, позбавлення політичних прав.

ВТК РСФСР 1970 р. також у ст. 1 закріпив завдання даного закону, яке полягало у забезпеченні «виконання кримінального покарання з тим, що б воно не лише було карою за вчинений злочин, але виправляло і перевиховувало засуджених у дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів і поваги до правил соціалістичного співжиття, попереджувало вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також сприяло викоріненню злочинності», тобто практично повністю відтворене кримінально-правове формулювання ст. 20 КК РСФСР 1960 р. Позитивним у ВТК РСФСР 1970 р. є внесення до нього норм про гарантії законності у діяльності ВТУ, що було надзвичайно актуально у зв'язку з тим свавіллям, котре чинили керівники різних рангів і працівники підрозділів ГУЛАГу. Так, у ст. 4 зазначено, що підставою для відбування покарання і застосування до засудженого заходів виправно-трудоного впливу є лише вирок суду, що вступив у законну силу. Ст. 11 регулювала питання здійснення прокурорського нагляду «за точним дотриманням законів при виконанні вироків». Підкреслено, що здійснюючи від імені держави вищий нагляд, прокурор зобов'язаний своєчасно вживати заходів до попередження та усунення будь-яких порушень, від кого б ці порушення не виходили, і притягувати винних до відповідальності. Особливо слід підкреслити введення законодавчих положень про надання позбавленим волі юридичної допомоги, до якої належить можливість зустрітися з адвокатами – наодинці та без обмежень (ст. 27). Таким чином, закон створив достатньо надійних перешкод для того, щоб назавжди залишити у минулому становище, коли, як часто траплялося, засуджений до позбавлення волі громадянин ламав свою долю внаслідок свавілля інших [15, с. 103]. Новий кодекс уже жодним чином не згадав про класову або іншу соціальну відмінність засуджених. Тим самим уперше на законодавчому рівні в сфері виконання покарання у вигляді позбавлення волі було закріплено рівність усіх громадян. І хоча це не зробили прямим шляхом, тобто формулюванням окремого принципу, проте такий висновок випливає зі ст. 8 ВТК РСФСР про правове становище засуджених, де зазначено, що вони «несуть обов'язки і користуються правами, встановленими для громадян СРСР, з обмеженнями, передбаченими для засуджених, а також тих, що впливають із вироку суду і режиму, встановленого Основами виправно-трудоного законодавства Союзу РСР і союзних республік та чинного кодексу для відбування покарання даного виду». Ця законодавча норма є принципово важливою, оскільки дозволяє за суттю, а не формально звертатися до громадянських почуттів засуджених, що збільшувало можливість виховного впливу на них. Увівши таку норму, держава підкреслила, що вона не викидає засудженого зі життя суспільства. Крім того, ця норма, поряд із іншими, посилює гарантії прав і свобод засуджених, створюючи для цього юридичну базу.

У ВТК РСФСР 1970 р. законодавець увів норми, котрі явно розходились із проголошеними тоді ідеями класичної школи покарання. Так, яскраво каральною була норма про те, що осіб, які містяться у колоніях особливого режиму, залучають, як правило, до важкої праці (ст. 37 Кодексу). Тим часом праця, служачи основою виправлення і перевиховання, може бути ефективною лише за умови, якщо її організують «на основі сучасної механізованої праці, котра потребує необхідної кваліфікації робітника». Суперечила виховній меті й така міра стягнення, як позбавлення засудженого права на побачення (ст. 53). У цьому переліку – норма, що обмежує листування засуджених (ст. 30, 62–65, 79, 75, 76), і деякі інші

[16, с. 109]. На наш погляд, введення схожих норм пояснюється причиною, коли ні законодавець, ні тим більше практичні працівники не могли у короткий термін звільнитися від впливу недавнього гугагівського минулого. [...] Зміни у виправно-трудоному законі насправді пов'язані лише з: виробничою діяльністю, матеріально-побутовими умовами і виховною роботою. Ці три компоненти «вирвалися» далеко вперед, у той час, як правове становище засуджених значно відстало і дедалі сильніше чинило негативний вплив на морально-психологічний клімат серед засуджених та, відповідно, на становище правопорядку у ВТУ. У 1970-х рр. у пенітенціарній системі до засуджених хоч і не застосовували фізичний примус, проте обмежили їх права, що мають важливе значення у житті кожної людини, в тому числі, у місцях позбавлення волі. Так, засуджені зобов'язані були носити одяг єдиного взірця: це були давно морально застарілі й незручні фуфайки, дерев'яні черевики, так звана спецовка – все чорного кольору. Усіх засуджених стригли наголо. На перший погляд проблему примусової стрижки голови наголо можна назвати незначною, але разом із тим пенітенціарна практика показує, що засуджені болюче сприймали таку норму, і це не дивно, оскільки питання вибору зачіски є невід'ємним особистим атрибутом кожної людини, а й позбавлення такого вибору принижувало людську гідність.

У порядку дисциплінарних стягнень їх могли позбавити побачень із родичами. Під час тривалих побачень із родичами засуджені не могли також одягати власний одяг, а після побачень їм забороняли брати будь-що від своїх родичів, аналогічно, як і щось їм передавати. У засуджених вилучали половину від їх заробітку, не виплачували їм трудову пенсію, час роботи у період відбування позбавлення волі не зараховували в трудовий стаж. Забороняли розводити квіти, декоративних рибок, завішувати вікна та ліжка, наклеювати на стінах і тумбочках будь-які репродукції. Засуджені не могли заочно підвищувати свій освітній рівень у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах. Вранці, відповідно до розпорядку дня, засуджених, у тому числі людей похилого віку, виганяли на фізичну зарядку. По телебаченню вони могли дивитися лише ті передачі, які дозволяло керівництво, і не більше двох годин на день. Забороняли користуватися транзисторними приймачами, магнітофонами, мати ручні годинники [17, с. 111].

Дослідження інституту покарання радянської України, яке ми провели, дає підстави констатувати, що суспільство даного періоду розвивалося за законами, котрі важко пояснити розумом. У всіх соціальних сферах утвердилась ідея домінування політики та ідеології над правом. І це не дивно. В умовах тоталітаризму і не може бути правового закону, ґрунтованого на розумних та гуманістичних засадах. Міф комунізму заповнив усю правову систему держави, в тому числі, свідомість радянської людини. Їй нав'язували ворожість до надбаних світовою цивілізацією гуманістичних цінностей, натомість прищепили любов до нищих для будь-якої моральної особистості реалій – доносів, лицемірності, вигоди, страху перед владою, переваги матеріального над духовним і ненависті до високої культури та всього «чужого» тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Інститут покарання, як і все кримінальне право, був базований на відвертому зневажанні злочинця як людини, ставленні до нього як до дешевої робочої сили: досягнення руками засуджених «грандіозних виробничих результатів» за умови мінімальних затрат на їх потреби з боку держави. Хоча в другій половині «епохи побудови комунізму» пенітенціарну систему незначно гуманізували, поліпшивши соціальні умови осіб у місцях позбавлення волі, унітарний підхід у кримінальній політиці залишився домінуючим. Гуманістичний і раціональний виміри в інституті покарання радянського періоду не змогли віднайти точки дотику як у політико-правовій ідеології (філософсько-правова не мала права на розвиток), так і в кримінально-правовій практиці. Адже радянське утилітарно-раціоцентричне мислення спроможне було породити лише позбавлений будь-яких правових ідей карально-репресивний інститут покарання.

Дане дослідження і подальшим підґрунтям для здійснення розвідок із дослідження раціонально-гуманістичного виміру інституту виконання покарань сучасної України.

Список використаної літератури

1. Кудрявцев В. Стратегии борьбы с преступностью / В. Кудрявцев – [2-е изд.]. – М. : Наука, 2005. – С. 150.
2. Кудрявцев В. Стратегии борьбы с преступностью / В. Кудрявцев – [2-е изд.]. – М. : Наука, 2005. – С. 152.
3. Климчук Е. Проблема смертной казни в обычае и в уголовном праве / Е. Климчук – Россия : сравнительный анализ. – М., – 2000. – С. 68.
4. Климчук Е. Проблема смертной казни в обычае и в уголовном праве / Е. Климчук – Россия : сравнительный анализ. – М., – 2000. – С. 88.

5. *Нерсесянц В. Право: многообразие определений и единство понятий / В. Нерсесянц // Советское государство и право. – 1983. – № 10. – С. 30.*
6. *Упаров И. Наказание в виде лишения свободы в советском государстве : монография / И. Упаров – Краснодар : Краснодарский ЮИ МВД России, Кубанский Соц.-экон. ин-т, 2000. – С. 86.*
7. *Упаров И. Наказание в виде лишения свободы в советском государстве : монография / И. Упаров – Краснодар : Краснодарский ЮИ МВД России, Кубанский Соц.-экон. ин-т, 2000. – С. 78–79.*
8. *Упаров И. Наказание в виде лишения свободы в советском государстве : монография / И. Упаров – Краснодар : Краснодарский ЮИ МВД России, Кубанский Соц.-экон. ин-т, 2000. – С. 81.*
9. *Упаров И. Наказание в виде лишения свободы в советском государстве: монография / И. Упаров – Краснодар : Краснодарский ЮИ МВД России, Кубанский Соц.-экон. ин-т, 2000. – С. 77.*
10. *Кудрявцев В. Стратегии борьбы с преступностью / В. Кудрявцев – [2-е изд.]. – М. : Наука, 2005. – С. 73–75.*
11. *Упаров И. Наказание в виде лишения свободы в советском государстве : монография / И. Упаров – Краснодар : Краснодарский ЮИ МВД России, Кубанский Соц.-экон. ин-т, 2000. – С. 67.*
12. *Маляренко В. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія / В. Маляренко – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 82.*
13. *Маляренко В. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія / В. Маляренко – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 87.*
14. *Упаров И. Наказание в виде лишения свободы в советском государстве : монография / И. Упаров – Краснодар : Краснодарский ЮИ МВД России, Кубанский Соц.-экон. ин-т, 2000. – С. 97.*
15. *Упаров И. Наказание в виде лишения свободы в советском государстве : монография / И. Упаров – Краснодар : Краснодарский ЮИ МВД России, Кубанский Соц.-экон. ин-т, 2000. – С. 103.*
16. *Упаров И. Наказание в виде лишения свободы в советском государстве : монография / И. Упаров – Краснодар : Краснодарский ЮИ МВД России, Кубанский Соц.-экон. ин-т, 2000. – С. 109.*
17. *Упаров И. Наказание в виде лишения свободы в советском государстве : монография / И. Упаров – Краснодар : Краснодарский ЮИ МВД России, Кубанский Соц.-экон. ин-т, 2000. – С. 111.*

Стаття надійшла до редакції 05.04.2017.

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ, ЩО ПОДАЮТЬСЯ ДО ЗБІРНИКА «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА»

Шановні автори!

Редакційна колегія збірника «Актуальні проблеми правознавства» бере до друку статті, які раніше не були опубліковані в інших виданнях та відповідають за змістом тематиці збірника «Актуальні проблеми правознавства», виконані на високому професійному рівні. Відповідно до Постанови Президії Вищої Атестаційної Комісії України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р., наукові статті повинні містити такі елементи:

– постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;

– формування цілей статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Редакція приймає до друку статті українською, російською чи англійською мовами, обсягом до 12 аркушів включно.

Файл з текстом наукової статті має містити:

– УДК;

– прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання – трьома мовами (укр., рос., англ.); – заголовок трьома мовами (укр., рос., англ.);

– три анотації трьома мовами, в яких висвітлено авторський доробок (укр., рос., англ.),

– не менше 5–6 речень;

– ключові слова трьома мовами;

– текст статті;

– література;

– реферат статті англійською мовою (реферат має обов'язково містити: назву статті, прізвище та ініціали автора, посаду, місце роботи, короткий зміст статті. Мінімальний обсяг реферату – 200 слів) (відповідно до наказу МОН України №1111 від 17.10.2012 р. «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України»).

Стаття має бути набрана в текстовому редакторі Microsoft Word. Поля з усіх сторін – 20 мм. Шрифт – Times New Roman 14 з інтервалом 1,5.

Посилання на літературу здійснюється безпосередньо в тексті без повторень у порядку використання. У квадратних дужках зазначається порядковий номер використаного джерела, а через кому – конкретна сторінка.

До редакції потрібно подавати:

– електронний варіант статті;

– завірену рецензію доктора або кандидата наук відповідного профілю (крім випадків, коли автор сам має науковий ступінь);

– довідку про автора на окремій сторінці чи окремим файлом (прізвище, ім'я, по батькові повністю, організація, посада, адреса, науковий ступінь, вчене звання, контактні телефони, поштова адреса для направлення авторського примірника журналу, електронна адреса);

– відсканована квитанція.

Редакція залишає за собою право рецензувати, редагувати, скорочувати і відхиляти статті. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор.

Передрук матеріалів збірника можливий лише з дозволу автора і редакції.

Матеріали надсилати на електронну адресу: zbirnyktneu@ukr.net

Додаткова інформація на сайті журналу: www.app.tneu.edu.ua

Наукове періодичне видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА

Науковий журнал

*Випуск 1 (9)
2017*

Літературний редактор: *Оксана Катрусяк*
Комп'ютерне макетування: *Любов Верней*
Дизайн обкладинки: *Марія Одобецька*

Підписано до друку 07. 06. 2017 р.
Формат 60x84 $\frac{1}{8}$. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Ум.-друк. арк. 11,8 Обл.-вид. арк. 13,2
Замовлення № P014-01-17. Тираж 300 прим.

Адреса редакції:
46400 м. Тернопіль, вул. Микулинецька, 46а
тел. (0352) 26-06-36
E-mail: zbirnyktneu@ukr.net
www.tneu.ua

Видавець та виготовлювач:
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46004

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Віддруковано у видавничо-поліграфічному центрі «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46004
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua